

**Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»
(ПУЕТ)**

Кафедра правознавства

О. О. Кульчій

ДОГОВІРНЕ ПРАВО

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
для самостійного вивчення навчальної дисципліни
підготовки бакалавра спеціальності 081 «Право»**

Полтава – 2016

Укладач: *О. О. Кульчій*, к.ю.н., доцент кафедри правознавства
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Рецензенти: *Скрильник О. О.* – к.ю.н., доцент кафедри державного управління
і права Полтавського національного технічного університету
ім. Ю. Кондратюка.

Осташова В. О. – к.ю.н., доцент кафедри бізнес-адміністрування
та права Полтавської державної аграрної академії, доцент.

Обговорено та схвалено на засіданні
кафедри правознавства, протокол № 1
від 31 травня 2016 р.,
Зав. кафедри _____ проф. Лаврик Г.В.

УЗГОДЖЕНО
Начальник НМЦ управління якістю
діяльності
_____ 2016 р.
_____ доц. Огуй Н.І.

УЗГОДЖЕНО
Директор науково-навчального центру
_____ 2016 р.
_____ доц. Герман Н. В.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Навчальна програма дисципліни.....	7
Тематичний план дисципліни.....	12
Методичні рекомендації щодо вивчення дисципліни.....	16
Модуль 1. Загальні положення щодо регулювання договірних відносин.....	16
Тема 1. Поняття та загальна характеристика договірного права в Україні.....	16
Тема 2. Поняття та загальна характеристика договору. Договір у сфері господарської діяльності.....	23
Тема 3. Порядок укладення, зміни та припинення договору.....	29
Тема 4. Виконання договірних зобов'язань.....	37
Тема 5. Способи забезпечення виконання договірних зобов'язань.....	49
Тема 6. Відповідальність за порушення договірних зобов'язань.....	55
Тема 7. Захист прав учасників договірних відносин.....	62
Модуль 2. Особливості правового регулювання окремих видів цивільно-правових та господарсько-правових договорів.....	68
Тема 8. Договори про передачу майна у власність.....	68
Тема 9. Договори про передачу майна в користування.....	77
Тема 10. Договори про виконання робіт.....	85
Тема 11. Договори про надання юридичних послуг.....	92
Тема 12. Договори про надання фактичних послуг.....	101
Тема 13. Правове регулювання кредитно-розрахункових відносин..	109
Тема 14. Зобов'язання про спільну діяльність. Договори про створення юридичної особи.....	117
Тема 15. Правове регулювання договірних відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності.....	126
Індивідуальні навчально-дослідні завдання.....	120
Перелік питань для підготовки до поточного та підсумкового модульного контролю.....	137
Порядок і критерії оцінювання знань студентів.....	148
Термінологічний словник.....	156
Список рекомендованої літератури.....	19

Вступ

Вивчення навчальної дисципліни «Договірне право» є важливою складовою програми підготовки студентів, котрі навчаються за напрямом підготовки 6.030401 «Правознавство», 6.030401і «Правознавство» / спеціальністю 081 «Право» з нормативним та скороченим терміном підготовки. Це пояснюється надзвичайно важливою роллю, яку відіграє договірне регулювання суспільних відносин, значенням договору як юридичного факту, що породжує цивільно-правові та господарські зобов'язання, як універсального регулятора господарських зв'язків.

Викладання дисципліни «Договірне право» викликано необхідністю набуття системи правових знань, невід'ємно пов'язаних із професійною юридичною діяльністю. Вивчення дисципліни сприятиме розвитку творчих навиків щодо правового забезпечення економічних процесів, визначення відповідності дій господарюючих суб'єктів та фізичних осіб вимогам чинного законодавства, яке регламентує порядок укладання, виконання та припинення господарських договорів та цивільно-правових договорів.

Предметом навчальної дисципліни «Договірне право» є сукупність норм, що унормовують діяльність учасників договірних відносин, у першу чергу суб'єктів господарювання, система нормативних актів, що містять відповідні норми та регулюють порядок укладення, зміни та розірвання окремих видів договорів.

Міждисциплінарні зв'язки навчальної дисципліни. Навчальна дисципліна нерозривно пов'язана передусім з навчальними дисциплінами «Цивільне право», «Господарське право», враховує здобуті студентами під час опанування цих галузей знання, та частково спирається на них.

Метою викладання навчальної дисципліни «Договірне право» є розкриття найважливіших категорій і конструкцій договірного права та законодавства у цій сфері, основних тенденцій його розвитку і застосування судами (господарськими) та іншими правозастосовними органами норм чинного законодавства щодо укладання зміни, виконання договорів. Вивчення договірного права має на меті набуття студентами навичок роботи з нормативним матеріалом, уміння вирішувати конкретні правові ситуації, які виникають у сфері договірних відносин на базі національного та міжнародного законодавства. Також студенти мають здійснювати аналіз правозастосовної практики, судових рішень та рішень органів державної влади в частині регулювання договірних відносин.

Вивчення договірного права, крім практичних навиків, також має на меті прищеплення поваги до закону, вміння його додержуватися, високу правосвідомість при здійсненні підприємницької діяльності.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Договірне право» є:

- вивчення поняття, предмета та основних принципів договірного права;
- аналіз основних джерел договірного права в Україні при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- правовий аналіз основних інститутів договірного права;
- визначення порядку укладання договорів за участю суб'єктів господарювання;
- визначення порядку виконання господарських договорів за чинним законодавством України;
- вивчення основ правового регулювання договірних відносин в контексті регулювання підприємницької діяльності в Україні;
- визначення поняття та змісту господарських договорів;
- визначення та аналіз договорів окремих видів, зокрема у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- аналіз способів захисту прав і законних інтересів суб'єктів – учасників договірних відносин, набуття досвіду роботи із правовими документами.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми, у результаті вивчення дисципліни «Договірне право» студенти повинні:

знати:

- основні теоретичні положення договірного права на основі знань, набутих у процесі практичної та теоретичної підготовки;
- порядок укладення, зміни, припинення, виконання договірних зобов'язань, способи забезпечення їх належного виконання та порядок притягнення до відповідальності за порушення сторонами умов договору;
- основні види договірних конструкцій, передбачених законодавством України, а також непоіменовані договори; норми та правила, що регулюють різні види договорів, права та обов'язки їх сторін;

уміти:

- використовувати договірне право для вирішення господарських задач;
- здійснювати професійну діяльність (щодо договірних зобов'язань) у межах вимог чинного законодавства України та міжнародних договорів, що ратифіковані у встановленому порядку відповідно до Конституції України;
- визначати конкретні особливості правового регулювання договірних відносин відповідно до потреб підприємства та інших учасників господарської діяльності;
- оперувати положеннями законів України, підзаконних нормативних актів, що приймаються у встановленому порядку органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Програма навчальної дисципліни складається з таких модулів:

Модуль 1 – «Загальні положення щодо регулювання договірних відносин» – включає в себе теми які містять навчальний матеріал щодо поняття договірного права та його джерел, поняття договірних правовідносин, договорів як підстав їх виникнення, порядку їх укладення, зміни припинення, загальних принципів та вимог до їх виконання.

Модуль 2 – «Особливості правового регулювання окремих видів цивільно-правових та господарсько-правових договорів» – включає теми, які містять навчальний матеріал щодо поняття, змісту та форми окремих видів господарських (передусім) та цивільно-правових договорів, особливостей їх правового регулювання.

Структура науки і навчальної дисципліни «Договірне право» визначається з позицій системного підходу з урахуванням положень, розроблених наукою.

Навчальна програма дисципліни «Право інтелектуальної власності» затверджена Вченою радою ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» _ ____ 201_ р., протокол № _.

Навчальна програма дисципліни

Модуль 1.

Загальні положення щодо регулювання договірних відносин

Тема 1. Поняття та загальна характеристика договірних права в Україні.

Публічно-правові та приватноправові відносини в сфері підприємництва. Поняття та предмет договірних права. Метод і принципи договірних права та їхнє закріплення в чинному законодавстві. Свобода договору та випадки її обмеження. Система договірних права та характеристика його основних інститутів (складових).

Джерела договірних права. Нормативно-правові акти та їхні види. Аналогія закону та аналогія права. Договір та акти державних органів.

Тема 2. Поняття та загальна характеристика договору. Договір у сфері господарської діяльності.

Поняття зобов'язання й договору, співвідношення зобов'язання й договору за Цивільним та Господарським кодексами України. Поняття підприємницького (господарського) договору та функції договору в підприємницькій (господарській) діяльності.

Класифікація договорів у сфері підприємницької діяльності: за суб'єктним складом, метою укладення тощо. Попередній договір. Форма підприємницького договору та наслідки недотримання форми договору в господарських відносинах.

Тема 3. Порядок укладення, зміни та припинення договору.

Порядок укладання господарських договорів. Пропозиція (оферта) та її види. Умови дійсності оферти. Зміст господарського договору. Підстави та наслідки визнання договорів недійсними й неукладеними.

Підстави та порядок внесення змін до договору. Порядок та підстави розірвання договору за законодавством України.

Тема 4. Виконання договірних зобов'язань.

Поняття виконання договірних зобов'язань та порядок виконання умов договору. Вимоги виконання господарського зобов'язання щодо суб'єкта, часу, місця, способу. Заміна осіб у договірному зобов'язанні: відступлення права вимоги та переведення боргу. Випадки обмеження зміни осіб у договірному зобов'язанні.

Підстави та порядок припинення договірних зобов'язань, крім виконання зобов'язань: за домовленістю сторін, неможливістю виконання, смерті фізичної особи або ліквідації юридичної особи.

Тема 5. Способи забезпечення виконання договірних зобов'язань.

Загальна характеристика способів забезпечення виконання договірних зобов'язань у сфері підприємництва (неустойка, порука, гарантія, завдаток, застава та притримання). Підстави виникнення правових засобів забезпечувального характеру. Інші способи забезпечення.

Тема 6. Відповідальність за порушення договірних зобов'язань.

Відповідальність за порушення договірних зобов'язань у сфері підприємництва за Господарським та Цивільним кодексами України. Підстави та умови відповідальності за порушення умов договору. Збитки та їхні складові. Співвідношення збитків та неустойки. Порядок стягнення неустойки в разі порушення умов договору.

Тема 7. Захист прав учасників договірних відносин.

Способи захисту прав та інтересів учасників договірних відносин. Самозахист прав сторін договору. Оперативно-господарські санкції. Нотаріальний захист прав учасників договірних відносин. Судовий захист прав сторін договору.

Модуль 2. Особливості правового регулювання окремих видів цивільно-правових та господарсько-правових договорів

Тема 8. Договори про передачу майна у власність.

Загальна характеристика договору купівлі-продажу та його види.

Загальна характеристика договору роздрібної купівлі-продажу. Порядок заняття торговельною діяльністю й правила обслуговування населення. Відповідальність суб'єктів підприємництва за порушення правил торговельної діяльності й торговельного обслуговування покупців.

Поняття та ознаки оптової купівлі-продажу. Суб'єкти оптової торгівлі, їхні права та обов'язки. Предмет договору оптової купівлі-продажу.

Поняття та значення товарних бірж, порядок їх створення та функціонування. Учасники біржової торгівлі. Порядок установа правил біржової торгівлі.

Договір поставки, сторони та істотні умови. Міжнародні правила тлумачення торговельних термінів «ІНКОТЕРМС». Договір контрактації.

Договір міни: поняття та особливості. Договір безоплатної передачі (дарування). Приватизація державного та комунального майна в

Україні. Суб'єкти приватизації та порядок визначення способу приватизації майна в Україні (аукціон, тендер тощо). Особливості укладання договору купівлі-продажу в процесі приватизації та його зміст.

Порядок закупівлі товарів, робіт та послуг за державні кошти. Відповідальність за порушення порядку закупівель.

Тема 9. Договори про передачу майна в користування.

Поняття та зміст договору найму (оренди). Загальна характеристика прав та обов'язків сторін за договором оренди. Предмет договору оренди. Порядок визначення розміру орендної плати та порядок внесення плати за користування орендованим майном. Особливості використання предмета оренди, зміна порядку використання орендованого майна. Порядок передачі майна в суборенду. Підстави для відмови від договору оренди та розірвання договору оренди.

Види договорів найму (оренди).

Поняття договору прокату та особливості правового регулювання. Особливості оренди державного й комунального майна. Суб'єкти та предмет договору оренди державного й комунального майна. Порядок укладання договору оренди державного та комунального майна. Правові наслідки припинення або розірвання договору оренди державного та комунального майна.

Договір лізингу, істотні умови договору лізингу та його види. Особливості фінансового лізингу. Концесійний договір: поняття, сторони, істотні умови та їхні види.

Тема 10. Договори про виконання робіт.

Поняття та види договорів про виконання робіт. Загальна характеристика договору підряду. Випадки зміни та розірвання договору підряду. Порядок і строки пред'явлення позовів у разі виявлення недоліків у роботі.

Особливості договору підряду на капітальне будівництво. Правовий статус генерального замовника, підрядника й субпідрядника. Істотні умови договору будівельного підряду. Строки в договорі підряду (загальні та проміжні), наслідки порушення строків виконання робіт. Поняття кошторису та його види. Особливість передавання результатів робіт та порядок оформлення акта прийому-передавання в договорі будівельного підряду. Ризик випадкового знищення або пошкодження майна при виконанні будівельних робіт.

Особливості договору підряду на проектні та пошукові роботи. Об'єкт та предмет договору. Виконання, передання та прийняття, оплата робіт за договором.

Тема 11. Договори на надання юридичних послуг.

Агентські відносини у сфері господарювання, сторони та предмет договору.

Поняття та зміст договору доручення. Права та обов'язки сторін за договором доручення. Припинення зобов'язань за договором доручення.

Особливості договору комісії за законодавством України. Правовий статус комітента та комісіонера, їхні права та обов'язки. Договір консигнації. Умови договору комісії та підстави для відступу від умов договору комісії при його виконанні.

Тема 12. Договори на надання фактичних послуг.

Договір зберігання, його істотні умови та форма. Сторони в договорі зберігання. Форма договору зберігання. Строк і ціна в договорі зберігання. Відповідальність за порушення умов договору зберігання. Спеціальні види зберігання: зберігання на товарному складі, зберігання речей у готелях, камерах схову, охорона майна державними організаціями, нотаріусом тощо.

Договір страхування. Правове регулювання страхової діяльності у сфері підприємництва. Види договору страхування.

Транспортні договори та їхні види. Система та види перевезення вантажів, їхнє правове регулювання. Поняття та види договору перевезення вантажів. Загальна характеристика сторін за договором перевезення вантажів. Істотні умови договору перевезення вантажів. Перевізні документи та їхні види. Відповідальність за порушення умов договору перевезення вантажів.

Договір перевезення пасажирів і багажу. Права та обов'язки сторін за договором перевезення пасажирів та багажу. Договір транспортної експедиції, сторони та істотні умови. Порядок виконання договору перевезення.

Тема 13. Правове регулювання кредитно-розрахункових відносин.

Загальна характеристика законодавства щодо правового регулювання розрахункових та кредитних відносин.

Поняття та загальна характеристика договору позики. Істотні умови договору позики. Новація у відносинах позики. Відповідальність за порушення договору позики.

Договір позики та кредитний договір. Поняття та істотні умови кредитного договору. Співвідношення понять «кредит» та «кредитний договір». Сторони кредитного договору, поняття фінансової установи

та їхні види. Права та обов'язки сторін кредитного договору. Способи забезпечення виконання кредитних зобов'язань.

Правова природа договору банківського рахунку. Сторони за договором банківського рахунку, їхні права та обов'язки. Види рахунків та порядок відкриття рахунків банками України суб'єктам господарювання. Підстави та наслідки розірвання договору банківського рахунку.

Банківський вклад та його види. Права та обов'язки сторін за договором банківського вкладу. Відповідальність за порушення умов договору.

Правове регулювання безготівкових розрахунків у підприємницькій діяльності за законодавством України. Особливості розрахунків із застосуванням платіжних доручень, чеків, акредитивів та інкасовими дорученнями.

Поняття готівкових розрахунків та порядок їх здійснення. Обмеження готівкових розрахунків за участю суб'єктів господарювання.

Тема 14. Зобов'язання про спільну діяльність. Договори про створення юридичної особи.

Договори про спільну діяльність. Склад майна й порядок здійснення внесків учасниками спільної діяльності. Особливості управління спільною діяльністю. Публічно-правове регулювання договорів щодо спільної діяльності. Поняття договору простого товариства.

Засновницький договір про створення юридичної особи. Форма та зміст договору про створення юридичної особи. Права й обов'язки сторін за засновницьким договором.

Тема 15. Правове регулювання договірних відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Поняття та ознаки зовнішньоекономічного договору. Правовий статус суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхні види (резиденти та нерезиденти тощо). Порядок укладання, зміни та розірвання зовнішньоекономічного договору. Види зовнішньоекономічних договорів та особливості їх застосування в Україні. Порядок застосування міжнародних договорів (конвенцій) при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Відповідальність у зовнішньоекономічній діяльності. Захист прав і законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Тематичний план дисципліни

Тематичний план навчальної дисципліни «Договірне право» для студентів денної форми навчання напряму підготовки 6.030401 «Правознавство», 6.030401і «Правознавство» / спеціальності 081 «Право»

№ з/п	Назва розділу, модуля, теми	Кількість годин за видами занять					
		Разом	аудиторні			позааудиторні	
			лекції	семінарські	практичні	індивідуально-консультативна робота	самостійна робота
1	2	3	4	5	6	7	8
Модуль 1. Загальні положення щодо регулювання договірних відносин							
1.	Поняття та загальна характеристика договірних прав в Україні.	6	2	2	–	1	1
2.	Поняття та загальна характеристика договору. Договір у сфері господарської діяльності.	6	2	2	–	1	1
3.	Порядок укладення, зміни та припинення договору.	4	–	2	–	1	1
4.	Виконання договірних зобов'язань.	6	2	2	–	1	1
5.	Способи забезпечення виконання договірних зобов'язань.	4	–	2	–	1	1
6.	Відповідальність за порушення договірних зобов'язань.	6	2	2	–	1	1
7.	Захист прав учасників договірних відносин.	4	–	2	–	1	1
	Загалом	36	8	14	–	7	7
Модуль 2. Особливості правового регулювання окремих видів цивільно-правових та господарсько-правових договорів							
8.	Договори про передачу майна у власність.	10	2	2	–	1	5
9.	Договори про передачу майна в користування.	9	2	2	–	1	4
10.	Договори про виконання робіт.	10	2	2	–	1	5
11.	Договори про надання юридичних послуг.	10	2	2	–	1	5

1	2	3	4	5	6	7	8
12.	Договори про надання фактичних послуг.	8	–	2	–	1	5
13.	Правове регулювання кредитно-розрахункових відносин.	10	2	2	–	1	5
14.	Зобов'язання про спільну діяльність. Договори про створення юридичної особи.	8	–	2	–	1	5
15.	Правове регулювання договірних відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності.	7	–	2	–	–	5
Загалом		72	10	16	–	7	39
Разом із курсу:		108	18	30	–	14	46

**Тематичний план навчальної дисципліни
«Договірне право» для студентів заочної форми навчання та
ЛЦДН напряму підготовки 6.030401, 6.030401і «Правознавство» /
спеціальності 081 «Право»**

№ з/п	Назва розділу, модуля, теми	Кількість годин за видами занять					
		Разом	аудиторні			позааудиторні	
			лекції	семінарські	практичні	індивідуально-консультативна робота	самостійна робота
1	2	3	4	5	6	7	8
Модуль 1. Загальні положення щодо регулювання договірних відносин							
1.	Поняття та загальна характеристика договірного права в Україні.	6	2	–	–	–	4
2.	Поняття та загальна характеристика договору. Договір у сфері господарської діяльності.	6	–	–	2	–	4
3.	Порядок укладення, зміни та припинення договору.	4	–	–	–	–	4
4.	Виконання договірних зобов'язань.	6	2	–	–	–	4
5.	Способи забезпечення виконання договірних зобов'язань.	4	–	–	–	–	4
6.	Відповідальність за порушення договірних зобов'язань.	6	–	–	–	–	6
7.	Захист прав учасників договірних відносин.	4	–	–	–	–	4
	Загалом	36	4	–	2	–	30
Модуль 2. Особливості правового регулювання окремих видів цивільно-правових та господарсько-правових договорів							
8.	Договори про передачу майна у власність.	10	2	–	–	–	8
9.	Договори про передачу майна в користування.	9	–	–	2	–	7
10.	Договори про виконання робіт.	10	–	–	2	–	8
11.	Договори про надання юридичних послуг.	10	–	–	–	–	10
12.	Договори про надання фактичних	8	–	–	–	–	8

	послуг.						
1	2	3	4	5	6	7	8
13.	Правове регулювання кредитно-розрахункових відносин.	10	–	–	–	–	10
14.	Зобов'язання про спільну діяльність. Договори про створення юридичної особи.	8	–	–	–	–	8
15.	Правове регулювання договірних відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності.	7	–	–	–	–	7
	Загалом	72	2	–	4	–	66
	Разом із курсу:	108	6	–	6	–	96

**Методичні рекомендації
щодо вивчення дисципліни**

**Модуль 1. Загальні положення
щодо регулювання договірних відносин**

**Тема 1. Поняття та загальна характеристика
договірного права в Україні**

Основні терміни та поняття: договір; договірне право; предмет договірного права; метод договірного права; принципи договірного права; свобода договору; система договірного права; джерела договірного права; свобода договору.

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

Договірне право – це система правових норм, що регулюють договірні відносини; інститут ряду галузей законодавства (цивільного, трудового, екологічного тощо). У цивільному законодавстві України норми договірного права містяться передусім у Цивільному кодексі України. Зокрема, у ст. 41 зазначається, що правочини можуть бути односторонніми та дво- або багатосторонніми (договори).

На договори як вид правочинів поширюються загальні положення Цивільного кодексу України про форму та інші умови дійсності правочинів, підстави й наслідки визнання їх недійсними тощо. Деякі норми договірного права регламентуються в загальних положеннях про зобов'язання. Окремим видам договірних зобов'язань присвячені відповідні глави книги V. Договірне право включає й ті норми загальних положень Цивільного кодексу, які визначають правовий статус фізичних та юридичних осіб, інших суб'єктів цивільного права, положення про представництво, довіреність, позовну давність тощо. У системі договірного права виділяють також загальні положення про договори (поняття договору та його види, принципи договірного права, порядок укладання, зміни або розірвання договорів тощо).

Договірні зобов'язання класифікуються за ознаками, які характеризують правовий наслідок (юридичну мету) укладання того чи того договору. За цим критерієм можна виділити такі групи договорів: про передачу майна у власність, повне господарське відання або оперативне управління (купівля-продаж, поставка, контракція, міна, дарування, постачання енергетичними та ін. ресурсами через приєднану мережу тощо); про передачу майна в тимчасове користування (майновий найм, оренда, лізинг, житловий найм, безоплатне користування майном тощо); про виконання робіт

(підряд, підряд на капітальне будівництво, на виконання проектних і розвідувальних робіт, проведення аудиту тощо); на передачу результатів творчої діяльності (авторські, ліцензійні договори, договори на передачу науково-технічної продукції тощо); про надання послуг (перевезення, страхування, доручення, комісія, зберігання, кредитний договір тощо); про спільну діяльність (установчий договір, угоди про науково-технічне співробітництво тощо). Ці договори становлять систему договірних права. Окремі види договорів регулюються, крім Цивільного та Господарського кодексів, численними підзаконними актами-положеннями, правилами, статутами, типовими договорами тощо.

До здобутків нового Цивільного кодексу (надалі ЦК) слід віднести передусім те, що в ньому, на відміну від Цивільного кодексу УРСР 1963 р., із загальних положень про зобов'язання (Книга п'ята) виділені загальні положення про договори (поняття та види договору, свобода та обов'язковість договору, положення про публічний, попередній договори, договори приєднання й на користь третьої особи, про форму, порядок укладання, зміни та розірвання договору тощо). Положення про окремі види договірних зобов'язань зазначені в підрозділі 1 розділу III Книги п'ятої ЦК (ст. 655–1143).

Договірних відносин стосуються й ті положення ЦК, які визначають зміст та обсяг цивільної правосуб'єктності фізичних, юридичних осіб та інших учасників цивільного обороту, норми про правочини, право власності, представництво, позовну давність тощо. Крім того, більшість загальних положень про зобов'язання й, зокрема, про способи їх забезпечення (неустойку, заставу, поруку, гарантію, завдаток, притримання) ґрунтуються на конструкції договору. Договори, зокрема ліцензійний і комерційної концесії, виступають як правові форми реалізації права інтелектуальної власності (глави 75 і 76 ЦК). Спадковий договір дістав своє закріплення в главі 90 Книги шостої ЦК «Спадкове право».

Норми про цивільно-правові договори містяться в Сімейному, Земельному кодексах, численних законах, прийнятих Верховною Радою, указах Президента, постановах Кабінету Міністрів, актах інших органів державної влади України, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, у статутах господарських товариств тощо.

Паралельною до ЦК виявилась кодифікація договірних права в рамках Господарського кодексу України від 16 січня 2003 р. (надалі – ГК). Зокрема, у розділі IV цього кодексу зазначені деякі загальні положення про господарські зобов'язання (глава 19) і господарські договори (глава 20), у яких визначені поняття, підстави виникнення й види господарських зобов'язань (майново-господарські та

організаційно господарські), істотні умови та порядок укладення, зміни й розірвання господарського договору, вимоги щодо виконання та забезпечення господарських зобов'язань, застосування санкцій за їх порушення та деякі інші.

Особливості правового регулювання окремих видів господарсько-договірних відносин визначенні в розділі VI ГК стосовно договорів поставки, контрактації, енергопостачання, оренди й лізингу, міни (бартеру), збереження на товарному складі, перевезення вантажів, капітального будівництва та деяких інших. Хоч Господарський та Господарський процесуальний кодекси оперують поняттям «господарський договір», однак у цих актах немає визначення господарського договору, як і немає одностайності у визначенні цього поняття в літературі з проблем господарського права.

У розвитку інституту договору й відповідно договірному праву в сучасних умовах помітна дія різних за характером і нерідко суперечливих тенденцій. Так, з одного боку, у регулюванні майнових відносин розширяється свобода волевиявлення у визначенні своїх прав та обов'язків як ознака диспозитивного методу регулювання. Відповідно до ч. 3 ст. 6 ЦК сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства й урегулювати свої відносини на власний розсуд, крім тих положень, обов'язковість яких для сторін прямо впливає із самого акта законодавства чи його змісту або із суті правовідносин між сторонами. Серед загальних принципів цивільного законодавства (ст. 3 ЦК) названа свобода договору, яка полягає не лише у вільному укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору сторонами (ст. 627 ЦК), але й у свободі вибору форми договору, праві на укладення «непойменованих», «змішаних» договорів, можливість установлювати способи забезпечення договірних зобов'язань, форми (міри) відповідальності за їх порушення тощо. При цьому, звичайно, сторони мають ураховувати вимоги ЦК та інших актів законодавства, звичайв ділового обороту, вимоги розумності, добросовісності та справедливості.

У сучасних наукових дослідженнях, зокрема, наголошується, що принцип добросовісності виступає основним критерієм правомірності дій сторін договірному зобов'язання, який проявляється через конкретні загальні та спеціальні склади добросовісної поведінки.

Наголошуючи на розширенні свободи волевиявлення сторін при укладенні договорів у певних сферах економічних відносин, зокрема тих, які в умовах командно адміністративної системи формувались на основі планових приписів, не можна не відзначити й протилежну тенденцію, яка властива й сучасному договірному праву зарубіжних країн. Ідеться про те, що з метою захисту інтересів слабкої сторони

договору та забезпечення збалансованого розвитку майнового обороту запроваджується ряд обмежень дії принципу свободи договору, що проявляються, зокрема, в інтенсивному розвитку антимонопольного законодавства, законодавства про захист прав споживачів, державному регулюванні ціноутворення, якості товарів, робіт і послуг тощо.

Важливою тенденцією розвитку цивільного й, зокрема, договірної права є зближення та взаємопроникнення елементів речових, зобов'язальних та інших правовідносин. Це проявляється насамперед у договорах, спрямованих на перехід права власності від відчужувача до набувача майна (купівля продаж, поставка, міна, дарування, довічне утримання, рента тощо).

Отже, поглиблення та ускладнення економічних зв'язків у внутрішньому та зовнішньому оборотах призводять до трансформації системи договорів, появи нових договірних форм, зокрема у сферах надання послуг, обробки інформації, міжнародної науково-технічної кооперації тощо. Договірні відносини все частіше набувають комплексного та довготривалого характеру (договори оренди підприємств як цілісних майнових комплексів, лізингу, факторингу тощо).

Важливим напрямом розвитку договірної законодавства України є його адаптація до стандартів Європейського Союзу. Економічні інтеграційні процеси потребують відповідної правової інтеграції, зокрема поступового наближення правового забезпечення майнових відносин товарного характеру в Україні до умов внутрішнього ринку ЄС, до правових засад і принципів, що діють на цьому ринку, з метою досягнення поєднуваності з нормами права ЄС та країн-членів, а згодом – гармонізації, а також уніфікації в деяких галузях. Це стосується насамперед договірної права.

План лекційного заняття

1. Поняття, предмет та метод договірної права.
2. Принципи договірної права та їх закріплення в чинному законодавстві.
3. Система договірної права та характеристика його основних інститутів (складових).
4. Джерела договірної права України.

Семінарське заняття 1

1. Поняття, предмет та метод договірної права.
2. Принципи договірної права та їх закріплення у чинному законодавстві.

3. Система договірнього права та характеристика його основних інститутів (складових).
4. Джерела договірнього права України.

Самостійна робота

1. Поняття та правова природа правочину. Види правочинів.
2. Поняття зобов'язання та договору, їхнє співвідношення.
3. Класифікація договорів.

Практичні завдання до самостійної роботи

Скласти термінологічний словник до теми¹.

Тести

1. *Односторонній договір – це:*

- а) договір, у якому одна сторона має лише суб'єктивні права, а інша – лише суб'єктивні обов'язки;
- б) договір, у якому обидві сторони мають права та обов'язки;
- в) дія однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами;
- г) дія однієї сторони, яка може бути представлена однією особою.

2. *Що становить зміст договору?*

- а) права та обов'язки сторін;
- б) умови, визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів законодавства;
- в) умови щодо відповідальності сторін;
- г) істотні умови.

3. *Договори, при укладанні яких сторонам відоме співвідношення та обсяг прав і обов'язків сторін, називаються:*

- а) алеаторними;
- б) акцесорними;
- в) змішаними;
- г) міновими.

4. *Активна множинність у зобов'язанні передбачає:*

- а) участь декількох осіб на стороні боржника;

---

¹ Складання словника повинно слугувати засвоєнню категоріального апарату дисципліни і не є самоціллю. З огляду на це, до словника слід вносити терміни, яких ви не знаєте (з числа згаданих на початку кожної теми). Найважливіші та найскладніші терміни ви можете знайти в кінці посібника, решту термінів, які є загальнопоширеними, потрібно занотовувати під час вивчення теми з тексту підручників та посібників.

- б) участь декількох осіб на стороні кредитора;
- в) участь декількох осіб на стороні кредитора та декілька осіб на стороні боржника;
- г) виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем.

5. *Участь декількох осіб на стороні боржника називається:*

- а) активною множинністю;
- б) новацією;
- в) пасивною множинністю;
- г) змішаною множинністю.

Практичне завдання

Знайдіть у нормативно-правових актах договірному праву та випишіть імперативні та диспозитивні, уповноважуючі, зобов'язальні та заборонні, регулятивні та охоронні норми. У яких із них проявляється диспозитивний, а в яких – імперативний метод правового регулювання?

Необхідно, користуючись списком нормативно-правових актів, наведених до теми, проаналізувати норми кількох із них після того, як ви ознайомилися з теоретичними питаннями, винесеними на самостійне опрацювання. Достатньо виписати по 1-2 зразки правових норм кожного виду. Свою позицію щодо їх віднесення саме до іншої чи тієї категорії необхідно стисло аргументувати.

Список рекомендованої літератури

Нормативно-правові акти

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р., зі змінами і доповненнями від 8 грудня 2004 р. / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – 23 липня. – № 30. – Ст. 141.
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.

Далі дивіться загальний список нормативно-правових актів до всіх тем посібника.

Основна

3. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (заг. положення) : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – К. : Юстініан, 2007. – 280 с.
4. Боднар Т. В. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.

5. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
6. Жилінкова І. В. Договірне право : конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.] ; за ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.
7. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
8. Бичкова С. С. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – [2-ге вид., змін. та допов.]. – К. : КНТ, 2008. – 498 с.
9. Берестова І. Е. Цивільне право України. Особлива частина. Договірні зобов'язання : навч. посіб. / І. Е. Берестова, С. С. Бичкова, І. А. Бірюков [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 348 с.
10. Цивільне право України: Академічний курс : підручник: у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К. : Концерн «Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 408 с.

Додаткова

11. Шкварак Л. В. Договірне право як засіб творення громадянського суспільства в посттоталітарній Україні / Л. В. Шкварак // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2010 – № 3. – С. 77–84.
12. Кузнецова О. П. Договірне право як елемент системи цивільного права України / О. П. Кузнецова // Вісник Одеський інститут внутрішніх справ. – 2005. – № 1. – С. 110–113.
13. Корецкий А. Д. Теоретико-правовые основы учения о договоре / А. Д. Корецкий ; отв. ред. д.ю.н., акад. РАЕН П. П. Баранов. – С.Пб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 211 с.
14. Ансон Вильям Р. Основы договорного права / Вильям Р. Ансон ; пер. с 18-го англ. изд. А. С. Александровского, А. С. Ахманова, С. М. Рапопорта ; под ред. Д. Ф. Рамзайцева. – М. : Международная книга, 1947. – 458 с.
15. Мілаш В. Проблема визначення кола учасників підприємницьких комерційних договірних відносин / В. Мілаш // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 12. – С. 7–13.
16. Беяневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) / О. А. Беяневич. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.

17. Беляневич О. А. Про види джерел господарського договірнього права / О. А. Беляневич // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – № 10. – С. 46–55.
18. Богун В. Правовое регулирование договорных отношений по новому Гражданскому и Хозяйственному кодексам Украины / В. Богун // Частный предприниматель. – 2003. – Ноябрь. – № 21. – С. 6–9.
19. Брагинский М. И. Договорное право Кн. 1 : Общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – [2-е изд., стер.] – М. : Статут, 2003. – 841 с.
20. Мілаш В. Принцип свободи підприємницького комерційного договору / В. Мілаш // Право України. – 2005. – № 2. – С. 36–40.

Тема 2. Поняття та загальна характеристика договору. Договір у сфері господарської діяльності

Основні терміни та поняття: господарське зобов'язання; майново-господарське; організаційно-господарське, соціально-комунальне; публічне зобов'язання; альтернативне зобов'язання; солідарне зобов'язання; субсидіарне зобов'язання; акцесорне зобов'язання; господарський договір; зміст господарського договору; форма господарського договору; істотні умови; звичайні умови; випадкові умови.

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

Господарські зобов'язання є надзвичайно важливими правовідносинами, які пронизують собою практично всі відносини у сфері господарювання. Розгляд цієї теми необхідно розпочати з визначення господарського зобов'язання, яке виникає між суб'єктом господарювання та іншими учасниками відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених законодавством. Необхідно розкрити склад (суб'єкти, об'єкти та зміст) господарського зобов'язання, підстави їхнього виникнення, ознаки, які відрізняють цей вид зобов'язань від усіх інших (насамперед цивільно-правових).

Потрібно визначити та пояснити, які зобов'язання визнаються майново-господарськими, якими законодавчими актами вони регулюються, які особи можуть бути їхніми суб'єктами. Крім основних видів господарських зобов'язань, згаданих вище, прийнято виділяти ще два види – соціально-комунальні та публічні зобов'язання. Охарактеризуйте їх (коли і між ким виникають, їхній зміст тощо).

Основна мета існування господарських зобов'язань – належне їх виконання. Цивільним та господарським законодавством

установлюються загальні принципи та вимоги виконання господарських зобов'язань у належному місці, належний час тощо. Їхнє значення необхідно розкрити. Також потрібно зазначити випадки, коли законодавством допускається відступ від зазначених принципів.

Належне виконання господарських зобов'язань забезпечується заходами захисту прав і відповідальності учасників господарських відносин, передбаченими законодавством. За погодження сторін можуть застосовуватися певні види (способи) забезпечення виконання зобов'язань (цивільно-правові та господарсько-правові). Їх необхідно назвати та охарактеризувати, указавши на можливі випадки застосування.

Однією з найпоширеніших підстав виникнення господарських зобов'язань є господарський договір. Зміст господарського договору становлять його умови, визначені за угодою сторін, спрямовані на встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань як погоджених сторонами, так і тих, що приймаються ними як обов'язкові умови відповідно до законодавства. Тому необхідно визначити, які умови договору є істотними, без яких договір не вважатиметься укладеним (завжди – умови щодо предмета, ціни, строків дії договору, для окремих видів договорів – свої умови). Які умови господарського договору є звичайними й випадковими, яке їхнє місце й значення в договорі?

План лекційного заняття

1. Поняття зобов'язання й договору, співвідношення зобов'язання й договору.
2. Класифікація договорів.
3. Поняття господарського договору та функції договору в господарській діяльності.
4. Зміст договору.
5. Форма договору та правові наслідки її недотримання.

Семінарське заняття 2

1. Поняття зобов'язання й договору, співвідношення зобов'язання й договору.
2. Класифікація договорів.
3. Поняття господарського договору та функції договору в господарській діяльності.
4. Зміст договору.
5. Форма договору та правові наслідки її недотримання.

Самостійна робота

1. Порядок укладення господарських договорів.

2. Порядок і підстави зміни та розірвання договору за законодавством України.

Практичні завдання

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Акцепт – це:

- а) пропозиція розірвати договір;
- б) прийняття пропозиції укласти договір;
- в) пропозиція змінити умови договору;
- г) пропозиція укласти договір.

2. Умови, без погодження яких договір не вважається укладеним, називаються:

- а) законними;
- б) звичайними;
- в) додатковими;
- г) істотними.

3. Умови договору, що передбачені нормативними актами, називаються:

- а) обов'язковими;
- б) випадковими;
- в) звичайними;
- г) додатковими.

4. Умови, які, як правило, не передбачаються певним видом договору, але можуть бути встановлені за погодженням сторін, або умови, які за погодженням сторін устанавлюються у відступ від положень диспозитивної сторони, називаються:

- а) законними;
- б) випадковими;
- в) звичайними;
- г) істотними.

5. Які умови повинна містити оферта?

- а) істотні умови договору;
- б) має виражати намір особи укласти в майбутньому договір;
- в) істотні та звичайні умови;
- г) істотні умови договору та має бути адресована конкретній особі.

Задача

Приватне підприємство «Зерно-експорт», маючи оригінальний примірник господарського договору на поставку

сільськогосподарської продукції із селянським (фермерським) господарством «Хліб», внесло в нього зміни щодо ціни на продукцію. Селянське (фермерське) господарство «Хліб» відмовилось від здійснення поставки за зазначеною в примірнику договору ПП «Зерно-експорт» ціною. ПП «Зерно-експорт» звернулося до господарського суду з позовною заявою про спонукання С(Ф)Г «Хліб» до виконання умов договору поставки.

На підставі аналізу відповідних норм ГКУ та ЦКУ дайте відповідь на такі запитання:

- 1. Яке рішення має винести господарський суд?*
- 2. Чи встановлено в законодавстві порядок внесення змін до господарських договорів?*
- 3. Якщо так, то розкрийте порядок зміни умов господарського договору, посилаючись на відповідні положення чинного законодавства України?*

Список рекомендованої літератури

Нормативно-правові акти

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
3. Про електронний цифровий підпис : Закон України № 852-IV від 22 травня 2003 р. // Урядовий кур'єр. – 2003. – 2 липня. – № 119.
4. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України № 851-IV від 22 травня 2003 р. / Урядовий кур'єр. – 2003. – № 119.
5. Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб : Закон України від 22 грудня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 3. – Ст. 9.
6. Про ціни і ціноутворення : Закон України № 507-XII від 3 грудня 1990 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1990. – № 52. – Ст. 52.
7. Про затвердження Правил надання послуг поштового зв'язку : Постанова Кабінету міністрів України від 5 березня 2009 р. № 270 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 23. – Ст. 750.
8. Про поштовий зв'язок : Закон України від 4 жовтня 2001 р. № 2759-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 43. – Ст. 1918.
9. Про здійснення державних закупівель : Закон України від 1 червня 2010 р. № 2289-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 49. – Ст. 1603.

10. Типове положення про комітет з конкурсних торгів : Наказ Міністерства економіки України від 26 липня 2010 р. № 916 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 62. – Ст. 2169.

Основна

11. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (заг. положення) : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – К. : Юстініан, 2007. – 280 с.
12. Боднар Т. В. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
13. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
14. Жилінкова І. В. Договірне право : конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасиво-Фатєєва [та ін.] ; за ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.
15. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
16. Бичкова С. С. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – [2-ге вид., змін. та допов.]. – К. : КНТ, 2008. – 498 с.
17. Берестова І. Е. Цивільне право України. Особлива частина. Договірні зобов'язання : навч. посіб. / І. Е. Берестова, С. С. Бичкова, І. А. Бірюков [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 348 с.
18. Цивільне право України: Академічний курс : підручник: у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К. : Концерн «Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 408 с.

Додаткова

19. Беяневич О. А. До питання про недійсність господарських договорів / О. А. Беяневич // Вісник господарського судочинства. – 2004. – № 2. – С. 200–207.
20. Беяневич О. А. Договір як засіб саморегуляції господарських відносин: загальна характеристика / О. А. Беяневич // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – № 8. – С. 40–48.
21. Договори в підприємницькій діяльності // Податки та бухгалтерський облік. – 2004. – № 15/16. – С. 3–108.

22. Євстігнєєв А. Істотні умови договору за Цивільним та Господарським кодексами: порівняльний аспект / А. Євстігнєєв // Юридичний журнал. – 2006. – № 1. – С. 22–23.
23. Єфімов О. Господарський та цивільно-правовий договори у підприємницькій діяльності / О. Єфімов // Аудитор України. – 2009. – № 9/10. – С. 59–63.
24. Крижна В. Договір за ЦКУ та господарський договір за ГКУ / В. Крижна // Бухгалтерія. – 2005. – 24 січня. – № 3/4. – С. 66–71.
25. Крисенко Т. Договір у господарській діяльності підприємств / Т. Крисенко // Секретар-референт. – 2005. – № 9. – С. 16–22.
26. Луговець Л. Особливості укладання господарських договорів згідно з новим законодавством України / Л. Луговець // Справочник економіста. – 2004. – № 6. – С. 23–28;
27. Мілаш В. С. До питання про підприємницькі комерційні договори з посиленням публічним інтересом / В. Мілаш // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 10. – С. 45–50.
28. Мілаш В. С. Конструктивні системоутворюючі елементи підприємницького комерційного договору: постановка питання / В. С. Мілаш // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 3. – С. 203–214.
29. Мілаш В. С. Про підстави недійсності підприємницького комерційного договору / В. С. Мілаш // Вісник господарського судочинства. – 2006. – № 2. – С. 194–204.
30. Наранович А. Право підписи: директора компаній совершають більшу ошибку, когда позволяют подписывать договоры не уполномоченным на это должностным лицам предприятия / А. Наранович // Финансовая консультация. – 2005. – № 20. – С. 27–28.
31. Ніколенко Л. Правові проблеми класифікації господарських зобов'язань / Л. Ніколенко // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 11. – С. 39–42.
32. Подцерковний О. П. Ціна як умова господарського договору / О. П. Подцерковний // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 6. – С. 144–151.
33. Сисуєв С. Ю. До проблеми визначення поняття «господарський договір» / С. Ю. Сисуєв // Юриспруденція: теорія і практика. – 2006. – № 8. – С. 49–52.
34. Томчишен С. В. Визнання договору неукладеним за Цивільним та Господарським кодексами України / С. В. Томчишен // Вісник господарського судочинства. – 2006. – № 4. – С. 178–188.
35. Урусова Г. Господарські договори: укладення, зміна, розірвання за ГКУ / Г. Урусова // Бухгалтерія. – 2004. – № 46. – С. 82–84.

36. Чучковська А. Форма господарських договорів, що вчиняються через мережі електрозв'язку, зокрема через Інтернет / А. Чучковська // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 12. – С. 8–11.
37. Воловенко І. Неточності при складанні господарських договорів / І. Воловенко // Справочник економіста. – 2007. – № 2. – С. 53–55.

Тема 3. Порядок укладення, зміни та припинення договору

Основні терміни та поняття: зміст господарського договору; форма господарського договору; істотні умови; звичайні умови; випадкові умови; оферта; акцепт; недійсність господарського договору; реституція; тендер; аукціон; ярмарок.

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

Для розкриття теми також необхідно розкрити загальні умови та порядок укладання господарських договорів, які породжують господарські зобов'язання, у якій формі вони укладаються. Як розуміти господарський договір у формі єдиного документа, що таке спрощена форма господарського договору? Особливу увагу слід приділити процедурі укладання договору, регулюванню узгодження розбіжностей, які виникають при укладанні договорів (протокол розбіжностей, заходи врегулювання розбіжностей). Окремо слід сказати про особливості укладання господарських договорів на виконання державного замовлення, договорів, що укладаються на ярмарках, відкритих торгах, аукціонах, на біржах тощо.

Оскільки договір є спільним юридичним актом двох чи кількох осіб, погодження ними умов договору відбувається принаймні у дві стадії: шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір, яка має назву оферти, і прийняття пропозиції другою стороною, або акцепту. Відповідно, сторона, яка зробила пропозицію, називається оферентом, а сторона, яка прийняла її, – акцептантом.

Загальний порядок укладення цивільно-правових договорів визначений у статтях 638-650 ЦК. Порядок укладення господарських договорів та вирішення виниклих між ними переддоговірних спорів закріплений у статтях 181-187 ГК, ст. 10 Господарського процесуального кодексу України. Існують певні особливості укладення біржових угод (договорів), проведення торгів на аукціонах, у порядку конкурсу тощо.

Щоб вступити у договірні відносини, один із учасників повинен виявити свою ініціативу, тобто виступити з пропозицією укласти договір (офертою). Але чи всяка ініціатива (пропозиція) може вважатися офертою і породжувати певні юридичні наслідки для особи, яка її зробила? ЦК 1963 р. не містив ознак оферти, тому вони виводились із загальних положень цивільного законодавства шляхом доктринального тлумачення.

Загальний порядок укладання господарських договорів передбачений нині ст. 181 Господарського кодексу.

Господарський договір, за загальним правилом, викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами і скріпленого печатками. Можливе оформлення договірних відносин шляхом обміну комплектом документів (листів, факсограм тощо) або шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень. Проект договору (чи іншого документа) може бути запропонований будь-якою із сторін і надсилається нею у двох примірниках другій стороні. Сторона, яка одержала проект договору, оформляє його відповідно до вимог ч. 1 ст. 181 ГК і повертає один примірник договору другій стороні у 20-денний строк або надсилає відповідь на лист, факсограму тощо. За наявності у неї заперечень щодо окремих умов договору вона у цей самий 20-денний строк складає протокол розбіжностей, про що робиться застереження в договорі, і надсилає другій стороні два примірники протоколу розбіжностей разом з підписаним договором.

Певними особливостями характеризується укладення договорів на товарних, фондових та інших біржах (конкурентний спосіб). Біржові договори (угоди) називають ще біржовими операціями. В Україні порядок укладання біржових угод на законодавчому рівні не врегульований, а тому прогалини в цьому питанні заповнюються регулюванням відомчими актами або локальними актами органів управління біржі (наприклад, Типові правила біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, затверджені спільним наказом Міністерства сільського господарства і продовольства України, Міністерства економіки України та Міністерства фінансів України від 3 квітня 1996 р. № 103/44/62).

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про товарну біржу» від 10 грудня 1991 р. біржовою операцією визнається угода, яка відповідає сукупності таких умов: а) якщо вона являє собою купівлю-продаж, поставку або обмін товарів, допущених до обігу на товарній біржі; б) якщо її учасниками є члени біржі; в) якщо вона подана до реєстрації та зареєстрована на біржі не пізніше наступного за її вчиненням дня. Правилами біржової торгівлі, які приймаються загальними зборами

членів біржі або її біржовим комітетом, можуть бути передбачені різні види біржових угод (касові, форвардні, ф'ючерсні, опціони тощо).

Учасниками біржових торгів є члени біржі – засновники і прийняті у встановленому порядку до складу біржі українські та іноземні юридичні і фізичні особи, біржові брокери, які діють на підставі договорів доручення або комісії, що укладаються ними з членами біржі. Біржове посередництво можуть здійснювати й дилери – особи, які укладають біржові угоди від власного імені та за власний рахунок з метою подальшого перепродажу товару на біржі. Надання послуг щодо укладення біржових угод здійснює ведучий торгів, який є службовцем біржі.

Разом з укладанням господарських договорів студентам слід засвоїти порядок їх зміни та припинення, зокрема у випадках нотаріального посвідчення чи державної реєстрації договору, у судовому порядку. Що може бути об'єктивною підставою для таких дій? Крім того, у передбачених законом випадках господарське зобов'язання може бути на вимогу однієї зі сторін або відповідного органу державної влади визнане судом недійсним повністю або частково. Студентам слід знати такі випадки, розкрити наслідки визнання господарського зобов'язання недійсним, пояснити, коли й за рішенням якого органу в дохід держави стягується все одержане сторонами за зобов'язанням, коли тільки з однієї зі сторін, коли кожна зі сторін зобов'язана повернути другій стороні все одержане за зобов'язанням.

Після укладення договору і зокрема під час його виконання може виникнути потреба у його зміні чи розірванні. З метою забезпечення стабільності майнового обороту і впевненості учасників у непорушності взятих зобов'язань закон (ст. 525 ЦК, ч. 1 ст. 188 ГК) забороняє онесторонню відмову від зобов'язання або односторонню зміну його умов, якщо інше не встановлено договором або законом. Зміна договору означає, що зобов'язання сторін діють відповідно до змінених умов щодо предмета, місця, строків виконання тощо. При розірванні договору зобов'язання сторін припиняються.

Слід розмежовувати випадки, коли у сторони за договором виникає право пред'являти в судовому порядку вимогу про зміну чи розірвання договору, і випадки, коли сторона може в односторонньому порядку відмовитися від договору в повному обсязі або частково. Одностороння відмова від договору (повна або часткова) допускається, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом. При цьому стороні не потрібно звертатися до суду для визнання правомірності відмови. Сам факт відмови призводить до повного припинення зобов'язання або до часткової його зміни. Зазвичай, це не позбавляє контрагента можливості

оспорювати в суді обґрунтованість такої відмови на підставі загальних положень ЦК про захист порушених прав (ст. 16).

Важливо також з'ясувати, в який момент договір вважається зміненим чи розірваним у разі односторонньої відмови від нього. При зміні чи розірванні договору за домовленістю сторін зобов'язання змінюється або припиняється з моменту досягнення сторонами домовленості про це, а при зміні чи розірванні договору в судовому порядку – з моменту набрання рішенням суду законної сили, якщо іншого строку набрання чинності не встановлено в цьому рішенні (ч. 3 ст. 653 ЦК, ч. 5 ст. 188 ГК). При односторонній відмові від договору (у випадках, передбачених договором чи законом) договір слід вважати зміненим чи розірваним із моменту одержання контрагентом повідомлення про відмову (за аналогією з офертою та акцептом при укладенні договору).

Загальним є правило про те, що зміна або розірвання договору вчиняються в такій самій формі, що й договір, який змінюється або розривається, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із звичаїв ділового обороту (ст. 654 ЦК). Тому, наприклад, у разі, коли договір був нотаріально посвідчений, угода про його зміну або розірвання теж має бути нотаріально посвідчена. При зміні або розірванні договорів, що підлягають обов'язковій державній реєстрації, відповідні дані щодо їх зміни або розірвання повинні бути внесені до державного реєстру.

Окремий порядок зміни і розірвання господарських договорів передбачено ст. 188 ГК. Відповідно до частин 2—4 цієї статті сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, надсилає пропозицію другій стороні. Остання у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє контрагента про результати її розгляду. У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі неодержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду. Згідно зі ст. 12 ГПК спори, що виникають при зміні та розірванні господарських договорів, підвідомчі господарським судам. Відповідно до ст. 184 ГПК у резолютивній частині судового рішення у спорі, що виник при зміні договору, зазначається рішення з кожної спірної умови договору. Рішення господарського суду в такій справі є юридичним фактом, який разом з іншими умовами договору визначає зміст зміненого договірної зобов'язання.

Окремим випадком зміни договору є продовження (продлонгація) його дії на новий строк. Таке продовження договору можливе або шляхом укладення нового договору (обміну листами, телеграмами чи іншим способом), або мовчазною поведінкою сторін, якщо це

передбачено законом або договором. Так, відповідно до ч. 2 ст. 17 Закону України «Про оренду державного і комунального майна» у разі відсутності заяви однієї із сторін про припинення або зміну умов договору оренди протягом одного місяця після закінчення строку дії договору він вважається продовженим на той самий строк і на тих самих умовах, які були передбачені договором

Семінарське заняття 3

1. Порядок укладання господарських договорів.
2. Пропозиція (оферта) та її види. Умови дійсності оферти.
3. Підстави та порядок внесення змін до договору та розірвання договору.
4. Підстави та наслідки визнання договорів недійсними й неукладеними.
5. Конкурентні способи укладення договорів.

Самостійна робота

1. Порядок укладення господарських договорів.
2. Порядок і підстави зміни та розірвання договору за законодавством України.
3. Конкурентні способи укладення договорів.

Практичні завдання

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. *Акцент – це:*
  - а) пропозиція розірвати договір;
  - б) прийняття пропозиції укласти договір;
  - в) пропозиція змінити умови договору;
  - г) пропозиція укласти договір.
2. *Умови, без погодження яких договір не вважається укладеним, називаються:*
  - а) законними;
  - б) звичайними;
  - в) додатковими;
  - г) істотними.
3. *Умови договору, що передбачені нормативними актами, називаються:*
  - а) обов'язковими;
  - б) випадковими;
  - в) звичайними;

г) додатковими.

4. Умови, які, як правило, не передбачаються певним видом договору, але можуть бути встановлені за погодженням сторін, або умови, які за погодженням сторін устанавлюються у відступ від положень диспозитивної сторони, називаються:

- а) законними;
- б) випадковими;
- в) звичайними;
- г) істотними.

5. Які умови повинна містити оферта?

- а) істотні умови договору;
- б) має виражати намір особи укласти в майбутньому договір;
- в) істотні та звичайні умови;
- г) істотні умови договору та має бути адресована конкретній особі.

Задача

Приватне підприємство «Зерно-експорт», маючи оригінальний примірник господарського договору на поставку сільськогосподарської продукції із селянським (фермерським) господарством «Хліб», внесло в нього зміни щодо ціни на продукцію. Селянське (фермерське) господарство «Хліб» відмовилось від здійснення поставки за зазначеною в примірнику договору ПП «Зерно-експорт» ціною. ПП «Зерно-експорт» звернулося до господарського суду з позовною заявою про спонукання С(Ф)Г «Хліб» до виконання умов договору поставки.

На підставі аналізу відповідних норм ГКУ та ЦКУ дайте відповідь на такі запитання:

1. Яке рішення має винести господарський суд?
2. Чи встановлено в законодавстві порядок внесення змін до господарських договорів?
3. Якщо так, то розкрийте порядок зміни умов господарського договору, посилаючись на відповідні положення чинного законодавства України?

Список рекомендованої літератури

Нормативно-правові акти

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

3. Про електронний цифровий підпис : Закон України № 852-IV від 22 травня 2003 р. // Урядовий кур'єр. – 2003. – 2 липня. – № 119.
4. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України № 851-IV від 22 травня 2003 р. / Урядовий кур'єр. – 2003. – № 119.
5. Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб : Закон України від 22 грудня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 3. – Ст. 9.
6. Про ціни і ціноутворення : Закон України № 507-XII від 3 грудня 1990 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1990. – № 52. – Ст. 52.
7. Про затвердження Правил надання послуг поштового зв'язку : Постанова Кабінету міністрів України від 5 березня 2009 р. № 270 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 23. – Ст. 750.
8. Про поштовий зв'язок : Закон України від 4 жовтня 2001 р. № 2759-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 43. – Ст. 1918.
9. Про здійснення державних закупівель : Закон України від 1 червня 2010 р. № 2289-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 49. – Ст. 1603.
10. Типове положення про комітет з конкурсних торгів : Наказ Міністерства економіки України від 26 липня 2010 р. № 916 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 62. – Ст. 2169.

Основна

11. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (заг. положення) : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – К. : Юстініан, 2007. – 280 с.
12. Боднар Т. В. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
13. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
14. Жилінкова І. В. Договірне право : конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасиво-Фатєєва [та ін.] ; за ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.
15. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
16. Бичкова С. С. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – [2-ге вид., змін. та допов.]. – К. : КНТ, 2008. – 498 с.

17. Берестова І. Е. Цивільне право України. Особлива частина. Договірні зобов'язання : навч. посіб. / І. Е. Берестова, С. С. Бичкова, І. А. Бірюков [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 348 с.
18. Цивільне право України: Академічний курс : підручник: у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К. : Концерн «Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 408 с.

Додаткова

19. Беяневич О. А. До питання про недійсність господарських договорів / О. А. Беяневич // Вісник господарського судочинства. – 2004. – № 2. – С. 200–207.
20. Беяневич О. А. Договір як засіб саморегуляції господарських відносин: загальна характеристика / О. А. Беяневич // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – № 8. – С. 40–48.
21. Договори в підприємницькій діяльності // Податки та бухгалтерський облік. – 2004. – № 15/16. – С. 3–108.
22. Євстігнєєв А. Істотні умови договору за Цивільним та Господарським кодексами: порівняльний аспект / А. Євстігнєєв // Юридичний журнал. – 2006. – № 1. – С. 22–23.
23. Єфімов О. Господарський та цивільно-правовий договори у підприємницькій діяльності / О. Єфімов // Аудитор України. – 2009. – № 9/10. – С. 59–63.
24. Крижна В. Договір за ЦКУ та господарський договір за ГКУ / В. Крижна // Бухгалтерія. – 2005. – 24 січня. – № 3/4. – С. 66–71.
25. Крисенко Т. Договір у господарській діяльності підприємств / Т. Крисенко // Секретар-референт. – 2005. – № 9. – С. 16–22.
26. Луговець Л. Особливості укладання господарських договорів згідно з новим законодавством України / Л. Луговець // Справочник економіста. – 2004. – № 6. – С. 23–28;
27. Мілаш В. С. До питання про підприємницькі комерційні договори з посиленням публічним інтересом / В. С. Мілаш // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 10. – С. 45–50.
28. Мілаш В. С. Конструктивні системоутворюючі елементи підприємницького комерційного договору: постановка питання / В. С. Мілаш // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 3. – С. 203–214.
29. Мілаш В. С. Про підстави недійсності підприємницького комерційного договору / В. С. Мілаш // Вісник господарського судочинства. – 2006. – № 2. – С. 194–204.
30. Наранович А. Право підписи: директора компаній совершають більшу омибку, когда дозволяють підписувати договори не уполномоченним на это должностным лицам предприятия /

- А. Наранович // Финансовая консультация. – 2005. – № 20. – С. 27–28.
31. Ніколенко Л. Правові проблеми класифікації господарських зобов'язань / Л. Ніколенко // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 11. – С. 39–42.
32. Подцерковний О. П. Ціна як умова господарського договору / О. П. Подцерковний // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 6. – С. 144–151.
33. Сисуєв С. Ю. До проблеми визначення поняття «господарський договір» / С. Ю. Сисуєв // Юриспруденція: теорія і практика. – 2006. – № 8. – С. 49–52.
34. Томчишен С. В. Визнання договору неукладеним за Цивільним та Господарським кодексами України / С. В. Томчишен // Вісник господарського судочинства. – 2006. – № 4. – С. 178–188.
35. Урусова Г. Господарські договори: укладення, зміна, розірвання за ГКУ / Г. Урусова // Бухгалтерія. – 2004. – № 46. – С. 82–84.
36. Чучковська А. Форма господарських договорів, що вчиняються через мережі електрозв'язку, зокрема через Інтернет / А. Чучковська // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 12. – С. 8–11.
37. Воловенко І. Неточності при складанні господарських договорів / І. Воловенко // Справочник економіста. – 2007. – № 2. – С. 53–55.

Тема 4. Виконання договірних зобов'язань

Основні терміни та поняття: належне виконання зобов'язання; заміна осіб у зобов'язанні; поступлення права вимоги; переведення боргу; припинення зобов'язання; неустойка; порука; гарантія; притримання майна боржника; застава; завдаток; цивільно-правова відповідальність; господарсько-правова відповідальність; збитки; залікова, штрафна, альтернативна, виключна неустойка.

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

Виконання зобов'язання – це здійснення боржником дії (або утримання від дії), яка є об'єктом зобов'язального правовідношення.

Виконання зобов'язання здійснюється за загальними правилами або принципами виконання зобов'язань. У радянській юридичній науці досить глибоко досліджень питання про перелік і співвідношення цих принципів. Зокрема, до них відносили:

- 1) принцип реального виконання;
- 2) принцип належного виконання;
- 3) принцип взаємного співробітництва;

4) принцип економічності.

5) При цьому найбільш дискусійною була й залишається проблема співвідношення принципів реального та належного виконання.

Із цього приводу в літературі висловлено три основні точки зору:

1) виконання в натурі є однією зі складових належного виконання;

2) належне виконання є частиною реального виконання;

3) принцип реального виконання – це загальне правило, згідно з яким зобов'язання має бути виконане в тому вигляді, у якому воно визначене законом або договором. Цей принцип суттєво впливає на виконання зобов'язання протягом усього терміну його дії як на стадії нормального розвитку, так і в разі порушення. Але на кожній з указаних стадій він виявляється по-різному.

Доки зобов'язання не порушене жодною зі сторін, воно має виконуватися в точній відповідності зі всіма елементами, що становлять його зміст (за предметом, строком, способом тощо). У цьому разі реальне виконання означає належне виконання, і не лише боржник має належно його виконати, а й кредитор не має права ухилитися від прийняття такого виконання. Але коли зобов'язання порушене, можливість належного виконання в повному обсязі виключається, проте зберігається можливість фактично здійснити ті дії, що є основною метою зобов'язання, тобто виконати його в натурі.

На наш погляд, слід погодитися з тими авторами, які вважають, що реальне й належне виконання – різноплщинні явища. У першому випадку виражена сутність виконання як вчинення певної дії, у другому – якісна характеристика дії (утримання від дії). Перевіряючи, чи виконав боржник зобов'язання, треба дати відповідь на два самостійні за значенням запитання:

1) чи вчинила особа дію, яка є об'єктом відповідного правовідношення (чи дотримані вимоги реального виконання);

2) яким чином ця дія вчинена (чи дотримані вимоги належного виконання).

Визначення обсягу конкретного цивільного правовідношення дає можливість порівняти реальну поведінку учасників із комплексом їхніх прав і обов'язків, установлених нормами права та договором, тобто з тією моделлю поведінки суб'єктів, якої вони мають дотримуватися, причому особливості виконання зобов'язання обумовлені матеріальним змістом цих відносин.

Згідно зі ст. 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору, вимог цього кодексу та інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться, а ст. 527 ЦК України закріплює обов'язковість виконання зобов'язання належними сторонами.

Аналіз вищевказаних та інших загальних положень дозволяє зробити висновок, що поняття належного виконання зобов'язання охоплює виконання його належними суб'єктами, у належному місці, у належний строк (термін), щодо належного предмета та належним способом.

Якщо при виконанні зобов'язання порушується хоча б одна з вищевказаних вимог, таке виконання вважається неналежним. А коли боржник взагалі не вчинив дії (або не утримався від дії), яка складає предмет зобов'язання, або допустив порушення таких умов, що надають кредитору право відмовитися від прийняття виконання, і останній реалізував це право, має місце невиконання зобов'язання.

Коли суб'єктами зобов'язання є тільки дві особи, то одна з них, яка є кредитором, може вимагати виконання зобов'язання в повному обсязі тільки від тієї особи, яка є боржником.

За загальним правилом зобов'язання має бути виконане кредитором боржником особисто. Але у випадках, установлених законом або договором, та коли це впливає зі звичаїв ділового обороту чи суті зобов'язання, суб'єкти зобов'язання та суб'єкти його виконання можуть не збігатися, оскільки відповідно до ст. 528 ЦК України виконання зобов'язання може бути покладене боржником на іншу особу. У цьому разі кредитор зобов'язаний прийняти виконання, запропоноване за боржника іншою особою. Але коли остання не виконає зобов'язання або виконає його неналежним чином, це зобов'язання повинен виконати сам боржник. Крім того, інша особа може задовольнити вимогу кредитора без згоди боржника в разі небезпеки втратити право на майно боржника (право оренди, застави тощо) унаслідок звернення кредитора щодо стягнення на це майно. У цьому разі до іншої особи переходять права кредитора в зобов'язанні й застосовуються положення ст. 512–519 ЦК України.

Кожна зі сторін має право вимагати доказів того, що зобов'язання виконується належним боржником або приймається належним кредитором чи уповноваженою на це особою, і несе ризик наслідку непред'явлення такої вимоги.

Коли суб'єктами зобов'язального правовідношення є лише дві особи – кредитор і боржник, то цілком зрозуміло, кому надавати виконання. Але на практиці трапляються зобов'язання з множиною осіб у зобов'язанні.

У ст. 540 ЦК України закріплений частковий порядок виконання зобов'язань із множиною осіб: якщо в зобов'язанні беруть участь кілька кредиторів або кілька боржників, кожний із кредиторів має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати зобов'язання в рівній частці, якщо інше не встановлене договором або актами цивільного законодавства.

Солідарний обов'язок або солідарна вимога виникають у випадках, установлених договором або законом, зокрема в разі неподільності предмета зобов'язання (ст. 541 ЦК України).

Виконання солідарного обов'язку в повному обсязі одним із боржників припиняє обов'язок решти солідарних боржників перед кредитором.

Боржник, який виконав солідарний обов'язок, має право на зворотню вимогу (регрес) до кожного з решти солідарних боржників у рівній частці, якщо інше не встановлене договором або законом, за вирахуванням частки, яка припадає на нього.

Якщо один із солідарних боржників не сплатив частки тому із них, хто в повному обсязі виконав солідарний обов'язок, несплачене припадає в рівній частці на всіх солідарних боржників. Відносини за взаємними розрахунками між боржниками після того, як один із них виконав солідарний обов'язок, також мають зобов'язальний характер і називаються регресними зобов'язаннями.

За регресним зобов'язанням кредитор (регресієнт) зобов'язаний перед третьою особою до виконання, вправі віднести його повністю або частково за рахунок боржника (регресата), дія чи бездіяльність якого обумовили залучення кредитора до такого виконання.

Характерними ознаками регресного зобов'язання є:

- 1) його похідний характер щодо основного зобов'язання;
- 2) один або всі його учасники є також суб'єктами основного зобов'язання;
- 3) виконання одним із них основного зобов'язання або навіть саме його виникнення обумовлюється дією чи бездіяльністю осіб, з якими внаслідок цього й установлюється регресне зобов'язання.

Регресні зобов'язання можуть виникати не лише внаслідок виконання солідарного обов'язку одним із боржників, а також і в інших випадках, установлених законом.

Заміна осіб означає, що первісні учасники із зобов'язання вибувають, а їхні права та обов'язки переходять до інших суб'єктів. Заміна осіб у зобов'язанні може здійснюватися заміною кредитора або боржника.

Кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою внаслідок:

- 1) передання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги);
- 2) правонаступництва;
- 3) виконання зобов'язання боржника його поручителем або заставодавцем (майновим поручителем);
- 4) виконання третьою особою за боржника його зобов'язання перед кредитором, а також в інших випадках, установлених законом

(ст. 512 ЦК України). Але така заміна може бути заборонена приписом закону або договором. Наприклад, заміна кредитора не допускається в зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зокрема в зобов'язаннях про відшкодування шкоди, завданої ушкодженням здоров'я або заповіданням смерті.

Передача кредитором своїх прав іншій особі за правочинном називається цесією. Кредитора, який поступається своїм правом, називають цедентом, а особу, якій право уступається, – цесіонарієм.

Правочин щодо заміни кредитора в зобов'язанні вчиняється в тій формі, що й правочин, з якого виникло зобов'язання, право вимоги за яким передається новому кредиторі. Правочин щодо заміни кредитора в зобов'язанні, яке виникло з правочину, що підлягає державній реєстрації, має бути зареєстрований у порядку, встановленому для реєстрації цього правочину, якщо інше не встановлене законом.

До нового кредитора переходять права первісного кредитора в зобов'язанні в обсязі й на умовах, що існували на момент переходу права, при цьому згода боржника на таку заміну не потрібна, оскільки цесія жодною мірою не погіршує його становища. Але вищевказане правило не є імперативним приписом, оскільки договором або законом може бути встановлене інше.

Первісний кредитор у зобов'язанні повинен передати новому кредиторі документи, що засвідчують передані права, та інформацію, яка є важливою для їх здійснення, а боржник має право не виконувати свого зобов'язання новому кредиторі до надання йому доказів переходу до нього прав за зобов'язанням. Крім того, закон вимагає, щоби боржник був повідомлений про заміну кредитора в письмовій формі. При порушенні цього припису боржник має право здійснити виконання первісному кредиторі, і воно буде вважатися належним.

Первісний кредитор у зобов'язанні відповідає перед новим кредитором за недійсність переданої йому вимоги, але не несе відповідальності за її невиконання боржником, крім випадків, коли первісний кредитор поручився за боржника перед новим кредитором.

Боржник у зобов'язанні має право висувати проти вимоги нового кредитора заперечення, які він мав проти первісного кредитора на момент одержання повідомлення про його заміну.

Заміна боржника в зобов'язанні називається переведенням боргу. Первісний боржник вибуває із зобов'язання й замінюється іншою особою. На це потрібна згода кредитора, тому що для нього особистість боржника (його кредитоздатність та інші якості) може мати суттєве значення. Новий боржник має право висувати проти

вимоги кредитора всі заперечення, що ґрунтуються на відносинах між кредитором і первісним боржником.

Заміна боржника в зобов'язанні, забезпеченому порукою або заставою, має певні особливості. Зокрема, порука й застава, установлені іншою особою, припиняються після заміни боржника, якщо поручитель або заставодавець не погодився забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником. Указане правило є логічно обґрунтованим, оскільки, гарантуючи виконання зобов'язання, поручитель та заставодавець виходили насамперед з індивідуальних якостей первісного боржника, його ділової репутації тощо, а добропорядність нового боржника може викликати в них певні сумніви. Але застава, установлена первісним боржником, зберігається після заміни боржника, якщо інше не встановлене договором або законом.

Форма правочину щодо заміни боржника визначається відповідно до правил, установлених ст. 513 ЦК України.

Місце виконання зобов'язання – це місце, де боржник має вчинити дії, що складають об'єкт зобов'язального правовідношення, а кредитор має прийняти запропоноване йому боржником належне виконання.

Визначення місця виконання зобов'язання має велике практичне значення, оскільки від цього залежить, хто й у яких розмірах несе витрати, пов'язані з виконанням.

Згідно зі ст. 532 ЦК України місце виконання зобов'язання встановлюється в договорі.

Якщо місце виконання зобов'язання не встановлене за згодою сторін, виконання провадиться:

1) за зобов'язанням про передання нерухомого майна – за місцезнаходженням цього майна;

2) за зобов'язанням про передання товару (майна), що виникає на підставі договору перевезення, – за місцем здавання товару (майна) перевізникові;

3) за зобов'язанням про передання товару (майна), що виникає на підставі інших правочинів, – за місцем виготовлення або зберігання товару (майна), якщо це місце було відоме кредитором на момент виникнення зобов'язання;

4) за грошовим зобов'язанням – за місцем проживання кредитора, а якщо кредитором є юридична особа, – за її місцезнаходженням на момент виникнення зобов'язання. Якщо кредитор на момент виконання зобов'язання змінив місце проживання (місцезнаходження) і сповістив про це боржника, зобов'язання виконується за новим місцем проживання (місцезнаходженням) кредитора з віднесенням за рахунок кредитора всіх витрат, пов'язаних зі зміною місця виконання;

5) за іншим зобов'язанням – за місцем проживання (місцезнаходженням) боржника.

Зобов'язання може бути виконане в іншому місці, якщо це встановлене актами цивільного законодавства або впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту.

Строк (термін) виконання – це момент чи відрізок часу, об'єкт зобов'язального правовідношення має вчинити дію.

Відповідно до ст. 530 ЦК України, якщо в зобов'язанні встановлений строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню в цей строк (термін).

Зобов'язання, строк (термін) виконання якого визначений указівкою на подію, яка неминуче має настати, підлягає виконанню після настання цієї події.

Якщо строк (термін) виконання боржником обов'язку не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги, кредитор має право вимагати його виконання в будь-який час. Боржник повинен виконати такий обов'язок у семиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає з договору або актів цивільного законодавства.

Відповідно до ст. 531 ЦК України боржник має право виконати свій обов'язок достроково, якщо інше не встановлене договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту.

При зустрічному виконанні зобов'язання сторони мають виконувати свої обов'язки одночасно, якщо інше не встановлене договором, актами цивільного законодавства, не впливає із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту.

Сторона, яка наперед знає, що вона не зможе виконати свого обов'язку, повинна своєчасно повідомити про це кредитора. У разі невиконання однією зі сторін свого обов'язку або наявності очевидних підстав вважати, що вона не виконає свого обов'язку в установленій строк (термін) або виконає його не в повному обсязі, друга сторона має право зупинити виконання свого обов'язку, відмовитися від його виконання частково або в повному обсязі. Якщо зустрічне виконання обов'язку здійснене однією зі сторін, незважаючи на невиконання другою стороною свого обов'язку, ця сторона повинна виконати свій обов'язок.

Предмет виконання – це сукупність юридичних та матеріальних (якщо такі є) об'єктів зобов'язального правовідношення, тобто ті дії, що мають бути вчинені суб'єктами (або утримання від дії), та майно, що має бути передане за зобов'язанням (якщо останнє пов'язане з його переданням). У юридичній, науковій і навчальній літературі предмет виконання інколи називають предметом зобов'язання.

Від належного виконання умов зобов'язання щодо предмета його виконання залежить досягнення мети зобов'язання, визначеної при його встановленні.

Переважна кількість зобов'язань устанавлюється щодо одного предмета. Але законодавство передбачає можливість устанавлення так званих альтернативних зобов'язань, за якими боржник зобов'язаний вчинити одну з двох або кількох дій. При цьому він має право вибору предмета зобов'язання, якщо інше не встановлене договором, актами цивільного законодавства, не впливає із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту.

Існують спеціальні правила щодо виконання грошових зобов'язань. Згідно зі ст. 533 ЦК України зобов'язання має бути виконане в гривнях.

Якщо в зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті в гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншими нормативно-правовими актами.

Використання іноземної валюти, а також платіжних документів в іноземній валюті при здійсненні розрахунків на території України за зобов'язаннями допускається у випадках, порядку та на умовах, устанавлених законом.

За користування чужими коштами боржник зобов'язаний сплачувати відсотки, якщо інше не встановлене договором між фізичними особами.

Спосіб виконання зобов'язання перебуває в прямій залежності від предмета виконання. *Зобов'язання може виконуватись:*

1) у формі однократного акта;

2) у формі кількох відокремлених у часі дій. Крім того, чинне цивільне законодавство передбачає можливість виконання зобов'язання внесенням боргу в депозит нотаріуса.

Відповідно до ст. 529 ЦК України кредитор має право не приймати від боржника виконання його обов'язку частинами, якщо інше не встановлене договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту. Тоді належним визнається лише виконання в повному обсязі у формі однократного акта. На практиці кредитор може й не реалізувати це право. Тоді часткове виконання, здійснене за його згодою, буде вважатися належним виконанням. Про згоду кредитора прийняти часткове виконання можуть свідчити: пряма заява, конклюдентні дії (приступивши до використання частково виконаного, кредитор вважається тим, хто прийняв виконання, навіть якщо він заявив про свою відмову від нього).

Відмова від часткового виконання має бути виражена або у фактичному його неприйнятті, або, якщо це неможливо (наприклад, коли товар уже доставлений транспортною організацією), у заяві про відмову. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 670 ЦК України, якщо продавець передав покупцеві меншу кількість товару, ніж це встановлено договором купівлі-продажу, покупець має право вимагати передання кількості товару, якої не вистачає, або відмовитися від переданого товару та його оплати, а якщо він оплачений – вимагати повернення сплаченої за нього грошової суми.

Прийнявши виконання зобов'язання, кредитор, якщо цього вимагає боржник, повинен видати останньому розписку про одержання виконання зобов'язання частково або в повному обсязі. При цьому боржникові повертаються всі боргові документи, які він видав кредитором, а в разі неможливості їх повернення кредитор повинен указати про це у своїй розписці. У разі відмови кредитора повернути борговий документ, видати розписку на підтвердження виконання зобов'язання боржник має право затримати виконання, а кредитор у цьому разі вважається як такий, що прострочив його прийняття.

Наявність боргового документа в боржника підтверджує виконання зобов'язання. Цей факт свідчить про припинення останнього, оскільки сторони вчинили дії, що склали предмет виконання зобов'язання.

Спеціальним способом виконання є внесення боргу в депозит нотаріуса. Відповідно до ст. 537 ЦК України боржник має право виконати зобов'язання внесенням належних із нього кредитором грошей або цінних паперів у депозит нотаріуса в разі:

- 1) відсутності кредитора або уповноваженої ним особи в місці виконання зобов'язання;
- 2) ухилення кредитора або уповноваженої ним особи від прийняття виконання або в разі іншого прострочення з їхнього боку;
- 3) відсутності представника недієздатного кредитора.

Нотаріус повідомляє кредитора про внесення боргу в депозит у порядку, установленому законом.

План лекційного заняття

1. Поняття виконання договірних зобов'язань і порядок виконання умов договору.
2. Заміна осіб у договірному зобов'язанні. Випадки обмеження зміни осіб.
3. Підстави та порядок припинення договірних зобов'язань.
4. Загальна характеристика способів забезпечення виконання договірних зобов'язань.

Семінарське заняття 4

1. Поняття виконання договірних зобов'язань і порядок виконання умов договору.
2. Заміна осіб у договірному зобов'язанні. Випадки обмеження зміни осіб.
3. Підстави та порядок припинення договірних зобов'язань.
4. Загальна характеристика способів забезпечення виконання договірних зобов'язань.

Самостійна робота

1. Поняття виконання договірних зобов'язань і порядок виконання умов договору.
2. Заміна осіб у договірному зобов'язанні. Випадки обмеження зміни осіб.
3. Підстави та порядок припинення договірних зобов'язань.
4. Загальна характеристика способів забезпечення виконання договірних зобов'язань.

Практичні завдання

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. *Заміна кредитора в зобов'язанні здійснюється:*
  - а) лише за згодою боржника;
  - б) без згоди боржника;
  - в) за згодою боржника, якщо інше не передбачене договором;
  - г) без згоди боржника, якщо інше не встановлене договором або законом.
2. *Що є місцем виконання зобов'язання про передання нерухомого майна?*
  - а) місцезнаходження цього майна;
  - б) місце проживання (місцезнаходження) боржника;
  - в) місце проживання (місцезнаходження) кредитора;
  - г) місце проживання (місцезнаходження) боржника або кредитора.
3. *У який строк (термін) боржник повинен виконати свій обов'язок, визначений моментом пред'явлення вимоги?*
  - а) у десятиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає з договору або актів цивільного законодавства;

- б) у семиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає з договору або актів цивільного законодавства;
- в) у триденний строк від дня пред'явлення вимоги;
- г) негайно.

4. У якому випадку боржник має право виконати свій обов'язок шляхом внесення належних із нього кредиторів грошей або цінних паперів у депозит нотаріуса?

- а) у будь-якому випадку;
- б) у разі відсутності представника в кредитора;
- в) якщо боржник виконує свій обов'язок частково;
- г) у разі відсутності кредитора або уповноваженої ним особи в місці виконання зобов'язання.

5. Що з перерахованого не є способом забезпечення виконання зобов'язання?

- а) притримання;
- б) аванс;
- в) гарантія;
- г) неустойка.

Задача

Степанова домовилася з Максимовим про продаж йому житлового будинку за 8 тис. грн. Для підтвердження укладення договору купівлі-продажу покупець передав Степановій завдаток 2 000 грн. Але через кілька днів Степанова повідомила Максимова, що вона вирішила будинок не продавати. Максимов звернувся в суд із позовом, у якому просив або стягнути з Степанової завдаток у подвійному розмірі, або прийняти рішення про примусову передачу йому будинку. При цьому він подав у суд письмову угоду про завдаток.

Яке рішення має винести суд?

Список рекомендованої літератури

Нормативно-правові акти

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
2. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань: Закон України від 22 листопада 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 5. – Ст. 28.
3. Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 38. – Ст. 313.

4. Про затвердження Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві : Постанова Кабінету міністрів України від 1 серпня 2005 р. № 668 / Офіційний вісник України. – 2005. – № 31, ч. 2. – Ст. 1867.
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – Ст. 461.

Основна

6. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (заг. положення) : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – К. : Юстініан, 2007. – 280 с.
7. Боднар Т. В. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнцова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
8. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
9. Жилінкова І. В. Договірне право : конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатеева [та ін.] ; за ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.
10. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
11. Бичкова С. С. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – [2-ге вид., змін. та допов.]. – К. : КНТ, 2008. – 498 с.
12. Берестова І. Е. Цивільне право України. Особлива частина. Договірні зобов'язання : навч. посіб. / І. Е. Берестова, С. С. Бичкова, І. А. Бірюков [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 348 с.
13. Цивільне право України: Академічний курс : підручник: у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К. : Концерн «Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 408 с.

Додаткова

14. Андріанов М. Актуальні проблеми забезпечення виконання договірних зобов'язань. Діяльність ЮНСІТРАЛ у галузі забезпечувальних угод / М. Андріанов // Юридичний Журнал. – 2005. – № 5. – С. 87–90.
15. Черешнюк В. Штрафні санкції за порушення господарських договорів / В. Черешнюк // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 7. – С. 83–87.

16. Блащук А. Відмова від виконання договору як підстава припинення зобов'язання / А. Блащук // Юридична Україна. – 2004. – № 12. – С. 43–47.
17. Сібільов М. Договірне зобов'язання та його виконання / М. Сібільов // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2/3. – С. 414–424.
18. Таненок О. Зобов'язання в господарському праві: договірні зобов'язання і їхнє значення в регулюванні ринкової економіки / О. Таненок // Персонал. – 2005. – № 6. – С. 74–79.
19. Уварова О. Випадки правомірного невиконання договору / О. Уварова // Податки та бухгалтерський облік. – 2009. – 23 квітня – С. 28–31.
20. Уварова О. Заходи відповідальності за невиконання договору: юридичний аспект / О. Уварова // Податки та бухгалтерський облік. – 2009. – 23 квітня – С. 25–27.
21. Утехін І. Б. Дії з виконання договору / І. Б. Утехін // Юридична Україна. – 2005. – № 1. – С. 30–32.
22. Орлова І. Визначення державних гарантій виконання господарських зобов'язань / І. Орлова // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 9. – С. 104–106.
23. Утехін І. Б. Елементи належного виконання договору про надання послуг / І. Б. Утехін // Адвокат. – 2006 – № 4. – С. 22–25.
24. Федорчук Д. Забезпечення виконання зобов'язань у підприємницькій діяльності / Д. Федорчук // Юридична газета. – 2006. – № 18. – С. 14.
25. Черешнюк В. Відшкодування збитків як форма відповідальності за порушення господарського договору / В. Черешнюк // Юридична Україна. – 2006. – № 9. – С. 65–70.

Тема 5. Способи забезпечення виконання договірних зобов'язань

Основні терміни та поняття: належне виконання зобов'язання; способи забезпечення належного виконання договірною зобов'язання; неустойка; порука; гарантія; притримання майна боржника; застава; завдаток; залікова, штрафна, альтернативна, виключна неустойка.

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

Виконання зобов'язання – це здійснення боржником дії (або утримання від дії), яка є об'єктом зобов'язального правовідношення.

Виконання зобов'язання здійснюється за загальними правилами або принципами виконання зобов'язань. У радянській юридичній науці досить глибоко досліджень питання про перелік і співвідношення цих принципів.

Зобов'язання осіб, що сформульовані в договорі того чи іншого виду, передбачають належне і реальне їх виконання в установлений строк. Проте практика доводить: укладення договору ще не гарантує його виконання. Далеко не кожний підприємець має перевірених часом надійних партнерів, тому укладення договору ще не гарантує його виконання. Способи забезпечення стимулюють належне виконання договірних зобов'язань відповідно до норм чинного законодавства. Тож чітке усвідомлення сутності і принципів застосування конкретних заходів забезпечення виконання господарських зобов'язань набуває сьогодні особливої актуальності.

Заходи забезпечення виконання господарських зобов'язань регулюються гл. 49 ЦК України, а також спеціальними актами законодавства, присвяченими цьому питанню, – законами України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-ХІІ «Про заставу», від 5 червня 2003 р. № 898-ІV «Про іпотеку», а також від 18 листопада 2003 р. № 1255-ІV «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень». ГК України містить лише загальну ст. 199, в якій відсилає до положень ЦК України з питань забезпечення виконання зобов'язань, а також ст. 200 щодо банківської гарантії. Діють також відповідні підзаконні нормативні акти і акти судової влади.

Відповідно до ст. 546 ЦК України виконання зобов'язань може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком. При цьому неустойка й завдаток як засоби майнового характеру спонукають до належного виконання зобов'язання, тобто правомірно казати про вплив на боржника через загрозу застосування економічних (штрафних) санкцій у разі неналежного виконання ним зобов'язання, а не про повну забезпеченість інтересів кредитора через функцію відшкодування, притаманну, зокрема, заставі, поруці та гарантії.

Договором або законом можуть бути встановлені інші види забезпечення виконання зобов'язання.

У ст. 548 ЦК України встановлюється правило щодо забезпечення виконання основного зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом. При цьому забезпеченню підлягає лише дійсне зобов'язання. З огляду на похідний характер заходів забезпечення від основного зобов'язання недійсність останнього спричиняє недійсність угоди щодо його забезпечення, якщо інше не встановлено ЦК України (виняток, зокрема, встановлено ст. 562 ЦК України щодо гарантії). В свою чергу, недійсність угоди щодо забезпечення виконання зобов'язання не спричиняє недійсність основного зобов'язання.

Угода щодо забезпечення виконання зобов'язання вчиняється у письмовій формі. У разі недодержання письмової форми угода щодо забезпечення виконання зобов'язання є нікчемною.

На забезпечення виконання договірних зобов'язань спрямовані спеціальні правові механізми. До них належать:

- порядок укладення договору (а отже – вибір найбільш оптимального способу вибору найкращого для ініціатора встановлення договірної зв'язку виконавця чи покупця);

- зміст господарського договору (і відповідно – той ступінь ґрунтовності регулювання договірної зв'язку, що відповідає інтересам сторін);

- форма господарського договору (обирається з врахуванням вимог закону, важливості договірної зв'язку для сторін, предмета договору, договірної ціни, терміновості виконання тощо – сукупності факторів, що визначають найбільш оптимальний спосіб фіксації договірної зв'язку між сторонами);

- способи забезпечення належного виконання господарських договорів, доцільність (а в певних випадках – необхідність), застосування яких пов'язане зі складністю договірних відносин.

Наявність господарського договору, укладеного в передбаченій законом формі та з дотриманням вимог щодо змісту, не гарантує дотримання сторонами умов договору. Реальному та належному виконанню господарських договорів сприяють різноманітні способи забезпечення виконання договірних зобов'язань. Розрізняють два основних їх різновиди: (1) цивільно-правові (порука – статті 553-559 ЦК України, гарантія – статті 560-569 ЦК України і ст. 200 ГК України, завдаток – статті 570-571 ЦК України, застава – статті 572-593 ЦК України, притримання – статті 594-597 ЦК України) та (2) господарсько-правові, до яких належать:

- правова (в т. ч. договірна і претензійно-позовна) робота, від організації якої залежить якість укладеного господарського договору (в тому числі щодо повноти закріплення за контрагентами договірних зобов'язань, відповідальності за порушення цих зобов'язань) і виконання договором притаманних йому функцій;

- позитивне стимулювання, тобто надання стороні, яка належним або поліпшеним способом виконала покладені на неї договірні зобов'язання, певних пільг чи додаткових матеріальних благ (наприклад, залишення у виконавця устаткування, що було передано йому замовником для виконання обумовлених договором робіт);

- негативне стимулювання, тобто заходи відповідальності, що застосовуються до порушника договірних зобов'язань згідно із законом або договором (відшкодування збитків, сплата неустойки, оперативно-господарські санкції).

План лекційного заняття

5. Поняття виконання договірних зобов'язань і порядок виконання умов договору.

6. Заміна осіб у договірному зобов'язанні. Випадки обмеження зміни осіб.

7. Підстави та порядок припинення договірних зобов'язань.

8. Загальна характеристика способів забезпечення виконання договірних зобов'язань.

Семінарське заняття 5

1. Загальна характеристика способів забезпечення виконання договірних зобов'язань.

2. Неустойка.

3. Порука та гарантія;

4. Завдаток та його відмінності від авансу;

5. Застава та притримання майна боржника.

Самостійна робота

1. Порука та гарантія;

2. Застава та притримання майна боржника.

Практичні завдання

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. *Заміна кредитора в зобов'язанні здійснюється:*

а) лише за згодою боржника;

б) без згоди боржника;

в) за згодою боржника, якщо інше не передбачене договором;

г) без згоди боржника, якщо інше не встановлене договором або законом.

2. *Що є місцем виконання зобов'язання про передання нерухомого майна?*

а) місцезнаходження цього майна;

б) місце проживання (місцезнаходження) боржника;

в) місце проживання (місцезнаходження) кредитора;

г) місце проживання (місцезнаходження) боржника або кредитора.

3. *У який строк (термін) боржник повинен виконати свій обов'язок, визначений моментом пред'явлення вимоги?*

а) у десятиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає з договору або актів цивільного законодавства;

- б) у семиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає з договору або актів цивільного законодавства;
- в) у триденний строк від дня пред'явлення вимоги;
- г) негайно.

4. У якому випадку боржник має право виконати свій обов'язок шляхом внесення належних із нього кредиторів грошей або цінних паперів у депозит нотаріуса?

- д) у будь-якому випадку;
- е) у разі відсутності представника в кредитора;
- ж) якщо боржник виконує свій обов'язок частково;
- з) у разі відсутності кредитора або уповноваженої ним особи в місці виконання зобов'язання.

5. Що з перерахованого не є способом забезпечення виконання зобов'язання?

- а) притримання;
- б) аванс;
- в) гарантія;
- г) неустойка.

Задача

Степанова домовилася з Максимовим про продаж йому житлового будинку за 8 тис. грн. Для підтвердження укладення договору купівлі-продажу покупець передав Степановій завдаток 2 000 грн. Але через кілька днів Степанова повідомила Максимова, що вона вирішила будинок не продавати. Максимов звернувся в суд із позовом, у якому просив або стягнути з Степанової завдаток у подвійному розмірі, або прийняти рішення про примусову передачу йому будинку. При цьому він подав у суд письмову угоду про завдаток.

Яке рішення має винести суд?

Список рекомендованої літератури

Нормативно-правові акти

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
2. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань: Закон України від 22 листопада 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 5. – Ст. 28.
3. Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 38. – Ст. 313.

4. Про затвердження Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві : Постанова Кабінету міністрів України від 1 серпня 2005 р. № 668 / Офіційний вісник України. – 2005. – № 31, ч. 2. – Ст. 1867.
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – Ст. 461.

Основна

6. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (заг. положення) : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – К. : Юстініан, 2007. – 280 с.
7. Боднар Т. В. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнцова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
8. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
9. Жилінкова І. В. Договірне право : конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатеева [та ін.] ; за ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.
10. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
11. Бичкова С. С. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – [2-ге вид., змін. та допов.]. – К. : КНТ, 2008. – 498 с.
12. Берестова І. Е. Цивільне право України. Особлива частина. Договірні зобов'язання : навч. посіб. / І. Е. Берестова, С. С. Бичкова, І. А. Бірюков [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 348 с.
13. Цивільне право України: Академічний курс : підручник: у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К. : Концерн «Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 408 с.

Додаткова

14. Андріанов М. Актуальні проблеми забезпечення виконання договірних зобов'язань. Діяльність ЮНСІТРАЛ у галузі забезпечувальних угод / М. Андріанов // Юридичний Журнал. – 2005. – № 5. – С. 87–90.
15. Черешнюк В. Штрафні санкції за порушення господарських договорів / В. Черешнюк // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 7. – С. 83–87.

16. Блащук А. Відмова від виконання договору як підстава припинення зобов'язання / А. Блащук // Юридична Україна. – 2004. – № 12. – С. 43–47.
17. Сібільов М. Договірне зобов'язання та його виконання / М. Сібільов // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2/3. – С. 414–424.
18. Таненок О. Зобов'язання в господарському праві: договірні зобов'язання і їхнє значення в регулюванні ринкової економіки / О. Таненок // Персонал. – 2005. – № 6. – С. 74–79.
19. Уварова О. Випадки правомірного невиконання договору / О. Уварова // Податки та бухгалтерський облік. – 2009. – 23 квітня – С. 28–31.
20. Уварова О. Заходи відповідальності за невиконання договору: юридичний аспект / О. Уварова // Податки та бухгалтерський облік. – 2009. – 23 квітня – С. 25–27.
21. Утехін І. Б. Дії з виконання договору / І. Б. Утехін // Юридична Україна. – 2005. – № 1. – С. 30–32.
22. Орлова І. Визначення державних гарантій виконання господарських зобов'язань / І. Орлова // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 9. – С. 104–106.
23. Утехін І. Б. Елементи належного виконання договору про надання послуг / І. Б. Утехін // Адвокат. – 2006 – № 4. – С. 22–25.
24. Федорчук Д. Забезпечення виконання зобов'язань у підприємницькій діяльності / Д. Федорчук // Юридична газета. – 2006. – № 18. – С. 14.
25. Черешнюк В. Відшкодування збитків як форма відповідальності за порушення господарського договору / В. Черешнюк // Юридична Україна. – 2006. – № 9. – С. 65–70.

Тема 6. Відповідальність за порушення договірних зобов'язань

Основні терміни та поняття: господарсько-правова відповідальність, господарське правопорушення, договірне правопорушення, позадоговірне правопорушення, презумпція вини боржника, солідарна відповідальність, регрес, господарсько-правові санкції, відшкодування збитків, штрафні санкції, неустойка, штраф, пеня, оперативно-господарські санкції, адміністративно-господарські санкції, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність.

Методичні рекомендації до вивчення теми

Учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом

застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених Господарським кодексом України, іншими законами та договором. Застосування господарських санкцій повинно гарантувати захист прав і законних інтересів громадян, організацій та держави, в тому числі відшкодування збитків учасникам господарських відносин, завданих унаслідок правопорушення, і забезпечувати правопорядок у сфері господарювання. Необхідно розкрити ознаки та принципи господарсько-правової відповідальності, згідно з якими потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі, сплату штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника від виконання прийнятих зобов'язань у натурі (без згоди іншої сторони). У господарському праві неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції.

Необхідно зупинитись на визначенні господарських санкцій, пояснити, що у сфері господарювання застосовуються такі види господарських санкцій: відшкодування збитків, штрафні санкції, оперативно-господарські та адміністративно-господарські санкції, які застосовуються з ініціативи учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські – уповноваженими органами державної влади або місцевого самоврядування.

Потрібно розкрити підстави господарсько-правової відповідальності, зокрема зазначити, що підставою є вчинене учасником господарських відносин правопорушення у сфері господарювання. Навести визначення господарського правопорушення, проаналізувати такі умови відповідальності, як факт господарського правопорушення, протиправна поведінка правопорушника, причинний зв'язок між завданими збитками та поведінкою правопорушника і вина правопорушника. Пояснити, що згідно з Господарським кодексом України учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо він не доведе, що ним вжито всіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення, або якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим унаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин, які можуть виникнути при здійсненні окремих видів господарської діяльності (презумпція вини боржника).

Потрібно розкрити досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності, з'ясувати, які дані повинні бути вказані в

претензії, які документи додаються до неї, ким вона підписується і в який спосіб надсилається адресату, які строки її розгляду і значення.

Учасник господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання або встановлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, повинен відшкодувати завдані ним збитки суб'єкту, права або законні інтереси якого порушено. Під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не отримані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або дотримання правил здійснення господарської діяльності другою стороною. Необхідно пояснити, які збитки включаються до складу тих, що підлягають відшкодуванню, які ціни враховуються при визначенні розміру збитків. Розкрити умови і порядок відшкодування збитків. Слід зупинитись також на особливостях солідарного відшкодування збитків, коли заподіяння шкоди відбулось одночасно кількома учасниками господарських відносин.

Необхідно дати визначення штрафних санкцій, таких, як неустойка, штраф у прямому розумінні, пеня. Пояснити, в який спосіб визначається розмір штрафних санкцій, який порядок застосування штрафних санкцій і в яких випадках можливе зменшення розміру штрафних санкцій. Зазначити також, що сплата штрафних санкцій за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання не звільняє боржника від виконання зобов'язання в натурі, крім випадків, передбачених ч. 3 ст. 193 Господарського кодексу України.

Слід зазначити, що за порушення господарських зобов'язань до суб'єктів господарювання можуть застосовуватись оперативно-господарські санкції, тобто заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що застосовуються сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. Однак необхідно зауважити, що до суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання, можуть бути вжиті лише ті оперативно-господарські санкції, застосування яких передбачено договором.

Також слід проаналізувати такі види оперативно-господарських санкцій: одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управненою стороною, зі звільненням її від відповідальності за це в разі порушення зобов'язання другою стороною; відмова від оплати за зобов'язанням, яке виконано неналежно або достроково виконано боржником без згоди другої сторони; відстрочення відвантаження продукції чи виконання робіт унаслідок прострочення виставлення акредитива платником; припинення видачі банківських позичок тощо. Назвати інші види оперативно-господарських санкцій, передбачених

Господарським кодексом України. Розкрити підстави і порядок застосування оперативно-господарських санкцій.

Потрібно охарактеризувати адміністративно-господарські санкції, які можуть застосовуватись до суб'єктів господарювання за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності органами державної влади або місцевого самоврядування, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

До видів адміністративно-господарських санкцій належать: вилучення прибутку, адміністративно-господарський штраф, стягнення зборів (обов'язкових платежів), зупинення операцій за рахунками суб'єктів господарювання, застосування антидемпінгових заходів, припинення експортно-імпортних операцій, застосування індивідуального режиму ліцензування, зупинення або анулювання ліцензії, обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання та ін.

Слід пояснити, що суб'єкт господарювання має право оскаржити в суді рішення будь-якого органу державної влади або місцевого самоврядування щодо застосування до нього адміністративно-господарських санкцій, а в разі прийняття органом державної влади або органом місцевого самоврядування акта, що не відповідає законодавству і порушує права чи законні інтереси суб'єкта господарювання, останній має право звернутися до суду із заявою про визнання такого акта недійсним і відшкодування йому збитків.

Крім господарсько-правової відповідальності, суб'єкти господарювання можуть нести адміністративну та кримінальну відповідальність за певні правопорушення (проступки та злочини). Необхідно пригадати основні засади адміністративної та кримінальної відповідальності, а також знати основні склади адміністративних правопорушень та злочинів у сфері господарювання та заходи відповідальності, які застосовуються в разі вчинення таких діянь.

План лекційного заняття

1. Загальна характеристика відповідальності за порушення договірних зобов'язань.
2. Підстави та умови відповідальності за порушення умов договору.
3. Відшкодування збитків та їх склад.
4. Стягнення неустойки в разі порушення умов договору.

Семинарське заняття 6.:

1. Загальна характеристика відповідальності за порушення договірних зобов'язань.
2. Підстави та умови відповідальності за порушення умов договору.
3. Відшкодування збитків та їх склад.
4. Стягнення неустойки в разі порушення умов договору.
5. Оперативно-господарські санкції як захід відповідальності.

Практичні завдання

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Залежно від підстав виникнення відповідальність поділяється на:

- а) повну та обмежену.
- б) договірну та недоговірну.
- в) субсидіарну та солідарну.
- г) відшкодування збитків та сплату неустойки.

2. Відповідальність за порушення існуючого між визначеними сторонами зобов'язання, що становить додатковий до основного, вже існуючого, юридичний обов'язок, називається:

- а) недоговірною.
- б) деліктною.
- в) субсидіарною.
- г) договірною.

3. Солідарна відповідальність виникає:

- а) лише у випадках, встановлених договором або законом.
- б) завжди, якщо у зобов'язанні беруть участь кілька боржників або кілька кредиторів.
- в) лише у випадках, встановлених договором.
- г) лише у випадках, встановлених законом.

4. У якому випадку настає субсидіарна відповідальність?

- а) у разі відповідальності учасників повного товариства між собою за зобов'язаннями цього товариства.
- б) у разі відповідальності батьків (усиновителів) або піклувальника за шкоду, завдану неповнолітнім.

- в) у разі відповідальності осіб, які спільними діями завдали шкоду.
  - г) у разі неподільності предмета зобов'язання.
5. У якому випадку настає солідарна відповідальність?
- а) у разі відповідальності учасників товариства з додатковою відповідальністю за зобов'язаннями товариства.
  - б) у разі відповідальності батьків (усиновителів) або опікуна за шкоду, завдану малолітнім.
  - в) у разі відповідальності опікуна за шкоду, завдану недієздатною особою.
  - г) у разі відповідальності осіб, які спільними діями завдали шкоду.

Задача

Приватне підприємство «ПП» та акціонерне товариство «АТ» уклали договір про надання послуг. Договір передбачав сплату Замовником у разі несвоєчасної оплати належним чином наданих послуг пені в розмірі 1 % суми за кожен день прострочення платежу. 5 травня послуги були надані в повному обсязі, що було зафіксовано в Акті виконаних робіт (наданих послуг). Вартість послуг становила 35 000 грн. Замовник, відповідно до умов договору, взяв на себе зобов'язання оплатити послуги не пізніше як через п'ять днів з моменту оформлення Акта виконаних робіт (наданих послуг). 1 грудня того ж року Виконавець подав позов до суду про стягнення основного боргу та пені.

Спираючись на норми ГКУ та ЦКУ, обчисліть розмір пені, обґрунтуйте свою відповідь, визначте ціну позову, до якого виду господарсько-правових санкцій належить пеня? Чи можна притягнути «АТ» до відповідальності у позасудовому порядку?

Список рекомендованої літератури

Нормативно-правові акти

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
2. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань : Закон України від 22 листопада 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 5. – Ст. 28.
3. Про іпотеку : Закон України від 5 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 38. – Ст. 313.

4. Про затвердження Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві : Постанова Кабінету міністрів України від 1 серпня 2005 р. № 668 / Офіційний вісник України. – 2005. – № 31, ч. 2. – Ст. 1867.
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – Ст. 461.

Основна

6. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (заг. положення) : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – К. : Юстініан, 2007. – 280 с.
7. Боднар Т. В. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнцова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
8. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
9. Жилінкова І. В. Договірне право : конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатеева [та ін.] ; за ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.
10. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
11. Бичкова С. С. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – [2-ге вид., змін. та допов.]. – К. : КНТ, 2008. – 498 с.
12. Берестова І. Е. Цивільне право України. Особлива частина. Договірні зобов'язання : навч. посіб. / І. Е. Берестова, С. С. Бичкова, І. А. Бірюков [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 348 с.
13. Цивільне право України: Академічний курс : підручник: у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К. : Концерн «Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 408 с.

Додаткова

14. Андріанов М. Актуальні проблеми забезпечення виконання договірних зобов'язань. Діяльність ЮНСІТРАЛ у галузі забезпечувальних угод / М. Андріанов // Юридичний Журнал. – 2005. – № 5. – С. 87–90.
15. Черешнюк В. Штрафні санкції за порушення господарських договорів / В. Черешнюк // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 7. – С. 83–87.

16. Блащук А. Відмова від виконання договору як підстава припинення зобов'язання / А. Блащук // Юридична Україна. – 2004. – № 12. – С. 43–47.
17. Сібільов М. Договірне зобов'язання та його виконання / М. Сібільов // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2/3. – С. 414–424.
18. Таненок О. Зобов'язання в господарському праві: договірні зобов'язання і їхнє значення в регулюванні ринкової економіки / О. Таненок // Персонал. – 2005. – № 6. – С. 74–79.
19. Уварова О. Випадки правомірного невиконання договору / О. Уварова // Податки та бухгалтерський облік. – 2009. – 23 квітня – С. 28–31.
20. Уварова О. Заходи відповідальності за невиконання договору: юридичний аспект / О. Уварова // Податки та бухгалтерський облік. – 2009. – 23 квітня – С. 25–27.
21. Утехін І. Б. Дії з виконання договору / І. Б. Утехін // Юридична Україна. – 2005. – № 1. – С. 30–32.
22. Орлова І. Визначення державних гарантій виконання господарських зобов'язань / І. Орлова // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 9. – С. 104–106.
23. Утехін І. Б. Елементи належного виконання договору про надання послуг / І. Б. Утехін // Адвокат. – 2006 – № 4. – С. 22–25.
24. Федорчук Д. Забезпечення виконання зобов'язань у підприємницькій діяльності / Д. Федорчук // Юридична газета. – 2006. – № 18. – С. 14.
25. Черешнюк В. Відшкодування збитків як форма відповідальності за порушення господарського договору / В. Черешнюк // Юридична Україна. – 2006. – № 9. – С. 65–70.

Тема 7. Захист прав учасників договірних відносин

Основні терміни та поняття: форма захисту, юрисдикційна форма захисту, неюрисдикційна форма захисту, самозахист, адміністративний захист, визнання права, відшкодування збитків, нотаріус, судовий захист, суд, господарський суд, третейський суд, міжнародний виконавчий напис, комерційний арбітраж, підвідомчість, підсудність, претензія, позовна заява, рішення, ухвала, апеляційна скарга, касаційна скарга.

Методичні рекомендації до вивчення теми

Право на захист слід розглядати як юридично закріплену можливість уповноваженої особи використати засоби

правоохоронного характеру з метою поновлення порушеного права та припинення дій, що порушують таке право.

Господарський та Цивільний кодекси України закріплюють право кожної особи, зокрема й суб'єкта господарювання, на захист своїх прав і законних інтересів. Студентам потрібно знати передбачені згаданими кодексами способи захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. Кожен спосіб захисту застосовується в певному процесуальному чи процедурному порядку (форма захисту). Розрізняють юрисдикційну та неюрисдикційну форми захисту. Перша передбачає захист прав і законних інтересів державними або уповноваженими державою органами, друга – захист прав і законних інтересів особою самостійно, без звернення до компетентних органів.

Юрисдикційна форма захисту означає, що права можуть захищатися в судовому або адміністративному порядку.

Студентам слід докладно ознайомитися з обома згаданими формами захисту прав. Однак для початку необхідно оглядово розглянути адміністративного-правову форму захисту (до яких органів і посадових осіб можна звертатися, які права та законні інтереси таким чином можна захищати, яка процедура передбачена законом для такого захисту).

Також потрібно згадати про опосередковані форми захисту – з допомогою нотаріуса (які він має повноваження, що таке виконавчий напис тощо).

Необхідно розкрити досудовий порядок розгляду господарських спорів, з'ясувати, які відомості повинні бути вказані в претензії, які документи додаються до неї, ким вона підписується і в який спосіб надсилається адресату, які строки її розгляду.

Судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

Студенти повинні ознайомитися зі структурою судової системи України, з'ясувати, які категорії справ (у сфері господарських відносин) якими судами розглядаються. Особливо детально потрібно розглянути структуру спеціалізованих господарських судів. Водночас слід дослідити питання формування господарського суду, його склад, права та обов'язки тощо.

Особливу увагу студенти мають приділити загальним засадам господарського судочинства.

Важливими для опанування цієї теми є питання про підвідомчість і підсудність справ господарським судам.

Необхідно детально розглянути порядок ініціювання судового розгляду господарського спору. Для цього особа, права якої порушено

(позивач), має підготувати та подати до господарського суду позовну заяву. Студентам потрібно детально з'ясувати вимоги до змісту та форми позовної заяви, всі необхідні її реквізити, порядок подання.

Процедура вирішення спору господарським судом складається з ряду стадій (порушення провадження у справі, розгляд справи по суті, апеляційне та касаційне оскарження). При цьому студентам слід окремо звернути увагу на порядок ухвалення рішення господарського суду, його зміст, порядок набрання ним чинності. Потрібно розглянути мету, порядок та можливі правові наслідки апеляційного та касаційного перегляду прийнятих судових рішень.

Слід пам'ятати, що поряд з господарськими судами спори можуть передаватися також на розгляд третейських судів. Розглядаючи це питання, студенти повинні з'ясувати, які спори можуть бути передані на розгляд до третейського суду, які умови та порядок такої передачі. Необхідно знати, які види третейських судів існують, який порядок їх створення, які юридичні наслідки для сторін створює вирішення спору третейським судом.

Окремо студенти мають оглядово ознайомитися з правовим статусом міжнародного комерційного арбітражу в Україні.

Семінарське заняття 7.:

1. Способи захисту прав та інтересів учасників договірних відносин.
2. Самозахист прав сторін договору. Оперативно-господарські санкції.
3. Нотаріальний захист прав учасників договірних відносин.
4. Судовий захист прав сторін договору.

Самостійна робота

1. Способи захисту прав та інтересів учасників договірних відносин.
2. Самозахист прав сторін договору. Оперативно-господарські санкції.
3. Нотаріальний захист прав учасників договірних відносин.
4. Судовий захист прав сторін договору.
5. Комерційний арбітраж.

Практичні завдання

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Отримана суб'єктом господарювання претензія повинна бути розглянута у строк:

- а) 20 днів;
- б) в межах строку позовної давності;
- в) 1 місяць;
- г) 6 місяців.

2. *Шляхом звернення до міліції, прокуратури, Антимонопольного комітету України здійснюється захист суб'єктів комерційної діяльності:*

- а) адміністративно-правовий;
- б) нотаріальний;
- в) судовий;
- г) арбітражний.

3. *У Господарському кодексі України визначено:*

- а) рамки захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання;
- б) поняття захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання;
- в) способи захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання;
- г) види захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання.

4. *Спори між суб'єктами господарювання вирішуються:*

- а) цивільними судами;
- б) судами загальної юрисдикції;
- в) господарськими судами;
- г) арбітражними судами.

5. *Завданням третейського суду є:*

- а) часткове виконання функцій адміністративних судів;
- б) зменшення навантаження на господарські суди;
- в) виконання функцій господарських судів;
- г) захист прав та охоронюваних законом інтересів сторін третейського розгляду;

Задача

Між ТОВ «Офіс» та меблевою фабрикою було укладено договір про виготовлення для ТОВ меблів. Товариство переказало аванс (5 тис. грн), як і передбачалось договором. Однак підприємство роботу з виготовлення меблів не розпочало, а отримані гроші не повернуло. ТОВ вирішило подати позов до суду.

Ознайомтесь із Господарським процесуальним кодексом та надайте консультацію директорові товариства: які документи необхідно подати до Господарського суду, які з них підлягають нотаріальному посвідченню. Складіть проект позовної заяви.

Список рекомендованої літератури

Нормативно-правові акти

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
2. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань : Закон України від 22 листопада 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 5. – Ст. 28.
3. Про іпотеку : Закон України від 5 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 38. – Ст. 313.
4. Про затвердження Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві : Постанова Кабінету міністрів України від 1 серпня 2005 р. № 668 / Офіційний вісник України. – 2005. – № 31, ч. 2. – Ст. 1867.
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – Ст. 461.

Основна

6. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (заг. положення) : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – К. : Юстініан, 2007. – 280 с.
7. Боднар Т. В. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
8. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
9. Жилінкова І. В. Договірне право : конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.] ; за ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.
10. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
11. Бичкова С. С. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – [2-ге вид., змін. та допов.]. – К. : КНТ, 2008. – 498 с.
12. Берестова І. Е. Цивільне право України. Особлива частина. Договірні зобов'язання : навч. посіб. / І. Е. Берестова, С. С. Бичкова, І. А. Бірюков [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 348 с.

13. Цивільне право України: Академічний курс : підручник: у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К. : Концерн «Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 408 с.

Додаткова

14. Андріанов М. Актуальні проблеми забезпечення виконання договірних зобов'язань. Діяльність ЮНСІТРАЛ у галузі забезпечувальних угод / М. Андріанов // Юридичний Журнал. – 2005. – № 5. – С. 87–90.
15. Черешнюк В. Штрафні санкції за порушення господарських договорів / В. Черешнюк // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 7. – С. 83–87.
16. Блащук А. Відмова від виконання договору як підстава припинення зобов'язання / А. Блащук // Юридична Україна. – 2004. – № 12. – С. 43–47.
17. Сібільов М. Договірне зобов'язання та його виконання / М. Сібільов // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2/3. – С. 414–424.
18. Таненок О. Зобов'язання в господарському праві: договірні зобов'язання і їхнє значення в регулюванні ринкової економіки / О. Таненок // Персонал. – 2005. – № 6. – С. 74–79.
19. Уварова О. Випадки правомірного невиконання договору / О. Уварова // Податки та бухгалтерський облік. – 2009. – 23 квітня – С. 28–31.
20. Уварова О. Заходи відповідальності за невиконання договору: юридичний аспект / О. Уварова // Податки та бухгалтерський облік. – 2009. – 23 квітня – С. 25–27.
21. Утехін І. Б. Дії з виконання договору / І. Б. Утехін // Юридична Україна. – 2005. – № 1. – С. 30–32.
22. Орлова І. Визначення державних гарантій виконання господарських зобов'язань / І. Орлова // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 9. – С. 104–106.
23. Утехін І. Б. Елементи належного виконання договору про надання послуг / І. Б. Утехін // Адвокат. – 2006 – № 4. – С. 22–25.
24. Федорчук Д. Забезпечення виконання зобов'язань у підприємницькій діяльності / Д. Федорчук // Юридична газета. – 2006. – № 18. – С. 14.
25. Черешнюк В. Відшкодування збитків як форма відповідальності за порушення господарського договору / В. Черешнюк // Юридична Україна. – 2006. – № 9. – С. 65–70.

Модуль 2. Особливості правового регулювання окремих видів цивільно-правових та господарсько-правових договорів

Тема 8. Договори про передачу майна у власність

Основні терміни та поняття: господарсько-торговельна діяльність; договір купівлі-продажу; договір поставки; договір контрактації; договір міни; бартерний договір; договір безоплатної передачі (дарування); товарна біржа; правила біржової торгівлі; ІНКОТЕРМС; приватизація; аукціон; тендер; конкурсні торги.

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

Господарсько-торговельною є діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення та виробів народного споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг.

Залежно від ринку (внутрішнього чи зовнішнього), у межах якого здійснюється товарний обіг, господарсько-торговельна діяльність виступає як внутрішня або зовнішня торгівля.

Господарсько-торговельна діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання в таких формах: матеріально-технічне постачання й збут; енергопостачання; заготівля; оптова торгівля; роздрібна торгівля й громадське харчування; продаж і передача в оренду засобів виробництва; комерційне посередництво в здійсненні торговельної діяльності та інша допоміжна діяльність із забезпечення реалізації товарів (послуг) у сфері обігу.

Господарсько-торговельна діяльність опосередковується господарськими договорами поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, енергопостачання, купівлі-продажу, оренди, міни (бартеру), лізингу та іншими договорами.

Відносини поставки регулюються досить великим масивом нормативно-правових актів, що зумовлене неабиякою популярністю цього виду договору в підприємницькій діяльності.

Визначення договору купівлі-продажу, його форма, сторони, предмет, зміст договору, правові наслідки порушення умов договору дані у схемах до теми, тому студентам необхідно уважно проглянути їх. ЦК України виділяє такі види договорів купівлі-продажу: звичайний, договір купівлі-продажу в роздрібній торгівлі, поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, постачання енергетичними та іншими ресурсами тощо.

Важливим є питання про момент переходу майна у власність покупця. Продавець зобов'язаний передати товар у строк,

установлений у договорі, а якщо такий строк не встановлений – відповідно до ст. 530 ЦК. Якщо з договору не випливає обов'язок продавця доставити товар або передати його в місцезнаходження, обов'язок продавця вважається виконаним у момент здачі товару перевізникові або організації зв'язку для доставки покупцеві.

Продавець зобов'язаний попередити покупця про права третіх осіб на товар. У разі невиконання цієї вимоги покупець має право вимагати зниження ціни або розірвання договору, якщо він не знав і не міг знати про права третіх осіб на товар. Основними нормативними актами, що регулюють договір купівлі-продажу, є: Закони України «Про захист прав споживачів», «Про товарну біржу», «Про цінні папери та фондову біржу», «Про приватизацію державного майна», «Про зовнішньоекономічну діяльність», Постанови КМ України «Про порядок заняття торговельною діяльністю і правила торговельного обслуговування населення» від 08.02.1995 р., «Правила продажу продовольчих товарів» від 28.12.1994 р., «Правила торгівлі непродовольчими товарами» від 13.03.1995 р. та ін.

Договором роздрібної торгівлі є договір, за яким продавець, який здійснює підприємницьку діяльність із продажу товару, зобов'язується передати покупцеві товар, що зазвичай призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язаний прийняти товар і оплатити його.

Цей договір є публічним. Продавець зобов'язаний надати покупцеві всю необхідну й достовірну інформацію про товар, при порушенні цього обов'язку продавець несе відповідальність, передбачену Законом України «Про захист прав споживачів». Сторони можуть укласти договір з умовою про прийняття покупцем товару в строк, установлений договором, і протягом цього строку товар не може бути проданий продавцем іншому покупцеві. Якщо покупець не з'явився в строк за товаром або не вчинив інших дій для прийняття товару, то вважається, що покупець відмовився від товару. Витрати продавця у зв'язку із забезпеченням передання товару включаються в його ціну, якщо інше не встановлене договором або актами цивільного законодавства. Договір може бути укладений і на підставі ознайомлення покупця із зразком товару, у такому разі він вважається виконаним із моменту передання товару в місці, установленому в договорі.

Нині з'явилися більш сучасні способи продажу товарів, наприклад з використанням автоматів. Такий договір вважається укладеним із моменту вчинення покупцем дій, необхідних для одержання товару. Сторони можуть домовитися про доставку товару покупцеві. Якщо строк доставки договором не обумовлений, то товар повинен бути

доставлений у розумний строк після одержання вимоги покупця. У роздрібній торгівлі використовується також продаж товару у розстрочку. Це питання регулюється Постановою Кабінету Міністрів України від 01.07.1998 р. № 997, якою затверджені Правила торгівлі в розстрочку, що встановлюють порядок продажу резидентами і нерезидентами непродовольчих товарів фізичним особам. Студентам необхідно ознайомитися з указаною постановою.

Студенти повинні звернути увагу на те, що до договору поставки застосовуються положення договору купівлі-продажу, тому істотними умовами договору є: предмет договору, ціна, кількість продукції, що постачається, асортимент, якість, строки поставки, порядок розрахунків тощо. Договір поставки відрізняється від договору купівлі-продажу:

- правовим статусом постачальника;
- метою придбання товару;
- моментом укладення договору та його виконання;
- поставкою неоднорідного товару оптом;
- укладенням договору на тривалий строк.

Термін поставки визначається в договорі й може бути визначений по-різному, наприклад, шляхом вказівки конкретної дати (день чи місяць), періодів поставки протягом терміну дії договору. Необхідно виділити поставку товарів для державних потреб. Державний контракт укладається замовником від імені держави, а Кабінет Міністрів є гарантом виконання умов контракту. Держзамовлення формується КМ України, міністерствами, відомствами та іншими центральними органами виконавчої влади. Загальні правові та економічні засади формування, розміщення й виконання таких замовлень здійснюються на підставі Закону України «Про поставки продукції для державних потреб». При неналежному виконанні або невиконанні такого контракту з винної сторони стягуються передбачені контрактом неустойка, а також збитки.

За порушення умов договору сторони несуть відповідальність, передбачену договором або законом. Визначення договору контрактації сільськогосподарської продукції, його форма, сторони дані в схемах до теми. До цього договору застосовуються загальні положення про договір купівлі-продажу та положення про договір поставки, якщо інше не передбачене договором або законом. Ураховуючи ризиковий характер договору, законодавець передбачив, що в разі невиконання зобов'язань за договором виробник звільняється від відповідальності, якщо доведе відсутність своєї вини. Визначення договору постачання енергетичними та іншими ресурсами, форма, сторони дані в схемах до теми. Необхідно звернути увагу на відповідальність електропостачальника.

Стаття 714 ЦК України регулює не тільки постачання електроенергії, а й постачання води, тепла. Ці питання регулюються Законами України «Про енергозбереження», «Про захист прав споживачів», постановою КМ України від 26.07.1999 р. № 1357, якою затверджено Правила надання населенню послуг із водо-, теплопостачання та водовідведення, а також Типовий договір.

Необхідно дати визначення договору міни (бартеру), охарактеризувати його форму, сторони та предмет. До цього договору застосовуються загальні положення про договір купівлі-продажу. Для договору міни діє спеціальне правило, яке визначає момент переходу права власності на товари, що обмінюються.

За договором міни право власності переходить до сторін одночасно після виконання зобов'язань щодо передання майна обома сторонами, якщо інше не встановлене договором або законом. Різновидом договору міни є договір бартеру. Його регулювання здійснюється Законом України «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності» від 23.12.1998 р. Відповідно до цього закону в договорі повинні вказуватися загальна вартість товарів, що імпортуються, загальна вартість товарів (робіт), що експортуються за цим договором, з обов'язковим відображенням в іноземній валюті.

Не допускається рух коштів за таким договором, що означає неможливість доплати грошовими коштами. Закон передбачає строки проведення товарообмінних операцій (ст. 2 закону). Так, товари, що імпортуються, підлягають завезенню на митну територію України в строки, зазначені в договорі, але не пізніше 90 кал. днів з дати митного оформлення товарів, товари, що експортуються, – 60 кал. днів із дати оформлення вивізної вантажної митної декларації. Перевищення вказаних строків допускається за наявності в суб'єктів разового індивідуального дозволу, що видається Міністерством економіки України в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України. За порушення вказаних строків передбачається відповідальність сторін договору (ст. 4 закону).

Згідно зі ст. 293 ГК України за договором міни (бартеру) кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність, повне господарське відання чи оперативне управління певний товар в обмін на інший товар. Подібне визначення містить і ст. 715 ЦК України.

Загальне визначення бартеру міститься і в п. 14.1.10 ст. 14 Податкового кодексу України, відповідно до якого бартерною (товарообмінною) є господарська операція, яка передбачає проведення розрахунків за товари (роботи, послуги) у негрошовій формі в рамках одного договору.

Договір бартеру є різновидом договору міни, і на сьогодні ці правові інститути ототожнюються. Договори міни залишаються одним із найпопулярніших видів господарських договорів, щоправда, зважаючи на те, що товарообмінні операції створюють реальну можливість для товаровиробника заощаджувати на податкових платежах, зменшуючи тим самим надходження коштів до бюджету, держава активно вживає заходів щодо скорочення товарообмінних (бартерних) операцій у господарському обороті.

Згідно зі ст. 717 ЦК України, за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність.

Згідно зі ст. 1029 ЦК України, за договором управління майном одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителеві) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача).

Відповідно до ч. 2 цієї ж статті договір управління майном може засвідчувати виникнення в управителя специфічного права довірчої власності на отримане в управління майно. Тому, власне, цей договір розглядається як різновид договорів про передачу майна у власність.

План лекційного заняття

1. Загальна характеристика договору купівлі-продажу та його види.
2. Договір поставки, його сторони та істотні умови.
3. Порядок заняття торговельною діяльністю та правила обслуговування населення.
4. Міжнародні правила тлумачення торговельних термінів «ІНКОТЕРМС».

Семінарське заняття 8:

1. Загальна характеристика договору роздрібною купівлі-продажу.
2. Відповідальність суб'єктів підприємництва за порушення правил торговельної діяльності і торговельного обслуговування покупців.
3. Поняття та значення товарних бірж, порядок їх створення та функціонування.
4. Договір контрактації сільськогосподарської продукції.
5. Договір міни: поняття та особливості.
6. Порядок закупівлі товарів, робіт та послуг за державні кошти, відповідальність за його порушення.

Самостійна робота

1. Поняття та ознаки оптової купівлі-продажу.
2. Договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу.
3. Приватизація державного та комунального майна в Україні.
4. Особливості укладання договору купівлі-продажу в процесі приватизації та його зміст.
5. Договір безоплатної передачі (дарування).

Практичні завдання

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. *Істотними умовами договору купівлі-продажу є умови про:*
  - а) предмет, ціну та строк;
  - б) місце та спосіб виконання;
  - в) предмет і ціну;
  - г) предмет і строк.
2. *Предметом договору купівлі-продажу не може бути:*
  - а) товар, який є в продавця на момент укладення договору або буде створений продавцем у майбутньому;
  - б) право вимоги, якщо вимога має особистий характер;
  - в) майнове право;
  - г) цінний папір.
3. *У разі передання некомплектного товару покупець має право вимагати від продавця за своїм вибором:*
  - а) доукомплектування товару в розумний строк або відмовитися від договору;
  - б) вимагати заміни некомплектного товару на комплектний або вимагати повернення сплаченої грошової суми;
  - в) пропорційного зменшення ціни або доукомплектування товару в розумний строк;
  - г) пропорційного зменшення ціни або заміни некомплектного товару на комплектний.
4. *Ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження проданого товару під час його транспортування переходить до покупця з моменту:*
  - а) коли, відповідно до закону або договору продавець виконав свій обов'язок з передання товару покупцю;
  - б) оплати вартості товару покупцем;
  - в) укладення договору купівлі-продажу, якщо інше не встановлене договором або звичаями ділового обороту;
  - г) отримання документів на товар.

5. За договором міни одна сторона зобов'язується передати у власність іншій стороні один товар в обмін:

- а) за певну послугу;
- б) за виконану роботу;
- в) на інший товар;
- г) за послугу або виконану роботу.

Задача

Фірма «Клен» одержала від свого постачальника продукцію на суму 500 000 грн із простроченням на 2 місяці. При перевірці продукції виявилось, що частина її – на 200 000 грн – не відповідає стандартам і не комплектна. Покупець став вимагати від постачальника сплати неустойки за порушення строків поставки продукції та за поставку некомплектної продукції. Крім того, він почав вимагати поставки доброякісної й комплектної продукції в наступному періоді поставки. Постачальник не задовольнив вимоги фірми, покупець звернувся з позовом до господарського суду.

Вирішіть справу.

Список рекомендованої літератури

Нормативно-правові акти

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
2. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. // Голос України. – 2001. – 20 листопада. – С. 3–12.
3. Інструкція про порядок приймання продукції виробничо-технічного призначення і товарів народного споживання за якість: затв. Постановою Держарбітражу при Раді Міністрів СРСР № II-7 від 25 квітня 1966 р. // Податки та бухгалтерський облік. – 2006. – № 75.
4. Інструкція про порядок приймання продукції виробничо-технічного призначення і товарів народного споживання за кількістю: затв. Постановою Держарбітражу при Раді Міністрів СРСР № II-6 від 15 червня 1965 р. // Податки та бухгалтерський облік. – 2006. – № 75.
5. Правила продажу товарів поштою: затв. Наказом Міністерства економіки України, Міністерства транспорту та зв'язку України від 11 червня 2008 р. № 206/699 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 62. – Ст. 2102.
6. Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб: Закон України від 22 грудня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 3. – Ст. 9.

7. Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів : Указ Президента України № 567/94 від 4 жовтня 1994 р. // Урядовий кур'єр. – 1994. – № 154–155; ІНКОТЕРМС-2000 (введені в дію з 1 січня 2000 р.) // Урядовий кур'єр. – 2002. – 3 квітня. – № 63; Урядовий кур'єр. – 2002. – № 68.
8. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг : Закон України від 6 липня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 28 . – Ст. 205.
9. Про затвердження Положення про поставки продукції виробничо-технічного призначення, Положення про поставки товарів народного споживання і Основних умов регулювання договірних відносин при здійсненні експортно-імпорتنих операцій [Електронний ресурс] : Постанова Ради міністрів СРСР від 25 липня 1988 р. № 888. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0888400-88>. – Назва з екрана.
10. Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів : Постанова Кабінету міністрів України від 15 червня 2006 р. № 833 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 25. – Ст. 1818.
11. Про затвердження Правил комісійної торгівлі непродовольчими товарами [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків України від 13 березня 1995 р. № 37. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0079-95>. – Назва з екрана.
12. Про затвердження Правил продажу товарів на замовлення та поза торговельними або офісними приміщеннями : Наказ Міністерства економіки України від 19 квітня 2007 р. № 103 / Офіційний вісник України. – 2007. – № 80. – Ст. 2982.
13. Про затвердження Правил роботи дрібнороздрібної торговельної мережі [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 8 липня 1996 р. № 369. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0372-96>. – Назва з екрана.
14. Про затвердження Правил роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства : Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 24 липня 2002 р. № 219 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 34. – Ст. 1633.
15. Про затвердження Правил роздрібної торгівлі непродовольчими товарами : Наказ Міністерства економіки України від 19 квітня 2007 р. № 104 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 86. – С. 3183.

16. Про затвердження Правил роздрібної торгівлі продовольчими товарами : Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 11 липня 2003 р. № 185 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 30. – Ст. 1581.
17. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. / Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 30– Ст. 379.
18. Про здійснення державних закупівель : Закон України від 1 червня 2010 р. № 2289-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 49. – Ст. 1603.
19. Про товарну біржу : Закон України № 1956-XII від 10 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – Ст. 139.
20. Про фінансовий лізинг : Закон України від 16 грудня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 16. – Ст. 68.
21. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

Основна

22. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (заг. положення) : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – К. : Юстініан, 2007. – 280 с.
23. Боднар Т. В. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
24. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
25. Жилінкова І. В. Договірне право : конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.] ; за ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.
26. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
27. Бичкова С. С. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – [2-ге вид., змін. та допов.]. – К. : КНТ, 2008. – 498 с.
28. Берестова І. Е. Цивільне право України. Особлива частина. Договірні зобов'язання : навч. посіб. / І. Е. Берестова, С. С. Бичкова, І. А. Бірюков [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 348 с.

29. Цивільне право України: Академічний курс : підручник: у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К. : Концерн «Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 408 с.

Додаткова

30. Бежевец А. Договорные отношения на энергорынке / А. Бежевец // Юридическая практика. – 2004. – № 43. – С. 15–16.
31. Брагинский М. И. Договорное право Кн. 2. : Договоры о передаче имущества / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 2003. – 795 с.
32. Договір у цивільному і трудовому праві: довідник / за ред. Ю. С. Шемшученка, Я. М. Шевченко; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Ч. 1: Я. М. Шевченко, О. М. Молякко, І. Ф. Севрюкова [та ін.]. – К. : Юридична книга, 2000. – 280 с.
33. Ярема А. Г. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : у 4 т. / А. Г. Ярема, В. Я. Карабань, В. В. Кривенко, В. Г. Ротань; Акад. суддів України. – К. : А.С.К.; Севастополь : Ін-т юрид. дослідж. – Т. 3 : Договірні зобов'язання. Недоговірні зобов'язання. Спадкове право. – 2006. – 927 с.
34. Про затвердження примірних договорів купівлі-продажу : Наказ від 22 серпня 2005 р. № 2411 / Фонд державного майна України // Інвестгазета. – 2005. – № 43. – С. 4–21; Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2005. – № 11. – С. 43–62; Офіційний вісник України. – 2005. – № 38. – С. 124–156 (з текстами примірних договорів).
35. Січко Д. С. Суб'єктивний склад договору фінансового лізингу / Д. С. Січко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2005. – № 2. – С. 180–184.
36. Стаматіна М. Договір поставки у нових Цивільному кодексі України та Господарському кодексі України / М. Стаматіна // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 9. – С. 25–28.
37. Тараба Н. Поняття договору міжнародного фінансового лізингу / Н. Тараба // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 2. – С. 11–14.
38. Трофімова О. В. Поняття та ознаки договору лізингу / О. В. Трофімова // Вісник господарського судочинства. – 2004. – № 4. – С. 173–180.

Тема 9. Договори про передачу майна в користування

Основні терміни та поняття: договір найму (оренди); предмет договору оренди; прокат; договір оренди державного (комунального)

майна; договір лізингу; фінансовий лізинг; оперативний лізинг; прямиий (непрямий) лізинг; концесійний договір.

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

Визначення договору найму (оренди), форма, сторони, предмет договору, строк оренди, права та обов'язки сторін, підстави припинення договору дані у схемах до теми. Студентам потрібно уважно розглянути вказані схеми.

Необхідно звернути увагу на те, що:

1) наймач отримує майно не у власність, а лише в тимчасове користування;

2) оскільки майно підлягає поверненню, предметом договору можуть бути:

- річ, що визначена індивідуальними ознаками й зберігає свій первісний вигляд при неодноразовому використанні, тобто неспоживна річ;
- майнові права, наприклад земельні паї;
- підприємство як єдиний майновий комплекс.

Особливості оренди окремих видів майна можуть установлюватися Законами України «Про оренду державного та комунального майна», «Про оренду землі», «Про господарську діяльність у Збройних Силах України», Водним кодексом тощо. Студенти повинні звернути увагу на особливості оренди державного майна, це питання регулюється Законом України «Про оренду державного і комунального майна».

Відповідно до вимог цього закону орендодавцем можуть бути :

– Фонд державного майна України та його регіональні відділення й представництва – щодо цілісних майнових комплексів підприємств, їхніх структурних підрозділів та нерухомого майна, а також майна, що не ввійшло до статутних фондів господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації), що є державною власністю, крім майна, що належить до майнового комплексу Національної академії наук України;

– органи, уповноважені Верховною Радою АР Крим та органами місцевого самоврядування управляти майном, – щодо майна, яке належить АР Крим або перебуває в комунальній власності;

– державні та комунальні підприємства – щодо окремого індивідуально визначеного майна та нерухомого майна площею до 200 кв. м, а з дозволу органів, зазначених вище, – також щодо структурних підрозділів підприємств (філій, цехів, дільниць) та нерухомого майна, що перевищує площу 200 кв. м.

Істотними умовами договору оренди є предмет договору, строк оренди, плата за оренду та інші умови, визначені сторонами в договорі. Плата за оренду встановлюється сторонами в договорі, а

якщо це не визначено, то вона визначається з урахуванням споживчої якості речі та інших обставин, що мають істотне значення. Форма плати – грошова або натуральна.

Плата за оренду державного майна встановлюється відповідно до постанови КМ України від 04.10.1995 р. № 786, якою затверджена Методика розрахунку й порядок використання плати за оренду державного майна. Плата за оренду вноситься щомісячно, якщо інше не встановлене договором. Наймач звільняється від плати, якщо майно не використовувалося ним за обставинами, за які він не відповідає.

Договір оренди – строковий договір, навіть якщо він укладений без зазначення строку. Якщо строк не вказаний, договір вважається укладеним на невизначений строк. Договір оренди державного майна не може укладатися на невизначений строк. Під час укладення договору на невизначений строк кожна зі сторін має право відмовитися від договору, попередивши іншу сторону про це письмово за один місяць, у разі найму нерухомого майна – за три місяці, якщо інше не встановлене договором. Якщо наймач продовжує користуватися майном після закінчення строку договору, то за відсутності заперечень орендодавця договір вважається продовженим на строк, який раніше був установлений договором.

Річ, передана в найм, може бути застрахована (ст. 771 ЦК). Ризик випадкового знищення або пошкодження майна несе наймач, який затримав повернення речі наймодавець (ст. 772 ЦК). Право власності на плоди, продукцію та доходи, одержані наймачем унаслідок користування річчю, належать наймачу (ст. 775 ЦК).

Капітальний ремонт речі повинен проводитися за рахунок наймодавця, якщо інше не встановлене договором або законом (ст. 776 ЦК). Якщо наймодавець не проводить капітального ремонту, наймач має право:

1) відремонтувати річ, зарахувавши вартість ремонту в рахунок плати за користування річчю, або вимагати відшкодування вартості ремонту;

2) вимагати розірвання договору та відшкодування збитків.

Наймач має переважне право на укладення договору на новий строк перед іншими особами. Наймач може поліпшити річ лише за згодою наймодавця (ст. 778 ЦК). У цьому разі після закінчення строку договору наймач має право вилучити поліпшення, якщо це можливо без пошкодження речі, або вимагати відшкодування вартості робіт, якщо поліпшення неможливо відокремити. Якщо внаслідок поліпшення створена нова річ, то наймач стає її співвласником, його частка відповідає вартості його витрат на поліпшення. Якщо наймач без згоди наймодавця зробив поліпшення, то він може вилучити їх, якщо це можливо, без пошкодження речі, а якщо неможливо, то він не

має права на відшкодування витрат на поліпшення речі. Наймодавець має право вимагати відшкодування завданих йому збитків. Шкода, завдана третім особам у зв'язку з користуванням річчю, відшкодовується наймачем.

Прокат – це договір, за яким наймодавець, який здійснює підприємницьку діяльність, передає або зобов'язується передати рухому річ наймачеві в користування за плату на певний строк. Цей договір є різновидом договору найму й за своєю правовою природою є договором приєднання. Це публічний договір, умови договору не повинні погіршувати становище наймача. Предметом договору є рухомі речі, призначені для задоволення побутових потреб.

Плата за прокат установлюється за тарифами наймодавця і є однаковою для всіх наймачів. Особливості договору прокату:

- 1) наймач має право відмовитися від договору в будь-який час;
- 2) наймач не має права на укладення договору піднайму й переважного права на купівлю речі в разі її продажу;
- 3) на наймача не можна покласти проведення капітального та поточного ремонту.

Предметом договору транспортного засобу можуть бути повітряні, морські, річкові, наземні самохідні засоби тощо. Якщо транспортний засіб передається в найм разом з екіпажем, то такий договір називається договором фрахтування. За таким договором експлуатація його проводиться екіпажем, який не припиняє трудових відносин із наймодавцем. Правове регулювання такого договору здійснюється ст. 798 – 805 ЦК та окремими законодавчими актами.

Форма договору письмова, а якщо учасником договору є фізична особа, то нотаріально посвідчена. Наймач самостійно здійснює використання транспортного засобу, від свого імені укладає договори перевезення та інші договори. Він повинен підтримувати транспортний засіб у належному стані, відшкодовувати збитки в разі пошкодження цього засобу. Умова страхування транспортного засобу наймодавцем є обов'язковою. Законом можуть установлюватися інші особливості договору найму транспортного засобу з екіпажем (наприклад оренди повітряних та морських суден).

Предметом лізингу може бути неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками, віднесена законодавством до основних фондів. Не можуть бути предметом лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, єдині майнові комплекси підприємств та їхні структурні підрозділи. Майно, що перебуває в державній або комунальній власності та щодо якого відсутня заборона передачі в користування та (або) у володіння, може бути передане в лізинг за згодою відповідного органу.

Ризик випадкового знищення або пошкодження предмета лізингу несе лізингоодержувач, якщо інше не встановлене договором або законом. Правове регулювання цього договору здійснюється ЦК України та Законом України «Про фінансовий лізинг» у редакції від 11.12.2003 р.

Основним обов'язком лізингоодержувача є своєчасна сплата лізингових платежів, які включають:

- суму, яка відшкодовує при кожному платежі частину вартості об'єкта лізингу, що амортизується за строк, упродовж якого вноситься лізинговий платіж;
- суму, що сплачується лізингодавцю як відсоток за залучений ним кредит, для придбання майна за договором лізингу;
- платіж як винагороду лізингодавцю за отримане в лізинг майно;
- відшкодування страхових платежів, якщо об'єкт лізингу застрахований лізингодавцем;
- інші витрати лізингодавця, передбачені договором лізингу.

План лекційного заняття

1. Поняття, предмет та зміст договору найму (оренди).
2. Загальна характеристика прав та обов'язків сторін за договором оренди.
3. Види договорів найму (оренди). Поняття договору прокату та особливості правового регулювання.
4. Особливості оренди державного й комунального майна.

Семінарське заняття 9

1. Договір оренди будівлі або іншої капітальної споруди. Договір найму (оренди) житла.
2. Особливості використання предмета оренди, зміна порядку використання орендованого майна.
3. Підстави для відмови від договору оренди та розірвання договору оренди.
4. Договір лізингу, істотні умови договору лізингу та його види.
5. Особливості договору фінансового лізингу.

Самостійна робота

1. Порядок визначення розміру орендної плати та порядок внесення плати за користування орендованим майном.
2. Концесійний договір: поняття, сторони, істотні умови та їхні види.

Практичні завдання

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. *Предметом договору найму (оренди) може бути річ:*

- а) індивідуально-визначена й визначена родовими ознаками, споживна й неспоживна;
- б) індивідуально-визначена та неспоживна;
- в) визначена родовими ознаками та споживна;
- г) визначена родовими ознаками та неспоживна.

2. *Наймодавцем за договором найму (оренди) можуть виступати:*

- а) фізична чи юридична особа, що має титул власника;
- б) особа, якій належать майнові права, що передаються в найм;
- в) особа, уповноважена законом або договором на укладення договору найму певного майна;
- г) будь-яка особа, зазначена в пункті а – в.

3. *Якщо наймач не виконує обов'язку щодо повернення речі, наймодавець має право вимагати від наймача:*

- а) сплати неустойки в розмірі подвійної плати за користування річчю за час прострочення;
- б) сплати штрафу в розмірі плати за користування річчю за час прострочення;
- в) сплати пені в розмірі 1 % за кожен день прострочення;
- г) сплати неустойки в розмірі подвійної плати з користування річчю за час прострочення та вимагати відшкодування збитків.

4. *Майно, що надається за договором прокату, використовується для:*

- а) надання його в безвідплатне користування третій особі;
- б) внесення його як майнового вкладу в господарські товариства;
- в) споживчих цілей;
- г) передання його в піднайм третій особі.

5. *За договором прокату майно передається в тимчасове:*

- а) володіння й користування;
- б) володіння й розпорядження;
- в) користування й розпорядження;
- г) володіння, користування й розпорядження.

Задача

Товариство з обмеженою відповідальністю «Старк» передало в оренду будівельній організації кран. Через деякий час кран став непридатний для користування через аварію. Причиною аварії був ураганний вітер, швидкість якого сягала 30 м за секунду. Цей факт

підтверджується актом, складеним державною комісією. Комісія дійшла висновку, що кран відновленню не підлягає.

ТОВ «Старк» звернулося з позовом про стягнення вартості крана з орендаря. Господарський суд позов задовольнив.

Висловіть власну думку стосовно цього питання?

Список рекомендованої літератури

Нормативно-правові акти

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
3. Про оренду державного та комунального майна : Закон України від 10 квітня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 416.
4. Про фінансовий лізинг : Закон України від 16 грудня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 16. – Ст. 68.
5. Про затвердження Типового договору оренди землі : Постанова Кабінету Міністрів України № 220 від 3 березня 2004 р. // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 50.
6. Про затвердження договорів оренди : Наказ Фонду державного майна України № 1774 від 23 серпня 2000 р. // Офіційний вісник України. – 2000. – № 52. – Ст. 2281.
7. Про концесії : Закон України від 16 липня 1999 р. № 997-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 41. – Ст. 372.
8. Про затвердження типового концесійного договору : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2000 р. // Офіційний вісник України. – 2000. – № 15. – Ст. 454.

Основна

9. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (заг. положення) : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – К. : Юстініан, 2007. – 280 с.
10. Боднар Т. В. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
11. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
12. Жилінкова І. В. Договірне право : конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.] ; за ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.

13. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
14. Бичкова С. С. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик [та ін.]; за заг. ред. С.С. Бичкової. – [2-ге вид., змін. та допов.]. – К. : КНТ, 2008. – 498 с.
15. Берестова І. Е. Цивільне право України. Особлива частина. Договірні зобов'язання : навч. посіб. / І. Е. Берестова, С. С. Бичкова, І. А. Бірюков [та ін.]; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 348 с.
16. Цивільне право України: Академічний курс : підручник: у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К. : Концерн «Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 408 с.

Додаткова

17. Андрущак Б. Ремонт орендованих основних засобів / Б. Андрущак // Дебет-кредит. – 2010 – № 27. – С. 23–27.
18. Васильєв Г. Відкриваємо торгову точку на орендованих площах. Чи отримувати дозвільні документи / Г. Васильєв // Все про бухгалтерський облік. – 2010 – 24 березня. – С. 10–12.
19. Вінник О. М. Науково-практичний коментар закону України «Про оренду державного та комунального майна» / О. М. Вінник // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2010 – № 10. – С. 5–304.
20. Договір у цивільному і трудовому праві: довідник / за ред. Ю. С. Шемшученка, Я. М. Шевченко; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Ч. 2: Зразки документів / Я. М. Шевченко, О. М. Молявко, І. Ф. Севрюкова [та ін.]. – К. : Юридична книга, 2000. – 96 с.
21. Клейменова С. До питання про систему договорів лізингу / С. Клейменова // Вісник прокуратури. – 2006. – № 8. – С. 62–66.
22. Оренда: від договору до обліку // Податки та бухгалтерський облік. – 2011. – 24 березня. – С. 11–39.
23. Орендні операції: практика застосування // Баланс. – 2009. – 23 липня. – С. 15–32.
24. Порядок надання Кабінетом міністрів України згоди на передачу в оренду цілісних майнових комплексів державних підприємств : затв. Постановою КМ України від 8 квітня 2009 р. №317 // Урядовий кур'єр. – 2009. – 14 квітня. – С. 9.
25. Примірний договір оренди торгових приміщень (площі) у торговельних об'єктах, на ринках з продажу продовольчих та непродовольчих товарів (з включенням послуг з їх

- обслуговування) : затв. Постановою КМ України від 5 березня 2009 р. № 278 // Урядовий кур'єр. – 2009. – 2 квітня. – С. 12.
26. Типовий договір оренди торговельного місця : затв. Постановою КМ України від 5 березня 2009 р. № 278 (у ред. Постанови КМ України від 29 липня 2009 р. № 868) // Урядовий кур'єр. – 2009. – 21 серпня. – С. 20.
27. Уварова О. Договір оренди: базові положення / О. Уварова // Податки та бухгалтерський облік. – 2011. – 24 березня. – С. 11–18.
28. Хілінський А. Особливості оформлення оренди транспортних засобів / А. Хілінський // Секретар-референт. – 2011. – № 3. – С. 16–21.

Тема 10. Договори про виконання робіт

Основні терміни та поняття: договір про виконання робіт; договір підряду; договір підряду на капітальне будівництво; підрядник; субпідрядник; замовник; кошторис; акт прийому-передачі виконаних робіт; підряд на проектні та пошукові роботи.

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

Слід проаналізувати визначення договору підряду, його форму, сторони, предмет договору, істотні умови, права та обов'язки сторін, відповідальність сторін за договором.

Студентам необхідно звернути увагу на те, що договір підряду має певні спільні риси з трудовим договором і має такі відмінності від нього:

- 1) предметом договору підряду є кінцевий результат роботи, а трудового договору – факт трудової діяльності;
- 2) робота за договором підряду виконується на власний ризик, за трудовим договором працівник не несе відповідальності у разі знищення чи псування предмета його праці;
- 3) сторонами в першому випадку є юридичні й фізичні особи, а трудовий договір укладається лише з фізичною особою.

Від договору купівлі-продажу договір підряду відрізняється:

- 1) предметом договору: у договорі купівлі-продажу є індивідуально визначені речі;
- 2) моментом укладання й виконання договору: ці моменти, як правило, збігаються в договорі купівлі-продажу, а в договорі підряду – ні.

Відносини, що виникають із цього договору, регулюються Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності», гл. 61, 62 ЦК України, іншими нормативними актами. Істотними умовами договору є предмет, ціна й термін виконання роботи. Предметом є

індивідуалізований результат праці підрядника. У договорі повинні бути чітко визначені вимоги до його предмета.

Ціна – це грошова сума, належна підряднику за виконання роботи. Якщо в договорі не встановлено ціну роботи або її способи, ціна встановлюється за рішенням суду на основі цін, що зазвичай застосовуються за аналогічні роботи з урахуванням необхідних витрат сторін (ст. 843 ЦК). Ціна включає і відшкодування витрат підрядника та плату за виконану роботу. Ціна в договорі може визначатися й у кошторисі, який містить постатейний перелік витрат щодо виконання робіт; він є невід’ємною частиною договору. Кошторис може бути твердим і приблизним. Зміни до твердого кошторису можуть вноситися лише за погодженням сторін. У разі перевищення твердого кошторису всі пов’язані із цим витрати несе підрядник, якщо інше не встановлено законом або договором. Підрядник не має права вимагати збільшення твердого кошторису. А замовник – його зменшення. Тільки в разі істотного зростання вартості матеріалів після укладення договору підрядник вправі вимагати збільшення, і якщо замовник на це не погоджується, то вимагати розірвання договору. Приблизний кошторис складається в тому разі, якщо заздалегідь неможливо визначити перелік робіт, що потребуються. У міру виконання робіт приблизний кошторис уточнюється й розрахунки проводяться за фактично проведеними підрядником витратами, але якщо немає значного перевищення приблизного кошторису. Можливість збільшення ціни припускається лише в разі виникнення необхідності в проведенні додаткових робіт, не передбачених приблизним кошторисом.

Строки виконання роботи або її окремих етапів устанавлюються в договорі, а якщо строки в договорі не встановлені, то замовник вправі вимагати виконання робіт у розумні строки, відповідно до суті зобов’язання, характеру та обсягів роботи, звичаїв ділового обороту (ст. 846 ЦК). Строки можуть бути початковими, проміжними й кінцевими. Це сприяє ритмічному ходу робіт і своєчасному їх завершенню, а також дозволяє замовнику перевіряти хід робіт і вживати заходів при їх неналежному виконанні. Строки можуть бути змінені у випадках, передбачених законом, наприклад, ст. 651 ЦК допускає зміну договору при його істотному порушенні іншою стороною.

Важливе значення мають наслідки порушення умов договору замовником і підрядником. Студенти повинні уважно вивчити це питання.

Правові наслідки порушення умов договору замовником:

1. Підрядник має право відмовитися від договору підряду з відшкодуванням йому збитків, якщо замовник, незважаючи на

своєчасне попередження з боку підрядника, у відповідний строк не змінить недоброякісний або непридатний матеріал, не замінить вказівок про спосіб виконання роботи, не усуне інших обставин, що загрожують якості або придатності результату роботи (ст. 848 ЦК).

2. Підрядник має право не розпочинати роботу, а розпочати роботу зупинити, якщо замовник не надав матеріалу, устаткування або речі, що підлягає переробці, і цим створив неможливість виконання роботи (ст. 851 ЦК).

3. Підрядник має право при несплаті встановленої ціни або іншої суми, належної йому, притримати результат роботи, а також устаткування, залишок невикористаного матеріалу та інше майно замовника, що є в підрядника (ст. 856 ЦК).

4. Якщо замовник ухиляється від прийняття виконаної роботи, підрядник після дворазового попередження має право продати результати роботи, а суму виторгу, з вирахуванням усіх належних йому платежів, внести в депозит нотаріуса на ім'я замовника, якщо інше не встановлене договором.

Правові наслідки порушення умов договору підрядником:

1. Замовник має право відмовитися від договору підряду та вимагати відшкодування збитків, якщо підрядник своєчасно не розпочав роботу або виконує її так повільно, що закінчити її в строк стає явно неможливим; установити строк для усунення недоліків, якщо буде очевидним, що робота не буде виконана належним чином і також вимагати розірвання договору й відшкодування збитків при невиконанні його вимог (це право замовника, а не обов'язок) (ст. 849 ЦК).

2. Замовник має право в будь-який час до закінчення робіт відмовитися від договору, виплативши підрядникові плату за виконану частину роботи та відшкодувавши йому збитки (п. 4 ст. 849 ЦК).

3. Якщо підрядник відступив від умов договору, що погіршило роботу, або допустив інші недоліки в роботі, замовник має право за своїм вибором вимагати безоплатного виправлення недоліків у розумний строк або виправити їх за власний рахунок із правом відшкодування витрат або відповідного зменшення плати за роботу, якщо інше не встановлене договором (ст. 852 ЦК). Якщо в роботі є істотні відступи від умов договору або інші істотні недоліки, то замовник має право вимагати розірвання договору та відшкодування збитків.

4. Якщо робота виконана підрядником із відступами від умов договору, які погіршили роботу, або з іншими недоліками, які роблять її непридатною для використання, то замовник має право вимагати:

а) безоплатного усунення недоліків;

- б) пропорційного зменшення ціни роботи;
- в) відшкодування своїх витрат на усунення недоліків, якщо право замовника усувати їх не встановлене договором.

Підрядник має право замість усунення недоліків безоплатно виконати роботу зовнова з відшкодуванням замовникові збитків, завданих простроченням виконання. Якщо недоліки є такими, що не можуть бути усунені, то замовник має право відмовитися від договору й вимагати відшкодування збитків.

Замовник зобов'язаний оглянути виконану роботу, у разі виявлення допущених у роботі відступів від умов договору або інших недоліків негайно заявити про них підрядникові, інакше він втрачає право в подальшому посилаючись на ці відступи від умов договору або недоліки у виконаній роботі.

Якщо робота прийнята без перевірки, то замовник позбавляється права посилаючись на недоліки в роботі (явні недоліки). При виявленні після прийняття роботи «прихованих» недоліків замовник зобов'язаний негайно повідомити про це підрядника. У разі спору через це на вимогу будь-якої сторони може бути призначена експертиза. Витрати на проведення експертизи несе підрядник, крім випадків, коли вина його в цьому не встановлена. Якщо експертиза призначена на вимогу обох сторін, витрати поділяються між сторонами порівну.

Ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження матеріалу до настання строку здачі підрядником роботи несе сторона, яка надала матеріали, а після настання цього строку – сторона, яка пропустила строк, якщо інше не встановлене договором.

До вимог щодо неналежної якості роботи за договором підряду застосовується позовна давність в один рік, а щодо будівель і споруд – три роки від дня прийняття роботи замовником.

Якщо відповідно до договору робота приймається частинами, перебіг строку позовної давності починається від дня прийняття роботи в цілому.

Студенти повинні звернути увагу на особливості побутового та будівельного підряду. Ці особливості показано в схемах до теми.

План лекційного заняття

1. Поняття та види договорів про виконання робіт.
2. Загальна характеристика договору підряду, порядок його укладення, зміни та припинення.
3. Особливості договору підряду на капітальне будівництво.
4. Правове становище замовника, підрядника й субпідрядника. Передавання результату робіт.

Семинарське заняття 10

1. Поняття та види договорів про виконання робіт.
2. Загальна характеристика договору підряду, порядок його укладення, зміни та припинення. Передання результату робіт.
3. Договір підряду на капітальне будівництво.
4. Правове становище замовника, підрядника і субпідрядника;

Самостійна робота

1. Істотні умови договору будівельного підряду.
2. Договір побутового підряду.
3. Договір підряду на проведення проектних та пошукових (досліджувальних) робіт.
4. Договір на створення і передачу науково-технічної продукції (виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт).
5. Концесійний договір: поняття, сторони, істотні умови та їх види.

Практичні завдання

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. *Яка сторона за договором підряду несе відповідальність за небереження майна, переданого замовником підряднику?*
  - а) підрядник, якщо його відповідальність передбачена договором;
  - б) підрядник, на підставі закону;
  - в) замовник як власник матеріалу;
  - г) замовник і підрядник солідарно.
2. *Якщо в договорі підряду не встановлено ціну роботи або способи її визначення, виконання договору повинне бути оплачене за ціною:*
  - а) установленою за домовленістю сторін;
  - б) призначеною підрядником;
  - в) призначеною замовником роботи;
  - г) що звичайно застосовується за аналогічні роботи з урахуванням необхідних витрат, визначених сторонами.
3. *Підрядник зобов'язаний попередити замовника про:*
  - а) недоброякісність або непридатність матеріалу, одержаного від замовника;
  - б) те, що додержання вказівок замовника загрожує якості або придатності результату роботи;
  - в) наявність інших обставин, що не залежать від підрядника, які загрожують якості або придатності результату роботи;

г) усе зазначене в пунктах а – в.

4. До вимог щодо неналежної якості роботи, виконаної за договором підряду, застосовується позовна давність:

- а) десять років;
- б) п'ять років;
- в) три роки;
- г) один рік.

5. Вартість робіт, виконаних за договором побутового підряду, визначається:

- а) за погодженням сторін, якщо інше не передбачене в установленому порядку преїскурантами (цінниками), тарифами тощо;
- б) підрядником;
- в) органами місцевого самоврядування;
- г) за тарифами, затвердженими відповідними державними органами.

Задача

АТ «Лотос» уклало договір підряду з будівельною фірмою про будівництво триповерхового торговельного комплексу. Будівельні роботи тривали 14 місяців. Об'єкт був зданий у строк. Про здачу торговельного комплексу в експлуатацію був складений відповідний акт. Через 7 місяців товариство виявило, що протікає дах, у кімнатах третього поверху стало неможливо працювати, а частина товару, що знаходилася в одній із кімнат третього поверху, стала непридатною (товар був підмочений водою). Товариство запропонувало фірмі негайно ліквідувати недоліки й відшкодувати вартість товару, який став непридатним для використання.

Фірма відремонтувала дах торговельного комплексу, а відшкодувати вартість непридатного для використання товару відмовилася, посилаючись на те, що складські приміщення знаходяться на першому поверсі, тому товариству необхідно було зберігати товар не на третьому поверсі, а в спеціально обладнаних для цього приміщеннях.

Як вирішити справу?

Список рекомендованої літератури

Нормативно-правові акти

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

3. Загальні умови укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві : затв. Постановою КМ України, 1 серпня 2005 р. № 668 // Будівництво і стандартизація. – 2005 – № 3. – С. 25–37.
4. Про затвердження Примірного договору підряду на будівництво (капітальний ремонт, реконструкцію) автомобільної дороги [Електронний ресурс] : Наказ Державної служби автомобільних доріг України від 28 квітня 2009 р. № 188.– Режим доступу : <http://www.budinfo.org.ua/doc/1806560.jsp>. – Назва з екрана.
5. Про затвердження Примірного договору підряду в капітальному будівництві : Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 27 жовтня 2005 р. № 3 / Податки та бухгалтерський облік. – 2006. – № 1–2.

Основна

6. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (заг. положення) : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – К. : Юстініан, 2007. – 280 с.
7. Боднар Т. В. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
8. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
9. Жилінкова І. В. Договірне право : конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.] ; за ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.
10. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
11. Бичкова С. С. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – [2-ге вид., змін. та допов.]. – К. : КНТ, 2008. – 498 с.
12. Берестова І. Е. Цивільне право України. Особлива частина. Договірні зобов'язання : навч. посіб. / І. Е. Берестова, С. С. Бичкова, І. А. Бірюков [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 348 с.
13. Цивільне право України: Академічний курс : підручник: у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К. : Концерн «Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 408 с.

Додаткова

14. Брагинский М. И. Договорное право Кн. 3 : Договоры о выполнении работ и оказании услуг / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – [2-е изд., стер.]. – М. : Статут, 2002. – 800 с.
15. Банасевич І. До питання про зміст договорів на виконання підрядних робіт за державними замовленнями / І. Банасевич // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 10. – С. 7–10.
16. Бондар Е. А. Конструкція договору підяду в капітальному будівництві у сучасному цивільному праві України / Е. А. Бондар // Бюлетень міністерства юстиції України. – 2007. – № 9. – С. 125–131.
17. Великанова М. Співвідношення договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських і технологічних робіт із договором підяду / М. Великанова // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 11. – С. 44–47.
18. Діковська І. А. Способи визначення ціни за договором підяду / І. А. Діковська // Бюлетень міністерства юстиції України. – 2008. – № 10. – С. 36–42.
19. Ізарова І. Істотні умови договору підяду на виконання проектних робіт / І. Ізарова // Право України. – 2010. – № 11. – С. 90–96.
20. Пленюк М. Деякі аспекти прострочення сторін у підрядних договорах: поняття і правові наслідки / М. Пленюк // Юридична Україна. – 2011. – № 1. – С. 47–51.
21. Чернов М. Договір будівельного підяду та державні закупівлі / М. Чернов // Державні закупівлі України. – 2007. – № 4. – С. 12–19.

Тема 11. Договори про надання юридичних послуг

Основні терміни та поняття: договір доручення; договір комісії; комітент; комісіонер; договір консигнації.

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

За договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлене договором.

У випадках, установлених договором, виконавець має право покласти виконання договору про надання послуг на іншу особу, залишаючись відповідальним у повному обсязі перед замовником за порушення договору.

Якщо договором передбачене надання послуг за плату, замовник зобов'язаний оплатити надану йому послугу в розмірі, у строки та в порядку, що встановлені договором.

У разі неможливості виконати договір про надання послуг, що виникла не з вини виконавця, замовник зобов'язаний виплатити виконавцеві розумну плату. Якщо неможливість виконати договір виникла з вини замовника, він зобов'язаний виплатити виконавцеві плату в повному обсязі, якщо інше не встановлене договором або законом.

За договором про безоплатне надання послуг замовник зобов'язаний відшкодувати виконавцеві всі фактичні витрати, необхідні для виконання договору.

Положення частини першої цієї статті застосовуються також у випадках, коли неможливість виконати договір про безоплатне надання послуг виникла з вини замовника або внаслідок непереборної сили.

Строк договору про надання послуг устанавлюється за домовленістю сторін, якщо інше не встановлене законом або іншими нормативно-правовими актами.

Збитки, завдані замовнику невиконанням або неналежним виконанням договору про надання послуг за плату, підлягають відшкодуванню виконавцем у разі наявності його вини в повному обсязі, якщо інше не встановлене договором. Виконавець, який порушив договір про надання послуг за плату при здійсненні ним підприємницької діяльності, відповідає за це порушення, якщо не доведе, що належне виконання виявилось неможливим унаслідок непереборної сили, якщо інше не встановлене договором або законом.

Збитки, завдані невиконанням або неналежним виконанням договору про безоплатне надання послуг, підлягають відшкодуванню виконавцем у розмірі, що не перевищує двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо інший розмір відповідальності виконавця не встановлений договором.

Договір про надання послуг може бути розірваний, у тому числі шляхом односторонньої відмови від договору, у порядку та на підставах, устанавлених цим кодексом, іншим законом або за домовленістю сторін.

Порядок і наслідки розірвання договору про надання послуг визначаються домовленістю сторін або законом.

Визначення договору страхування, його форма, докази укладення договору, сторони договору, предмет договору, істотні умови, право та обов'язки сторін за договором, підстави припинення договору визначені в ЦК України.

Необхідно звернути увагу на співстрахування, яке передбачене ст. 986 ЦК України. У цьому разі предмет страхування страхується кількома страховиками з визначенням прав і обов'язків кожного із страховиків. Законом також дозволяється перестраховування. За таким договором страховик, який уклав договір страхування, страхує в іншого страховика ризик виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником (ст. 987 ЦК).

Студенти повинні знати визначення таких понять, як «страховий випадок», «страхова сума», «страхова виплата», «страховий платіж».

Студенти повинні опрацювати такі законодавчі акти: Закони України «Про страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю та витратами, обумовленими народженням та похованням», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що призвело до втрати працездатності», Положення про обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України.

Визначення договору доручення, форма, сторони, предмет договору, обов'язки сторін та підстави припинення договору подані в схемах до договору, тому студентам необхідно уважно їх переглянути. Договір про надання послуг відрізняється від договору-підряду тим, що за договором підряду здійснюються фактичні дії, наслідком яких є певний майновий результат, за договором доручення – юридичні дії. Договір доручення належить до одного з видів представництва, тому на нього поширюються відповідні норми про представництво.

Строк договору визначається характером доручення.

Визначення договору комісії, форма, предмет договору, його істотні умови, права та обов'язки сторін, підстави припинення договору показані в схемах до теми. Цей договір належить до групи договорів, що опосередковують платне надання послуг, і має широку сферу застосування: при здійсненні експортно-імпортних операцій, торгівлі, у біржовій торгівлі тощо. Студенти повинні звернути увагу на відмінність цього договору від договору доручення:

- у договорі комісії, як і в договорі доручення, виконавець діє в інтересах і за рахунок довірителя, але від свого імені;
- у договорі доручення повірений діє на підставі договору доручення, тому він не стає стороною в правовідношенні між довірителем і третьою особою, у договорі комісії – особа сама стає учасником правовідношень.

Закон не встановлює спеціальну форму договору, тому до форми договору комісії застосовуються загальні правила про форму договору.

Строк дії договору вказується сторонами в договорі. У цьому договорі може бути встановлена субкомісія, тобто комісіонер може укласти з третьою особою (субкомісіонером) договір, залишаючись відповідальним за дії субкомісіонера перед комітентом. Майно, що перебуває в комісіонера, залишається власністю комітента.

Комісіонер відповідає перед комітентом за дійсність укладених правочинів із третіми особами. Комісіонер може відступити від указівок комітента без попереднього запиту про це, якщо цього вимагають інтереси комітента й комісіонер не міг попередньо запитати комітента або не одержав у розумний строк відповіді на свій запит. Комісіонер-підприємець має право відступити від указівок без попереднього запиту комітента, але він повинен обов'язково повідомити його про допущені відступи (п. 2 ст. 1017 ЦК). При продажу майна за нижчою ціною комісіонер повинен заплатити різницю комітенту, якщо комісіонер не доведе, що він не мав можливості продати майно за погодженою ціною, а його продаж за нижчою ціною запобіг більшим збиткам.

Комісіонер має право на відшкодування понесених ним витрат і право на утримання належних йому за договором комісії сум з усіх сум, що надійшли до нього для комітента. Визначення договору управління майном, форма, предмет, сторони договору, істотні умови, строк дії договору, права та обов'язки сторін, відповідальність управителя майном, припинення договору показані в схемах до договору. Студентам необхідно уважно переглянути їх.

Предметом договору є майно, яке можливо відокремити та використовувати для здобуття будь-якої користі. Це може бути єдиний майновий комплекс, нерухома річ, цінні папери, майнові права та інше майно. Не можуть бути самостійним об'єктом управління грошові кошти, крім випадків, коли це передбачено законом (так, ст. 32 ЦК встановлює, що за наявності достатніх підстав суд за заявою батьків, піклувальника може обмежити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком).

Майно, передане в управління, має бути відокремлене від іншого майна, має обліковуватися в управителя на окремому балансі. Передача нерухомого майна та підприємства як майнового комплексу здійснюється за актом, який підписується обома сторонами.

Сторонами є установник управління й управитель.

Установник управління є власником майна, винятком із цього є випадки, передбачені ч. 2–5 ст. 1032 ЦК. Установником управління можуть бути одна особа й декілька осіб, якщо вони є власниками

майна на правах спільної чи загальної власності. У разі переходу права власності на майно від установника управління до іншої особи договір управління майном не припиняється, крім випадків, коли право власності на майно переходить унаслідок звернення на нього стягнення.

Управитель діє без довіреності. Договір управління майном може засвічувати виникнення в управителя права довірчої власності на отримане майно. Законом чи договором управління майном можуть бути передбачені обмеження права довірчої власності управителя (ч. 2 ст. 1029 ЦК).

Управитель може доручити управління майном іншій особі, але від імені управителя, якщо це передбачене договором або цього вимагають інтереси установника управління або вигодонабувача в разі неможливості отримати в розумний строк відповідні вказівки установника управління. Управитель у цьому разі відповідає за дії особи, якій він передав управління майном.

Звернення стягнення на майно, передане в управління, за вимогою кредитора установника управління не допускається, крім випадку визнання установника управління банкрутом або звернення стягнення за вимогою заставодержателя на майно, що є предметом застави.

Спеціальне правове регулювання відносин перевезення вантажів, пасажирів і багажу залежить від виду транспорту, яким здійснюється таке перевезення. Так, згідно зі ст. 2 Закону України від 10 листопада 1994 р. № 232/94-ВР «Про транспорт» відносини, пов'язані з діяльністю транспорту, регулюються вказаним законом, кодексами (статутами) окремих видів транспорту, іншими актами законодавства України.

План лекційного заняття

1. Загальна характеристики договорів про надання послуг та їх видів.
2. Поняття та зміст договору доручення.
3. Агентські відносини у сфері господарювання, сторони та предмет договору.
4. Особливості договору комісії за законодавством України. Договір консигнації.

Семінарське заняття 11

1. Загальна характеристики договорів про надання послуг та їх видів.
2. Поняття та зміст договору доручення.
3. Агентські відносини у сфері господарювання, сторони та предмет договору.

4. Особливості договору комісії за законодавством України.
5. Договір консигнації.

Самостійна робота

1. Агентські відносини у сфері господарювання, сторони та предмет договору.
2. Особливості договору комісії за законодавством України.
3. Договір консигнації.

Практичні завдання

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Укладення договору перевезення вантажу підтверджується складенням та видачею:

- а) квитанції;
- б) розписки перевізника;
- в) транспортної накладної;
- г) транспортного ордера.

2. Коносамент – це документ, що містить умови договору перевезення вантажу на:

- а) морському транспорту;
- б) автомобільному транспорту;
- в) залізничному транспорту;
- г) повітряному транспорту.

3. Згідно із ЦК України пасажир має право провозити із собою безоплатно одну дитину, якщо вона не займає окремого місця, віком до:

- а) 5 років;
- б) 6 років;
- в) 7 років;
- г) 8 років.

4. Строк позовної давності до вимог, що впливають із договору перевезення вантажу, становить:

- а) три місяці;
- б) шість місяців;
- в) один рік;
- г) три роки.

5. Чи відшкодовуються зберігачеві витрати, які сторони не могли передбачити при укладенні договору зберігання (надзвичайні витрати)?

- а) не відшкодовуються, якщо договором не передбачене інше;
- б) не відшкодовуються, якщо це не передбачене законом;
- в) відшкодовуються понад плату, яка належить зберігачеві;
- г) відшкодовуються, якщо поклададавець дав згоду на ці витрати.

Задача

В. П. Савицька приїхала вночі до санаторію, уранці пішла в їдальню, речі та гроші залишила у своїй замкнутій кімнаті. Повернувшись до кімнати, вона виявила, що зникли особисті речі, сумочка, у якій знаходилося 500 грн. Савицька почала вимагати від адміністрації санаторію відшкодування вартості своїх речей та грошей (загальна вартість 1 540 грн). Адміністрація відмовилася відшкодувати вартість речей, посилаючись на те, що санаторій відповідає лише за збереження майна, зданого в камеру схову.

Як вирішити цю справу?

Список рекомендованої літератури

Нормативно-правові акти

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
3. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 30. – Ст. 379. (У редакції від 01.12.2005 р. згідно з ЗУ № 3161-IV).
4. Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 р. у редакції ЗУ № 2745-III від 4 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 7. – Ст. 50.
5. Про затвердження Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг : Наказ Державної туристичної адміністрації України від 16 березня 2004 р. № 19 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 14. – Ст. 995.
6. Про затвердження форм документів первинного обліку та Інструкції про порядок ведення документообігу при наданні готельних послуг у ДП «Укркомунобслуговування» : Наказ Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 13 жовтня 2000 р. № 230 // Податки та бухгалтерський облік. – 2000. – № 74.
7. Про затвердження Правил надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення та

типового договору про надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2005 р. № 630 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 30. – Ст. 1811.

8. Про затвердження Типового договору про надання послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2009 р. № 529 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 40. – Ст. 1353.

Основна

9. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (заг. положення) : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – К. : Юстініан, 2007. – 280 с.
10. Боднар Т. В. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнцова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
11. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
12. Жилінкова І. В. Договірне право : конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.] ; за ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.
13. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
14. Бичкова С. С. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – [2-ге вид., змін. та допов.]. – К. : КНТ, 2008. – 498 с.
15. Берестова І. Е. Цивільне право України. Особлива частина. Договірні зобов'язання : навч. посіб. / І. Е. Берестова, С. С. Бичкова, І. А. Бірюков [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 348 с.
16. Цивільне право України: Академічний курс : підручник: у 2 т. / за ред. Я. М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К. : Концерн «Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 408 с.

Додаткова

17. Брагинский М. И. Договорное право. Кн. 4 : Договоры о перевозке, буксировке, транспортной экспедиции и иных услугах в сфере транспорта. / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 2004. – 909 с.

18. Брагинский М. И. Договорное право. Кн. 3 : Договоры о выполнении работ и оказании услуг. / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – [2-е изд., стер.]. – М. : Статут, 2002. – 800 с.
19. Безлюдько І. О. Договір перевезення вантажу повітряним транспортом / І. О. Безлюдько // Науковий вісник національної академії внутрішніх справ України. – 2005. – № 2. – С. 60–71.
20. Вільховий Ю. Транспортно-експедиторські послуги нерезидентів: правові засади та особливості оподаткування доходів / Ю. Вільховий // Податковий, банківський, митний консультант. – 2010. – № 9. – С. 13.
21. Войцеховський М. Договір зберігання: від укладання до обліку / М. Войцеховський // Дебет-кредит. – 2008. – № 27. – С. 24–29.
22. Граковський Ю. Послуги прокату: правові аспекти та облік / Ю. Граковський, М. Ковенко // Податки та бухгалтерський облік. – 2010. – 11 січня. – С. 38–44.
23. Граковський Ю. Транспортно-експедиторські послуги: організаційно-правові аспекти, документальне оформлення, бухгалтерський і податковий облік / Ю. Граковський // Вісник податкової служби України. – 2010. – № 37. – С. 19–21.
24. Діковська І. Збереження об'єктів власності: договір зберігання на товарному складі / І. Діковська // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 3. – С. 82–87.
25. Кирилов С. Договір перевезення вантажу. загальні правила, про які не можна забувати / С. Кирилов // Податки та бухгалтерський облік. – 2005. – 14 липня. – С. 9–14.
26. Корнійчук Г. Продаж товарів (робіт, послуг): нові правила визначення доходів та витрат / Г. Корнійчук, В. Прокопенко // Все про бухгалтерський облік. – 2011. – 23 лютого. – С. 15–28.
27. Назаренко В. Використання договору консигнації суб'єктами аграрного права у сфері зовнішньоекономічної діяльності / В. Назаренко // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 1. – С. 28–32.
28. Петрова С. М. Особливості укладання договорів у сфері житлово-комунальних послуг / С. М. Петрова // Бюлетень міністерства юстиції України. – 2011. – № 2. – С. 131–133.
29. Соловей О. Договір транспортного експедирування і жодних проблем із перевезенням! / О. Соловей // Податки та бухгалтерський облік. – 2005. – 14 липня. – С. 14–20.
30. Стрижко Л. Регулювання господарських відносин за договорами консигнації / Л. Стрижко // Юридичний журнал. – 2003. – № 2. – С. 65–69.

Тема 12. Договори про надання фактичних послуг

Основні терміни та поняття: договір зберігання; зберігання на товарному складі; товарне складське свідоцтво; закладна; договір перевезення вантажів; договір перевезення пасажирів і багажу; перевізні документи; договір транспортного експедирування.

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

За договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлене договором.

У випадках, установлених договором, виконавець має право покласти виконання договору про надання послуг на іншу особу, залишаючись відповідальним у повному обсязі перед замовником за порушення договору.

Якщо договором передбачене надання послуг за плату, замовник зобов'язаний оплатити надану йому послугу в розмірі, у строки та в порядку, що встановлені договором.

У разі неможливості виконати договір про надання послуг, що виникла не з вини виконавця, замовник зобов'язаний виплатити виконавцеві розумну плату. Якщо неможливість виконати договір виникла з вини замовника, він зобов'язаний виплатити виконавцеві плату в повному обсязі, якщо інше не встановлене договором або законом.

За договором про безоплатне надання послуг замовник зобов'язаний відшкодувати виконавцеві всі фактичні витрати, необхідні для виконання договору.

Згідно зі ст. 936 ЦК України за договором зберігання одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклаждавцем), і повернути її поклаждавцеві неущкодженою.

Предметом договору зберігання є зберігання речі (майна). Проте на відміну від договору купівлі-продажу, де поняття «майно» тлумачиться розширено й включає як матеріальні, так і нематеріальні активи, предметом договору зберігання виступають лише матеріальні цінності (активи), тобто основні фонди й оборотні засоби (див. Податковий кодекс України). Це впливає з правової природи договору зберігання й підтверджується вищенаведеним визначенням поняття «відповідальне зберігання».

Термін дії договору визначається сторонами в договорі. Якщо строк зберігання в договорі не визначений і не може бути визначений,

виходячи з умов договору, зберігач зобов'язаний зберігати річ до пред'явлення поклажодавцем вимоги про її повернення. (п. 2 ст. 936 ЦК України). Установчими документами юридичної особи може бути встановлене безоплатне зберігання. Прийняття речі на зберігання може підтверджуватися видачею жетона, іншого знака, що посвідчує прийняття речі на зберігання (камери схову).

Особливості має зберігання на товарному складі. Студенти повинні звернути увагу на ці особливості. Товарним складом є організація, яка зберігає товар та надає послуги, пов'язані зі зберіганням, на засадах підприємницької діяльності.

За договором складського зберігання товарний склад зобов'язується за плату зберігати товар, переданий йому поклажодавцем, і повернути цей товар неушкодженим. Цей договір є публічним, форма договору письмова, доказом укладення договору є складські документи (складська квитанція, просте складське свідоцтво, подвійне складське свідоцтво).

Предмет зберігання – речі індивідуально визначені та речі з родовими ознаками. Якщо склад має право розпоряджатися речами з визначеними родовими ознаками, то відносини сторін регулюються положеннями про договір позики.

Обов'язки товарного складу:

1. Оглянути за свій рахунок товар для визначення його кількості та зовнішнього стану.
2. Надавати поклажодавцеві можливості оглянути товар або його зразки протягом строку зберігання.
3. При негайній зміні умов зберігання самостійно вжити відповідні заходи та повідомити про це поклажодавця.
4. У разі виявлення пошкоджень товару негайно скласти акт і того ж дня повідомити про це поклажодавця.

Складські документи:

1. Складська квитанція.
2. Подвійне складське свідоцтво. Складається з двох частин – складського свідоцтва та заставного свідоцтва (варанта). Товар, прийнятий за такими документами, може бути предметом застави протягом строку зберігання. Стаття 962 ЦК України встановлює вимоги щодо змісту цього документа. Якщо документ не відповідає вимогам цієї статті, то він не є складським свідоцтвом. Власник такого свідоцтва має право розпоряджатися товаром, що зберігається на складі, але товар не може бути взятий зі складу до погашення кредиту, виданого за заставним свідоцтвом. Власник лише заставного свідоцтва має право заставити товар на суму відповідно до суми кредиту та процентів за користування ним. У разі застави на свідоцтві робиться позначка.

3. Просте складське свідоцтво видається на пред'явника. Вимоги до змісту цього документа встановлені ст. 965 ЦК України.

Спеціальне правове регулювання відносин перевезення вантажів, пасажирів і багажу залежить від виду транспорту, яким здійснюється таке перевезення. Так, згідно зі ст. 2 Закону України від 10 листопада 1994 р. № 232/94-ВР «Про транспорт» відносини, пов'язані з діяльністю транспорту, регулюються вказаним законом, кодексами (статутами) окремих видів транспорту, іншими актами законодавства України.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про транспорт» перевезення пасажирів, вантажів, багажу та пошти, надання інших транспортних послуг, експлуатація й ремонт шляхів сполучення здійснюються залізницями, пароплаваннями, портами (пристанями), автомобільними, авіаційними, дорожніми підприємствами та організаціями, якщо це передбачене їхніми статутами. Частина 3 ст. 306 ГК України доповнює цей перелік космічним транспортом та іншими видами транспорту. З огляду на це перевезення поділяються на:

- а) залізничні;
- б) внутрішні водні шляхи (річкові);
- в) морські;
- г) повітряні;
- д) автомобільні.

Є сенс доповнити цей перелік перевезеннями трубопровідним транспортом.

Вантажі класифікуються за видом продукції різних виробників, фізичним станом, наявністю тари, способом вантаження й розвантаження, специфічними властивостями, масою та габаритами.

За видами продукції вантажі поділяються на:

- продукцію сільського господарства;
- продукцію лісової, деревообробної й целюлозно-паперової промисловості;
- руди металічні;
- продукцію паливно-енергетичної промисловості;
- мінеральну сировину, мінерально-будівельні матеріали та вироби;
- продукцію металургійної промисловості;
- продукцію хімічної промисловості;
- продукцію харчової, м'ясо-молочної та рибної промисловості;
- промислові товари народного споживання;
- продукцію машинобудування, приладобудування й металообробної промисловості;
- інші вантажі.

За фізичним станом вантажі поділяються на тверді, рідкі й газоподібні; за наявністю тари – на ті, для яких тара потрібна й для яких вона не потрібна.

За способом вантаження й розвантаження вантажі бувають штучними, сипучими, навалочними й наливними. Такі вантажі, як швидкокопсувні, небезпечні, антисанітарні та живі, мають специфічні властивості.

Залежно від маси, габаритів одного вантажного місця та специфіки вантажі поділяються на такі, перевезення яких здійснюється за загальними й за спеціальними правилами (великовагові, великогабаритні, небезпечні тощо).

Згідно з п. 2 Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р. № 176, пасажиром є фізична особа, яка користується транспортним засобом, але не причетна до керування ним. Пункт 1.8 Правил перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України містить більш розгорнуту характеристику пасажирів: це фізична особа, яка користується залізничним транспортом на підставі особистого проїзного документа або є членом організованої групи осіб, яка їде на підставі придбаного групового проїзного документа. Ці особи вважаються пасажирами з моменту придбання квитка на поїзд до моменту завершення поїздки. Пасажирами також вважаються особи, що здійснюють поїздку за посвідченням, якщо це передбачене законодавством України.

Зважаючи на це, перевізником за договором перевезення вантажів та пасажирів можуть бути суб'єкти господарської діяльності – юридичні особи, установчі документи яких дозволяють займатися відповідним видом діяльності, і фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності. Підтвердженням цьому є визначення перевізника за Законом України «Про транспортно-експедиторську діяльність»: перевізник – юридична або фізична особа, яка взяла на себе зобов'язання й відповідальність за договором перевезення вантажу за доставку до місця призначення довіреного їй вантажу, перевезення вантажів та їх видачу (передачу) вантажоодержувачу або іншій особі, зазначеній у документі (ст. 1). Відправниками, одержувачами вантажу можуть бути юридичні та фізичні особи незалежно від наявності в останніх статусу суб'єкта підприємницької діяльності; пасажирами – відповідно фізичні особи.

Зовнішньоекономічні договори (контракти) транспортного експедирування повинні відповідати вимогам законодавства про зовнішньоекономічну діяльність (див., зокрема, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»), а також Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів), затверджена Наказом

Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 6 вересня 2001 р. № 201).

Для систематичного надання послуг експедитора можуть укладатися довгострокові (генеральні) договори транспортного експедирування.

Семінарське заняття 12

1. Договір зберігання, його істотні умови та форма.
2. Спеціальні види зберігання.
3. Договір страхування. Види договору страхування.
4. Договір перевезення вантажу та його види. Перевізні документи та їхні види.
5. Договір перевезення пасажирів і багажу
6. Договір транспортної експедиції.

Самостійна робота

1. Особливості зберігання на товарному складі.
2. Поняття та види договору перевезення вантажів.
3. Істотні умови договору перевезення вантажів. Перевізні документи та їхні види.
4. Договір перевезення пасажирів і багажу.
5. Договір транспортної експедиції, сторони та істотні умови.
6. Порядок виконання договору перевезення.

Практичні завдання

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Укладення договору перевезення вантажу підтверджується складенням та видачею:

- а) квитанції;
- б) розписки перевізника;
- в) транспортної накладної;
- г) транспортного ордера.

2. Коносамент – це документ, що містить умови договору перевезення вантажу на:

- а) морському транспорті;
- б) автомобільному транспорті;
- в) залізничному транспорті;
- г) повітряному транспорті.

3. Згідно із ЦК України пасажир має право провозити із собою безоплатно одну дитину, якщо вона не займає окремого місця, віком до:

- а) 5 років;
- б) 6 років;
- в) 7 років;
- г) 8 років.

4. Строк позовної давності до вимог, що впливають із договору перевезення вантажу, становить:

- а) три місяці;
- б) шість місяців;
- в) один рік;
- г) три роки.

5. Чи відшкодовуються зберігачеві витрати, які сторони не могли передбачити при укладенні договору зберігання (надзвичайні витрати)?

- а) не відшкодовуються, якщо договором не передбачене інше;
- б) не відшкодовуються, якщо це не передбачене законом;
- в) відшкодовуються понад плату, яка належить зберігачеві;
- г) відшкодовуються, якщо поклададавець дав згоду на ці витрати.

Задача

В. П. Савицька приїхала вночі до санаторію, уранці пішла в їдальню, речі та гроші залишила у своїй замкнутій кімнаті. Повернувшись до кімнати, вона виявила, що зникли особисті речі, сумочка, у якій знаходилося 500 грн. Савицька почала вимагати від адміністрації санаторію відшкодування вартості своїх речей та грошей (загальна вартість 1 540 грн). Адміністрація відмовилася відшкодовувати вартість речей, посилаючись на те, що санаторій відповідає лише за збереження майна, зданого в камеру схову.

Як вирішити цю справу?

Список рекомендованої літератури

Нормативно-правові акти

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

3. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 30. – Ст. 379. (У редакції від 01.12.2005 р. згідно з ЗУ № 3161-IV).
4. Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 р. у редакції ЗУ № 2745-III від 4 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 7. – Ст. 50.
5. Про затвердження Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг : Наказ Державної туристичної адміністрації України від 16 березня 2004 р. № 19 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 14. – Ст. 995.
6. Про затвердження форм документів первинного обліку та Інструкції про порядок ведення документообігу при наданні готельних послуг у ДП «Укркомунобслуговування» : Наказ Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 13 жовтня 2000 р. № 230 // Податки та бухгалтерський облік. – 2000. – № 74.
7. Про затвердження Правил надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення та типового договору про надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2005 р. № 630 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 30. – Ст. 1811.
8. Про затвердження Типового договору про надання послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2009 р. № 529 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 40. – Ст. 1353.

Основна

9. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (заг. положення) : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – К. : Юстініан, 2007. – 280 с.
10. Боднар Т. В. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
11. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
12. Жилінкова І. В. Договірне право : конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.] ; за ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.

13. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
14. Бичкова С. С. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик [та ін.]; за заг. ред. С.С. Бичкової. – [2-ге вид., змін. та допов.]. – К. : КНТ, 2008. – 498 с.
15. Берестова І. Е. Цивільне право України. Особлива частина. Договірні зобов'язання : навч. посіб. / І. Е. Берестова, С. С. Бичкова, І. А. Бірюков [та ін.]; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 348 с.
16. Цивільне право України: Академічний курс : підручник: у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К. : Концерн «Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 408 с.

Додаткова

17. Брагинский М. И. Договорное право. Кн. 4 : Договоры о перевозке, буксировке, транспортной экспедиции и иных услугах в сфере транспорта. / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 2004. – 909 с.
18. Брагинский М. И. Договорное право. Кн. 3 : Договоры о выполнении работ и оказании услуг. / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – [2-е изд., стер.]. – М. : Статут, 2002. – 800 с.
19. Безлюдько І. О. Договір перевезення вантажу повітряним транспортом / І. О. Безлюдько // Науковий вісник національної академії внутрішніх справ України. – 2005. – № 2. – С. 60–71.
20. Вільховий Ю. Транспортно-експедиторські послуги нерезидентів: правові засади та особливості оподаткування доходів / Ю. Вільховий // Податковий, банківський, митний консультант. – 2010. – № 9. – С. 13.
21. Войцеховський М. Договір зберігання: від укладання до обліку / М. Войцеховський // Дебет-кредит. – 2008. – № 27. – С. 24–29.
22. Граковський Ю. Послуги прокату: правові аспекти та облік / Ю. Граковський, М. Ковенко // Податки та бухгалтерський облік. – 2010. – 11 січня. – С. 38–44.
23. Граковський Ю. Транспортно-експедиторські послуги: організаційно-правові аспекти, документальне оформлення, бухгалтерський і податковий облік / Ю. Граковський // Вісник податкової служби України. – 2010. – № 37. – С. 19–21.
24. Діковська І. Збереження об'єктів власності: договір зберігання на товарному складі / І. Діковська // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 3. – С. 82–87.

25. Кирилов С. Договір перевезення вантажу. загальні правила, про які не можна забувати / С. Кирилов // Податки та бухгалтерський облік. – 2005. – 14 липня. – С. 9–14.
26. Корнійчук Г. Продаж товарів (робіт, послуг): нові правила визначення доходів та витрат / Г. Корнійчук, В. Прокопенко // Все про бухгалтерський облік. – 2011. – 23 лютого. – С. 15–28.
27. Назаренко В. використання договору консигнації суб'єктами аграрного права у сфері зовнішньоекономічної діяльності / В. Назаренко // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 1. – С. 28–32.
28. Петрова С. М. Особливості укладання договорів у сфері житлово-комунальних послуг / С. М. Петрова // Бюлетень міністерства юстиції України. – 2011. – № 2. – С. 131–133.
29. Соловей О. Договір транспортного експедирування і жодних проблем із перевезенням! / О. Соловей // Податки та бухгалтерський облік. – 2005. – 14 липня. – С. 14–20.
30. Стрижко Л. Регулювання господарських відносин за договорами консигнації / Л. Стрижко // Юридичний журнал. – 2003. – № 2. – С. 65–69.

Тема 13. Правове регулювання кредитно-розрахункових відносин

Основні терміни та поняття: фінансова діяльність; професійна фінансова діяльність; індивідуальна фінансова діяльність; кредитно-розрахункові відносини; фінансові послуги; фінансова установа; банк; НБУ; банківська діяльність; страхування; страховик; страхувальник; аудит; аудитор; готівкові розрахунки; безготівкові розрахунки; каса; ліміт каси; платіжний інструмент; акредитив; інкасо; платіжне доручення; чек; позика; кредит; банківський кредит; лізинговий кредит; кредитний договір; банківський рахунок; поточний рахунок; депозитний рахунок; факторинг.

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

Фінансова діяльність у сфері господарювання – це діяльність, пов'язана з обігом коштів (фінансів). Вона може здійснюватися суб'єктами господарювання на професійних засадах із метою задоволення відповідних потреб інших осіб (*професійна фінансова діяльність* полягає в наданні фінансових послуг). Водночас кожен суб'єкт господарювання, органи господарського керівництва здійснюють таку діяльність для забезпечення своєї основної діяльності (*індивідуальна фінансова діяльність*, або *кредитно-розрахункові відносини*). Її метою є забезпечення платоспроможності суб'єктів

господарських правовідносин, у тому числі проведення розрахунків, покриття витрат виробництва продукції, одержання прибутку тощо.

Тема, що розглядається, охоплює надзвичайно широке коло відносин, які є предметом вивчення ряду спеціалізованих юридичних та економічних дисциплін (зокрема фінансового права та ін.). Тому основним завданням студентів є ознайомлення із загальними основами правового регулювання у сфері найбільш поширених видів професійної та індивідуальної фінансової діяльності.

Вивчаючи професійну фінансову діяльність, студентам перш за все необхідно з'ясувати зміст поняття «фінансова установа», які суб'єкти до них належать, які їхні ознаки, особливості створення, реєстрації, ліквідації.

Студентам слід знати порядок здійснення готівкових та безготівкових розрахунків у національній валюті, коли допускаються розрахунки в іноземній валюті та які вимоги до них ставляться законодавством. Зокрема, це передбачає з'ясування того, що таке каса, ліміт каси, коли суб'єкти господарювання можуть здійснювати розрахунки в готівковій формі, яких вимог вони при цьому повинні дотримуватися, яким чином реєструються такі операції. Потрібно визначити, що таке безготівкові розрахунки, дати їхню загальну характеристику та стисло описати їхні види, детальніше зупиняючись на найбільш поширених (платіжне доручення, чек тощо) та складних (акредитив тощо).

Наостанок студенти мають ознайомитися з найбільш поширеними видами фінансових послуг банківських та інших фінансових установ, якими користуються суб'єкти господарювання. Ухил при цьому необхідно робити саме на інтересах останніх. Потрібно дати загальну характеристику договорів позики, кредиту, банківського вкладу (депозиту), банківського рахунку, факторингу. Це передбачає визначення змісту й форми, різновидів таких договорів, нормативного регулювання (якими правовими актами регулюються) тощо.

Визначення вказаних договорів дано в схемах. Тому студенти повинні уважно розглянути додані схеми. У схемі вказані предмет, форма договору. Необхідно звернути увагу на те, що розписка також є письмовим посвідченням укладення договору.

Строк дії договору визначається в договорі, якщо строк повернення грошей не встановлений або цей строк визначений моментом пред'явлення вимоги, позика може бути повернена протягом 30 днів від дня пред'явлення вимоги про це, якщо інше не встановлене договором.

Необхідно звернути увагу на відмінності договору позики від договору позички, вони не є однаковими договорами. Договір позички – це договір, за яким одна сторона (позикодавець) безоплатно

передає або зобов'язується передати другій стороні (користувачеві) річ для користування протягом установленого строку.

Ціллю цього договору є набуття користувачем речі позикодавця в строкове безоплатне користування. Договір позички відрізняється від договору позики такими ознаками:

1) право власності на річ у разі надання речі в позичку зберігається за її власником (позичкодавцем), а річ передається в тимчасове користування; за договором позики річ переходить у власність позичальника;

2) предметом договору позички може бути річ, визначена індивідуальними ознаками, а предметом договору позики – річ, яка може бути визначена родовими ознаками, та грошові кошти;

3) за договором позички має бути повернута сама річ, за договором позики – річ того самого роду;

4) договір позички може бути реальним і консенсуальним, а договір позики може бути лише реальним;

5) до договору позички застосовуються норми, що регулюють майновий найм (оренду), а за договором позики – ні;

б) договір позички завжди є безвідплатним, а договір позики може бути відплатним і безоплатним.

До кредитних правовідносин застосовуються правові норми інституту позики (ст. 1048, 1049, 1050, 1052 ЦК). Крім того, відносини, що виникають із цього договору, регулюються Законами України «Про банки та банківську діяльність», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Консорціумний договір кредиту регулюється ще й Положенням про порядок здійснення консорціумного кредитування, затвердженим постановою Правління Нацбанку України від 26.02.1996 р. № 37.

За законодавством України не може бути стороною такого договору благодійна організація (ст. 19 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації»).

Від договору позики він відрізняється тим, що цей договір, як правило, відплатний, предметом є тільки грошові кошти.

Зміст договору:

– назва договору; адреси та реквізити сторін; їхнє місцезнаходження, найменування фінансової операції; розмір кредиту, ціль; відсоткова ставка за кредит; умови надання кредиту; строк дії договору; порядок зміни та припинення договору; права та обов'язки сторін; відповідальність за порушення умов договору; інші умови; підписи сторін.

Предмет договору факторингу:

– право грошової вимоги, строк платежу за якою настав;

– право вимоги, яке виникне в майбутньому (ця вимога вважається переданою з дня виникнення права вимоги до боржника, а якщо право грошової вимоги зумовлене певною подією, воно вважається переданим з моменту настання цієї події).

Права фактора (ст. 1084 ЦК):

– фактор набуває права на всі суми, які він одержить від боржника на виконання вимог, а клієнт не відповідає перед фактором, якщо одержані ним суми є меншими від суми, сплаченої фактором клієнтові (предмет – право грошової вимоги, здійснене шляхом купівлі-продажу);

– якщо відступлення права грошової вимоги факторові здійснюється з метою забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором, фактор зобов'язаний надати клієнтові звіт і передати суму, що перевищує суму боргу клієнта, який забезпечений відступленням права грошової вимоги, якщо інше не встановлене договором факторингу.

Якщо сума, одержана фактором від боржника, виявилася меншою від суми боргу клієнта перед фактором, який забезпечений відступленням права вимоги, клієнт зобов'язаний сплатити факторові залишок боргу.

Зустрічні вимоги боржника регулюються ст. 1085 ЦК України. Якщо фактор пред'явив боржнику вимогу здійснити платіж, боржник має право пред'явити до заліку свої грошові вимоги, що ґрунтуються на договорі боржника з клієнтом, які виникли в боржника до моменту, коли він одержав повідомлення про відступлення права грошової вимоги факторові.

Визначення договорів дані в схемах до модуля. Щодо договору банківського рахунка, то в схемі вказані предмет договору, сторони, зміст, форма договору. Студентам потрібно уважно ознайомитися із Законами України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні», «Про банки та банківську справу», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні», з Інструкцією про порядок відкриття та використання рахунків у національній та іноземній валюті, затвердженою Постановою Правління Національного банку України від 18.12.1998 р., Інструкцією про міжбанківські розрахунки в Україні, затвердженою постановою Правління Національного банку України від 27.12.1999 р., знати перелік документів, які подаються для відкриття банківського рахунка, яким чином здійснюються банківські операції, права та обов'язки банку.

Ст. 1071 ЦК вказує на підстави списання грошових коштів із рахунка. Банк може відмовити клієнтові у виконанні його розпорядження на перерахування з його рахунка грошових коштів:

– якщо на рахунку клієнта відсутні грошові кошти, необхідні для виконання його розпорядження;

– якщо клієнт подав до банку розрахунковий документ, яким ініціюється списання грошових коштів із його рахунка, що підписаний особами, підписи яких не зазначені в картці із зразками підписів осіб, що мають право розпоряджатися рахунком;

– реквізити розрахункового документа заповнені неправильно;

– в інших випадках, установлених законом або правилами банку.

Необхідно звернути увагу й на черговість списання грошових коштів із рахунка (ст. 1072 ЦК України).

Договір банківського рахунка може бути розірваний клієнтом у будь-який час. Банк також має право вимагати розірвання договору на підставах, указаних у ст. 1075 ЦК України.

Визначення договору банківського вкладу, його форма, сторони, предмет та зміст договору дані в схемах. Студенти повинні звернути увагу на види таких договорів та порядок виплати процентів на банківський вклад. Законом передбачена можливість внесення на рахунок грошових коштів іншою особою, при цьому вважається, що вкладник погодився на одержання коштів від таких осіб.

Укладення договору з фізичною особою підтверджується ощадною книжкою. Ощадний (депозитний) сертифікат підтверджує суму вкладу, внесеного в банк, і права вкладника (власника сертифіката) на одержання після закінчення установленого строку суми вкладу та процентів, установлених сертифікатом.

План лекційного заняття

1. Загальна характеристика законодавства щодо правового регулювання розрахункових та кредитних відносин.
2. Поняття та загальна характеристика договору позики.
3. Поняття та істотні умови кредитного договору.
4. Поняття готівкових розрахунків та порядок їх здійснення.

Семінарське заняття 13

1. Правове регулювання безготівкових розрахунків у підприємницькій діяльності.
2. Договір позики та кредитний договір: порівняльна характеристика.
3. Права та обов'язки сторін кредитного договору. Способи забезпечення виконання кредитних зобов'язань.
4. Договір банківського рахунку.
5. Права та обов'язки сторін за договором банківського вкладу.

Самостійна робота

1. Правове регулювання безготівкових розрахунків у підприємницькій діяльності.
2. Права та обов'язки сторін за договором банківського вкладу.

Практичні завдання до самостійної роботи

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. *Договір позики може бути:*
  - а) одностороннім, реальним, відплатним або безвідплатним;
  - б) одностороннім, консенсуальним, відплатним;
  - в) двостороннім, реальним, безвідплатним;
  - г) одностороннім, реальним, публічним.
2. *Договір позики вважається укладеним із моменту:*
  - а) підписання договору;
  - б) отримання оферти;
  - в) відправлення акцепту;
  - г) передачі грошових коштів або інших речей, визначених родовими ознаками.
3. *Договір позики вважається безпроцентним, якщо:*
  - а) він укладений між фізичними особами на суму, яка не перевищує п'ятдесятикратного розміру неоподатковуваного мінімуму доходів громадян;
  - б) позичальникові передані речі, визначені родовими ознаками;
  - в) договір не пов'язаний зі здійсненням підприємницької діяльності хоча б однією із сторін;
  - г) у всіх випадках, зазначених у пунктах а – в.
4. *Предметом кредитного договору є:*
  - а) грошові кошти;
  - б) речі, визначені родовими ознаками;
  - в) грошові кошти та речі, визначені родовими ознаками;
  - г) цінні папери.
5. *Письмова форма договору банківського вкладу вважається дотриманою, якщо внесення грошової суми підтверджено:*
  - а) розпискою;
  - б) позиковим зобов'язанням;
  - в) ощадною книжкою або ощадним (депозитним) сертифікатом;
  - г) акцією.

Задача

Вакуленко М. звернувся до банку для отримання кредиту для купівлі автомашини. Кредит був йому наданий на 3 роки під заставу квартири. Між сторонами був укладений договір кредиту та застави.

До закінчення строку повернення кредиту Вакуленко не сплатив ще 3 500 грн. Банк звернувся з вимогою до Вакуленка про повернення залишку суми кредиту, Вакуленко відповів, що на цей час у нього немає коштів для повернення кредиту, але через півроку він зможе повернути залишок кредиту, на що представник банку заявив, що в такому разі його квартира буде продана, і банк поверне йому залишок від суми продажу. Вакуленко стверджував, що банк не має права продавати квартиру, тому що цим порушується його право на житло, у нього немає іншої квартири й він не може залишитися без житла.

Як вирішити цю ситуацію?

Список рекомендованої літератури

Нормативно-правові акти

1. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті : Закон України від 23 вересня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 40. – Ст. 364.
2. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг : Закон України від 6 липня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 28. – Ст. 205.
3. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.
4. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України № 2346-III від 5 квітня 2001 р. // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 84.
5. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України № 2664-III від 12 липня 2001 р. // Урядовий кур'єр. – 2001. – 29 серпня. – № 154.
6. Порядок подання звітності, пов'язаної із застосуванням реєстраторів розрахункових операцій або використанням книг обліку розрахункових операцій (розрахункових книжок) : Наказ ДПА України № 614 від 1 грудня 2000 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – 23 лютого. – № 6. – Ст. 248.
7. Порядок реєстрації та ведення книг обліку розрахункових операцій і розрахункових книжок : Наказ Державної податкової адміністрації України № 614 від 1 грудня 2000 р. зареєстрований Мін'юстом України № 106/5297 від 5 лютого 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 6. – Ст. 248.
8. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні : Постанова Правління

Національного банку України № 637 від 15 грудня 2004 р.
// Офіційний вісник України. – 2005. – № 3. – Ст. 155.

9. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті : Постанова Правління НБУ від 21 січня 2004 р. № 22 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 13. – Ст. 908.
10. Про затвердження Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах : Постанова Правління НБУ від 12 листопада 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – 2 січня. – № 51, част. 1. – Ст. 2707.
11. Про затвердження Порядку технічного обслуговування та ремонту реєстраторів розрахункових операцій : Постанова Кабінету Міністрів України № 601 від 12 травня 2004 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 19. – Ст. 1318.

Основна

12. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (заг. положення) : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – К. : Юстініан, 2007. – 280 с.
13. Боднар Т. В. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнцова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
14. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
15. Жилінкова І. В. Договірне право : конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасиво-Фатєєва [та ін.] ; за ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.
16. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
17. Бичкова С. С. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – [2-ге вид., змін. та допов.]. – К. : КНТ, 2008. – 498 с.
18. Берестова І. Е. Цивільне право України. Особлива частина. Договірні зобов'язання : навч. посіб. / І. Е. Берестова, С. С. Бичкова, І. А. Бірюков [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 348 с.
19. Цивільне право України: Академічний курс : підручник: у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К. : Концерн «Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 408 с.

Додаткова

20. Безклубий І. А. Договір позики та його співвідношення з кредитним договором / І. А. Безклубий // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2007. – № 5. – С. 57–67.
21. Гетьманцев Д. До питання про правову природу банківського рахунку / Д. Гетьманцев // Адвокат. – 2007. – № 9. – С. 6–8.
22. Дмитренко Е. С. Фінансове право України: Загальна частина : навч. посіб. / Е. С. Дмитренко. – К. : Алерта, 2006. – 376 с.
23. Дмитренко Е. С. Фінансове право України: Особлива частина : навч. посіб. / Е. С. Дмитренко. – К. : Алерта, 2007. – 613 с.
24. Домбругова А. Правове регулювання відносин за договором банківського рахунку / А. Домбругова // Юридичний вісник України. – 2004. – № 27. – С. 14.
25. Ефимов О. «Нетрадиционные» формы расчетов во внешнеэкономической деятельности / О. Ефимов // Юридичний радник. – 2007. – № 4. – С. 50–55.
26. Ластовецький А. Оподаткування як інструмент організаційно-правового регулювання підприємництва / А. Ластовецький // Право України. – 2004. – № 9. – С. 76–81.
27. Олехова О. Факторинг як шлях до підвищення конкурентоспроможності підприємства / О. Олехова // Юридична газета. – 2004. – 14 вересня. – № 17. – С. 4.
28. Поєдинок В. Компенсаційні схеми для інвесторів на ринку фінансових послуг / В. Поєдинок // Юридичний журнал. – 2005. – № 7. – С. 47–52.
29. Стрижко Л. Нове обличчя позики: правові новації позики в господарських відносинах / Л. Стрижко // Юридична газета. – 2004. – 15 січня. – № 1. – С. 17.
30. Хобич О. Відкриття банківського рахунку / О. Хобич // Компас підприємця. – 2010. – № 1. – С. 20–24.

Тема 14. Зобов'язання про спільну діяльність.

Договори про створення юридичної особи

Основні терміни та поняття: договір про спільну діяльність; договір простого товариства; засновницький договір.

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

За договором про спільну діяльність сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законові. Такі договори можуть бути двосторонніми й багатосторонніми. Такий договір є консенсуальним, взаємним і безоплатним. Учасниками договору

можуть бути юридичні й фізичні особи. Кожний учасник зобов'язаний за спільною діяльністю виступати одночасно і як боржник, і як кредитор. Жодна сторона не має права вимагати виконання, зобов'язання для себе особисто й не повинна виконувати зобов'язання безпосередньо іншої сторони. Форма такого договору письмова.

За договором простого товариства сторони (учасники) беруть зобов'язання об'єднати свої внески та діяти спільно з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети.

Характерні риси договору:

- це об'єднання двох або більше осіб;
- юридична особа не створюється;
- учасники для спільної діяльності вносять і об'єднують свої внески;
- об'єднання зв'язане з участю кожної зі сторін у їхній спільній діяльності;
- об'єднання створюється для отримання прибутку чи досягнення іншої мети.

Внесками учасників можуть бути спільне майно, грошові кошти, інше майно, професійні та інші знання, навички, ділова репутація, ділові зв'язки.

Студенти повинні звернути увагу на ведення спільних прав учасників (ст. 1135 ЦК України), відповідальність учасників за спільними зобов'язаннями, розподіл прибутку та виділення частки учасника на вимогу його кредиторів.

Підстави припинення договору вказані в ст. 1141 ЦК України.

Створення юридичних осіб шляхом об'єднання майна та спільної підприємницької діяльності їхніх засновників (учасників) у теорії вважається специфічним різновидом спільної діяльності, яка, щоправда, власне правовими нормами про спільну діяльність не регулюється. У деяких випадках створення юридичних осіб оформляється договорами, на які, незважаючи на наявність спільних рис із договором про спільну діяльність, відповідно не поширюються норми законодавства, що регулюють спільну діяльність (гл. 77 ЦК України та інші нормативні акти). Ця теза знаходить підтвердження в п. 1 роз'яснення Президії Вищого арбітражного суду України від 12 вересня 1996 р. № 02–5/334 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із створенням, реорганізацією та ліквідацією підприємств», відповідно до якого створення нового суб'єкта підприємницької діяльності та визначення його організаційно-правової форми регулюється не положеннями ЦК про спільну діяльність, а іншими актами законодавства. Тим більше, що ст. 1130 ЦК України чітко закріплює, що за договором про спільну діяльність сторони (учасники) зобов'язуються діяти спільно без

створення юридичної особи, тим самим виключаючи створення юридичної особи з кола випадків укладання договору про спільну діяльність.

На сьогодні правовою базою засновницьких договорів є ЦК України (ст. 87, 120, 134), ГК України (ст. 57, 82), а також Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ. У цих нормативних актах можна знайти реквізити засновницьких договорів. Щодо порядку укладання, зміни, розірвання засновницьких договорів застосовуються загальні норми цивільного законодавства про угоди та зобов'язання.

Законодавство окремо не визначає поняття та ознаки засновницького договору, а також порядок його укладання, зміни та припинення. У теорії засновницький договір визначається як консенсуальний цивільно-правовий договір, що регулює відносини між засновниками в процесі створення та діяльності юридичної особи як суб'єкта підприємницької діяльності. Проте ця загальна теза потребує суттєвого уточнення, що й робиться далі.

Відповідно до загального правила, що міститься в роз'ясненні Президії Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із створенням, реорганізацією та ліквідацією підприємств», засновницький договір укладається, якщо засновників підприємства два чи більше і є рішення про його створення.

Ця теза знаходить підтвердження в ГК України. Так, згідно із ч. 5 ст. 63 ГК України корпоративні підприємства, до яких належать «кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, у тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб», утворюються, як правило, двома або більше засновниками за їхнім спільним рішенням (договором), яким і є засновницький договір.

Стаття 82 ГК України встановлює, що установчим документом повного товариства й командитного товариства є засновницький договір, а акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю й товариства з додатковою відповідальністю – лише статут. Тобто за ГК України, на відміну від Закону України «Про господарські товариства», обов'язкової наявності в акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю й товариств із додатковою відповідальністю засновницького договору не передбачено.

Певним чином ситуацію прояснює ЦК України, який поряд із терміном «засновницький договір» (ст. 120, 134) запроваджує категорію «договір про заснування товариства» (ст. 142, 153).

Так, за ч. 1 ст. 142 ЦК України, якщо товариство з обмеженою відповідальністю заснується кількома особами, ці особи в разі необхідності визначити взаємовідносини між собою щодо створення товариства укладають договір у письмовій формі, який установлює порядок заснування товариства, умови здійснення спільної діяльності щодо створення товариства, розмір статутного капіталу, частку в статутному капіталі кожного з учасників, строки та порядок внесення вкладів та інші умови. Договір про заснування товариства з обмеженою відповідальністю не є установчим документом. Подання цього договору при державній реєстрації товариства не є обов'язковим. Подібні положення передбачаються ЦК України щодо товариства з додатковою відповідальністю й акціонерного товариства.

Різниця між засновницьким договором і договором про заснування полягає не в їхніх умовах, які, фактично, є однаковими для обох видів договорів, а в тому, що засновницький договір є установчим документом товариства, а договір про заснування таким не вважається. Наслідком цього, як можна було побачити вище, є обов'язковість подання засновницького договору як установчого документа при державній реєстрації повного та командитного товариств і, відповідно, необов'язковість подання договору про заснування акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю й товариства з додатковою відповідальністю як внутрішнього документа, що регулює відносини між їхніми засновниками (учасниками).

Законодавець шляхом розмежування засновницьких договорів і договорів про заснування товариств відповідних видів наголошує на різниці в правовому статусі засновників (учасників) «товариств осіб», до яких належать повні та командитні товариства, та «товариств капіталів» – акціонерних товариств, товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. Адже, на відміну від останніх, у яких засновники (учасники) можуть і не брати безпосередньої участі в діяльності товариства, обмежуючись вирішенням організаційних питань на загальних зборах і доручаючи здійснення оперативно-господарської діяльності найманим представникам виконавчого органу управління, учасники повного й командитного товариств «здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність» в обов'язковому порядку. Оскільки учасники таких товариств безпосередньо виходять на ринок, детальна правова регламентація відносин між ними як з приводу організації, так і функціонування товариств має принципове значення. Дія засновницького договору після державної реєстрації (створення) відповідної юридичної особи зберігається та триває до моменту припинення її діяльності.

Договір для того, щоб вважатися засновницьким і, відповідно, установчим документом, повинен не просто регулювати відносини між засновниками (учасниками) корпоративної юридичної особи з приводу її створення й функціонування. Правовий статус цієї юридичної особи повинен обумовлювати обов'язкову особисту спільну участь її засновників у діяльності, що нею здійснюється. Саме це характерне для повних та командитних товариств, а також для фермерських господарств. Інакше договір, що укладається між засновниками (учасниками) з приводу створення юридичної особи, наділення її майном тощо, є договором про заснування й установчим документом не вважається.

Загальні реквізити засновницьких договорів містяться в ГК України. Згідно із ч. 3 ст. 57 цього кодексу (див. також ст. 88 ЦК України) у засновницькому договорі засновники зобов'язуються утворити суб'єкт господарювання, визначають порядок спільної діяльності щодо його утворення, умови передачі йому свого майна, порядок розподілу прибутків і збитків, управління діяльністю суб'єкта господарювання та участі в ньому засновників, порядок вибуття та входження нових засновників, інші умови діяльності суб'єкта господарювання, які передбачені законом, а також порядок його реорганізації та ліквідації відповідно до закону.

Для окремих суб'єктів законодавство конкретизує ці загальні вимоги. Так, відповідно до ч. 2 ст. 82 ГК України установчі документи господарського товариства (для повного й командитного товариств таким документом є саме засновницький договір) повинні містити відомості про вид товариства, предмет і цілі його діяльності, склад засновників та учасників, склад і компетенцію органів товариства та порядок прийняття ними рішень, включаючи перелік питань, з яких необхідна одностайність або кваліфікована більшість голосів, інші відомості. Засновницький договір повного й командитного товариства, крім зазначених вище відомостей, повинен визначати розмір частки кожного з учасників, форму їхньої участі в справах товариства, розмір, склад і порядок внесення ними вкладів. Стосовно вкладників командитного товариства в засновницькому договорі вказуються тільки сукупний розмір їхніх часток у майні товариства та розмір, склад і порядок внесення ними вкладів.

Засновницький договір повинен укладатися в письмовій формі, тому що чинне законодавство вимагає його подання для здійснення державної реєстрації повного та командитного товариств. Як уже зазначалося вище, він є консенсуальним і набуває чинності з моменту досягнення його сторонами згоди з усіх істотних умов.

План лекційного заняття

1. Договори про спільну діяльність.
2. Поняття договору простого товариства.
3. Засновницький договір про створення юридичної особи.

Семінарське заняття 14

1. Договори про спільну діяльність.
2. Поняття договору простого товариства.
3. Засновницький договір про створення юридичної особи.

Самостійна робота

1. Договори про спільну діяльність.

Практичні завдання

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Договір, за яким сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить закону, є договором:

- а) установчим;
- б) засновницьким;
- в) простого товариства;
- г) про спільну діяльність.

2. Договір, за яким сторони (учасники) беруть зобов'язання об'єднати свої вклади та діяти спільно з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети, є договором:

- а) простого товариства;
- б) про спільну діяльність;
- в) засновницьким;
- г) установчим.

3. Учасники договору простого товариства за спільними зобов'язаннями, що виникли не із цього договору, відповідають:

- а) солідарно;
- б) субсидіарно;
- в) у порядку регресу;
- г) своєю частиною внеску в спільне майно.

4. Договір простого товариства припиняється в разі:

- а) виділення частки учасника на вимогу його кредитора, якщо домовленість між учасниками не передбачене збереження договору щодо інших учасників;

- б) закінчення строку договору простого товариства;
- в) досягнення мети товариства або настання обставин, коли досягнення мети товариства стало неможливим;
- г) у всіх випадках, передбачених у пунктах а – в.

5. Учасник договору простого товариства, укладеного на визначений строк, або договору, у якому досягнення мети визначене як скасувальна умова, має право вимагати розірвання договору у відносинах з іншими учасниками через поважну причину з відшкодуванням іншим учасникам:

- а) реальних збитків, завданих розірванням договору;
- б) неустойки;
- в) утраченої вигоди;
- г) збитків.

Завдання

Скачко Н., Мохов Т. та Юрченко В. створили 02.03.2003 р. товариство з обмеженою відповідальністю «Крок». До статутного капіталу товариства Скачко повинен був внести 2 000 грн та 2 верстати, Юрченко – вантажний автомобіль, Мохов – гроші. Скачко передав верстати та гроші, Мохов – гроші, а Юрченко вантажного автомобіля так і не передав. На загальних зборах товариства, які відбулися 15.09.2003 р., його попередили, що в разі відмови передачі автомобіля до статутного капіталу товариства протягом року він буде виключений зі складу засновників.

Після цього Юрченко вніс до статутного капіталу 2 000 грн, але на загальних зборах товариства 16.04.2004 р. його було виключено зі складу товариства як такого, що не виконав своїх зобов'язань перед товариством відповідно до укладеного між ними установчого договору.

Юрченко не погодився з рішенням загальних зборів і оскаржив їхнє рішення до суду.

Яке рішення має прийняти суд?

Список рекомендованої літератури

Нормативно-правові акти

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
2. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 92, ч. 1. – Ст. 3248.

3. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України № 236/96-ВР від 7 червня 1996 р. / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 36. – Ст. 164.
4. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.
5. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

Основна

7. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (заг. положення) : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – К. : Юстініан, 2007. – 280 с.
8. Боднар Т. В. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
9. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
10. Жилінкова І. В. Договірне право : конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.] ; за ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.
11. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
12. Бичкова С. С. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – [2-ге вид., змін. та допов.]. – К. : КНТ, 2008. – 498 с.
13. Берестова І. Е. Цивільне право України. Особлива частина. Договірні зобов'язання : навч. посіб. / І. Е. Берестова, С. С. Бичкова, І. А. Бірюков [та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 348 с.
14. Цивільне право України: Академічний курс : підручник: у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К. : Концерн «Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 408 с.

Додаткова

15. Блажівська О. Правовий статус учасників договору про спільну діяльність / О. Блажівська // Вісник прокуратури. – 2007. – № 2. – С. 94–101.
16. Блажівська О. Співвідношення договору про спільну діяльність та засновницького договору / О. Блажівська // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 4. – С. 25–27.
17. Брагинский М. И. Договорное право / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 2006. – Кн. 5, Т. 1 : Договоры о займе, банковском кредите и факторинге. Договоры, направленные на создание коллективных образований. – Ярославль : Ярославский полиграфкомбинат, 2006. – 734 с.
18. Брагинский М. И. Договорное право / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 2006. – Кн. 5, Т. 2 : Договоры о банковском вкладе, банковском счете; банковские расчеты. Конкурс, договоры об играх и пари. – Ярославль : Ярославский полиграфкомбинат, 2006. – 621 с.
19. Дмитрієва Ю. Визначення поняття «договору простого товариства» та його правова кваліфікація / Ю. Дмитрієва // Право України. – 2007. – № 9. – С. 96–100.
20. Дмитрієва Ю. Виникнення та розвиток інституту простого товариства: роль римського приватного права у цьому процесі / Ю. Дмитрієва // Право України. – 2007. – № 6. – С. 126–130.
21. Занько Б. Бухгалтерський і податковий облік будівництва об'єкта за договором про спільну діяльність / Б. Занько // Справочник економіста. – 2010. – № 10. – С. 69–77.
22. Курафєєва І. Співвідношення договору пайової участі в будівництві житла та договору про спільну діяльність (просте товариство) / І. Курафєєва // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 9. – С. 101–104.
23. Онищенко В. Можливості застосування зарубіжного досвіду для обліку спільної діяльності за договором простого товариства в Україні / В. Онищенко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 9. – С. 28–35.
24. Резнікова В. Укладення господарського договору про спільну діяльність : проблемні аспекти правового регулювання / В. Резнікова // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 9. – С. 100–104.
25. Федькович О. Регулювання порядку укладення договорів про спільну діяльність за участю державних підприємств у законодавстві України / О. Федькович // Юридичний журнал. – 2010. – № 5. – С. 106–110.

26. Юровська Г. Цивільно-правове регулювання договору простого товариства / Г. Юровська // Вісник Вищого адміністративного суду України. – 2009. – № 2. – С. 78–91.

Тема 15. Правове регулювання договірних відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності

Основні терміни та поняття: зовнішньоекономічна діяльність; експорт; імпорт; транзит; суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності; національний режим; режим найбільшого сприяння; спеціальний режим; митно-тарифне регулювання; мито; митна вартість товару; нетарифне регулювання; ліцензування ЗЕД; квотування; реекспорт; спеціальні імпорتنі процедури; зовнішньоекономічний договір (контракт); акредитив; міжнародний комерційний арбітраж.

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

Основоположним регулятором правових відносин між суб'єктами підприємницької діяльності в зовнішньоекономічній сфері (так звані «горизонтальні» відносини) є договір (контракт), який іменують зовнішньоекономічним або зовнішньоторговельним. Уживаються також терміни зовнішньоекономічна (зовнішньоторговельна) угода (правочин), міжнародний комерційний контракт. Однак різноманітність термінології не впливає на єдину правову природу цього інструмента регулювання, яке здійснюється на приватноправовій основі, тобто на засадах рівності сторін, свободи договору, диспозитивності у визначенні його умов тощо.

Особливість «горизонтальних» приватноправових зовнішньоекономічних відносин полягає в наявності в їхньому складі іноземного елемента, яким найчастіше виступає іноземний контрагент договору, що укладається як на території України, так і в іншій державі, тобто юридичний факт як різновид іноземного елемента має місце за кордоном. Наявність іноземних елементів у цих правовідносинах пов'язана із застосуванням інститутів міжнародного приватного права, зокрема колізійних норм, принципу автономії волі сторін, який полягає в можливості вибору права, що буде застосовуватись для регулювання відносин сторін.

Джерелами приватноправового регулювання ЗЕД є, зокрема, ЦК України, Кодекс торговельного мореплавства України, Закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р., «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 р. Указ Президента України від 7 листопада 1994 р. № 659/94 «Про облік окремих видів зовнішньоекономічних договорів (контрактів) в Україні».

Міжнародно-правовими джерелами є, зокрема, Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (Відень, 1980 р.), Офіційні правила тлумачення торговельних термінів «Інкотермс-2010», Принципи міжнародних комерційних договорів (Принципи УНІДРУА).

Відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» зовнішньоекономічний договір (контракт) – це матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів ЗЕД та їхніх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їхніх взаємних прав і обов'язків у ЗЕД. Таке визначення свідчить про наявність двох спільних характерних ознак цих договорів: одна зі сторін знаходиться в іншій державі і є іноземною, а предметом договору є зовнішньоекономічна операція, певний вид діяльності у цій сфері.

Загальний критерій розмежування зовнішньоекономічних і внутрішніх договорів міститься й у Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (Відень, 1980 р.), яким є ознака місцезнаходження комерційних підприємств сторін у різних державах.

Найпоширенішим серед зовнішньоекономічних договорів є договір міжнародної купівлі-продажу товарів. Разом із тим різноманітність видів і форм ЗЕД обумовлює широке використання інших різновидів договорів – бартерних (товарообмінних), агентських, перевезення, комісії (консигнації), лізингу, правового оформлення операцій із давальницькою сировиною тощо. Базуючись на загальних засадах правового забезпечення договірних відносин у сфері ЗЕД, кожному окремому виду договору властиві певні особливості й спеціальне нормативно-правове регулювання.

Процедура укладення зовнішньоекономічного договору детально врегульована.

Суб'єкти, які є сторонами договору, повинні бути здатними до його укладення відповідно до законодавства України або закону місця укладення контракту. Вимоги вітчизняного законодавства до осіб, що укладають договір, передбачені ст. 3 і 5 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», які визначають склад суб'єктів ЗЕД та їхнє право на здійснення цієї діяльності.

До форми зовнішньоекономічних договорів та порядку їх підписання вітчизняне законодавство завжди висувало особливі вимоги.

У Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» немає вимог щодо кількості осіб, які повинні підписувати зовнішньоекономічний контракт. Він укладається суб'єктом ЗЕД або його представником у простій письмовій формі, якщо інше не передбачене міжнародним договором України чи іншим законом.

Повноваження представника на укладення зовнішньоекономічного договору може впливати з доручення, статутних документів, договорів та інших підстав. Причому дії, які здійснюються від імені іноземного суб'єкта вітчизняним суб'єктом, уповноваженим на це належним чином, вважаються діями цього іноземного контрагента з усіма правовими наслідками, що випливають із цього. Тобто якщо український представник у межах дії, на яку він уповноважений, порушить, наприклад, валютне законодавство, то вважатиметься, що це правопорушення здійснив іноземний суб'єкт. Тому в преамбулі контракту згідно з Положенням про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів) указуються відомості про особу, від імені якої укладається контракт, якщо договір підписує представник контрагента.

За законодавством України форма зовнішньоекономічної угоди визначається правом місця її укладення. Разом із тим установлено, що угода, яку укладено за кордоном, не може бути визнана недійсною внаслідок недодержання форми, якщо не порушені вимоги законодавства України.

Обов'язковість письмової форми зовнішньоекономічного договору, якщо хоча б одним із його учасників є український суб'єкт, не залежить від місця його укладення, тобто форма контракту в усіх випадках підпорядковується законодавству України.

Правове значення письмової форми контракту полягає в тому, що її додержання є необхідною умовою визнання договору укладеним і виникнення на його підставі відповідних зобов'язань. Причому під письмовою формою розуміється складання одного документа, підписаного сторонами, а також обмін документами з використанням поштового, телеграфного, телетайпного, телефонного, електронного та іншого зв'язку, що дозволяє достовірно встановити, що документ надійшов від потенційної сторони за договором.

Недодержання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, відповідно до ст. 218 ЦК України не має наслідком його недійсність, крім випадків, установлених законом.

Інакше питання про форму договору вирішується Конвенцією ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (м. Відень, 1980 р.). Згідно зі ст. 11 Конвенції не вимагається, щоб договір купівлі-продажу укладався чи підтверджувався в письмовій формі або підпорядковувався іншій вимозі стосовно форми. Він може доводитися будь-якими засобами, включаючи свідчення.

Зміст зовнішньоекономічного договору розробляється відповідно до базового та інших законів України з урахуванням міжнародних договорів України. Суб'єкти ЗЕД при складанні тексту контракту

мають право використовувати рекомендації міжнародних органів та організацій, якщо це прямо не заборонене законодавством України.

Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів) визначає умови, які повинні бути передбачені в договорі, якщо сторони не домовилися про інше. У всякому разі домовленість сторін не повинна позбавляти договір істотних умов, за відсутності яких він може вважатися неукладеним. Разом із тим треба мати на увазі, що чинне законодавство України про зовнішньоекономічні договори не містить переліку їхніх істотних умов. Тому це питання повинне вирішуватись відповідно до ст. 638 ЦК України. Вважаємо, що для висновку про необхідні умови для договорів цього виду може бути використана Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, згідно з якою пропозиція про укладення договору є достатньо виразною, якщо в ній зазначено товар та безпосередньо чи опосередковано встановлюються його кількість і вартість або передбачено порядок їх визначення (ст. 14).

Таким чином, істотними для зовнішньоекономічних договорів є щонайменше умови про предмет та ціну. Якщо такий договір (а точніше – документ) не містить істотних умов, то контракт вважається неукладеним, тобто він не існує, не створює правових наслідків, і зобов'язання за договором не виникають. Це важливо враховувати, вивчаючи можливість і підстави визнання договору недійсним у судовому порядку, якщо він не відповідає встановленим вимогам (ч. 5 ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»).

Положенням про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів) рекомендовано певну структуру контракту з визначенням змісту кожного розділу, а саме:

- 1) назва, номер договору (контракту), дата та місце його укладення;
- 2) преамбула;
- 3) предмет договору (контракту);
- 4) кількість та якість товару (обсяги виконання робіт, надання послуг);
- 5) базисні умови поставки товарів (приймання-здавання виконаних робіт або послуг);
- 6) ціна та загальна вартість договору (контракту);
- 7) умови платежів;
- 8) умови приймання-здавання товару (робіт, послуг);
- 9) упаковка та маркування;
- 10) форс-мажорні обставини;
- 11) санкції та рекламації;
- 12) урегулювання спорів у судовому порядку;

13) місцезнаходження (місце проживання), поштові та платіжні реквізити сторін.

За домовленістю сторін у контракті можуть визначитися й додаткові умови, зокрема про страхування, гарантії якості, різного роду захисні застереження, забезпечення виконання зобов'язань (крім штрафних санкцій), можливість та порядок внесення змін і доповнень до контракту тощо. Так, Кабінет Міністрів і Нацбанк України рекомендують суб'єктам ЗЕД застосовувати під час укладання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) типові застереження про те, що будь-яка претензія, позов чи інша правова вимога не можуть бути пред'явлені до держави Україна та держави іноземної сторони чи до окремих їхніх органів за невиконання або неналежне виконання контрактів.

Серед умов зовнішньоекономічного контракту є суто юридичні, відсутність або невизначеність яких може призвести до негативних правових наслідків, спричинити утруднення або неможливість належного захисту прав та інтересів сторін. Такими є положення про санкції та рекламації, форс-мажорні обставини, урегулювання спорів у судовому порядку та погоджений сторонами вибір матеріального й процесуального права, яке буде застосовуватись як для врегулювання відносин за договором, так і судом при вирішенні спору.

Визначення застосовного права має пріоритетне значення в здійсненні торговельно-економічних зв'язків між їхніми учасниками, комерційні підприємства яких перебувають у різних державах. Важливим є також визначення правил процедури судового урегулювання спорів щодо тлумачення, невиконання та/або неналежного виконання контракту. Необхідним є зазначення назви суду або чітких критеріїв його визначення залежно від предмета та характеру спору.

У законодавстві більшості країн світу й у багатьох міжнародних конвенціях закріплюється принцип автономії волі сторін, що означає їхню свободу підпорядкувати договір обраному ними правопорядку.

У вітчизняному законодавстві принцип автономії волі сторін викладений у ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», згідно з якою права та обов'язки сторін зовнішньоекономічних договорів (контрактів) визначаються правом країни, обраної сторонами при їх укладенні або в результаті подальшого погодження. Така домовленість повинна бути безпосередньо відображена або має впливати з умов договору чи обставин справи. Спеціальних вимог стосовно форми угоди про застосовне право немає.

За відсутності погодження сторін про вибір права до зовнішньоекономічного договору застосовується право країни, де

заснована, має своє місце проживання або основне місце діяльності сторона, що повинна здійснити виконання, яке має вирішальне значення для змісту договору.

Закон містить і певні уточнення стосовно здійснення зобов'язань. Наприклад, при прийманні виконання за зовнішньоекономічним договором береться до уваги право місця проведення такого приймання, оскільки сторони не узгодили інше.

Визначення права, що застосовується до зовнішньоекономічних договорів, тісно пов'язане з установленням сфери його дії. Уживається поняття зобов'язального статуту правочину (контракту), який охоплює питання дійсності договору, його тлумачення, права та обов'язки сторін, виконання або неналежного виконання, припинення договору.

Указом Президента України «Про облік окремих видів зовнішньоекономічних договорів (контрактів) в Україні» запроваджено їхню реєстрацію. Ця вимога встановлена щодо контрактів, предметом яких є:

- товари, відносини з реекспорту яких регулюються чинним законодавством України та міжнародними договорами України;
- товари походженням з України, щодо яких міжнародними договорами України передбачені добровільні обмеження експорту з метою запобігання демпінгу;
- товари походженням з України, щодо яких здійснюються антидемпінгові процедури;
- товари походженням з України, імпорт яких до інших держав квотується, контингентується, ліцензується відповідно до законодавства цих держав або нормативних актів економічних угруповань, митних союзів;
- товари походженням з України, експорт яких здійснюється в рамках бартерних (товарообмінних) операцій чи операцій із зустрічною торгівлею.

Викладені положення й вимоги стосовно форми, змісту та порядку укладення зовнішньоекономічних договорів є необхідними й однаковими для всіх контрактних зобов'язань суб'єктів ЗЕД. Особливості окремих їх видів регулюються спеціальними законодавчими та іншими нормативно-правовими актами. Це, зокрема, Закон України від 23 грудня 1998 р. «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності», зазначений вище Закон України «Про операції з давальницькою сировиною в зовнішньоекономічних відносинах», Порядок віднесення операцій резидентів у разі провадження ними зовнішньоекономічної діяльності до договорів виробничої кооперації, консигнації, комплексного будівництва, оперативного та фінансового

лізингу, поставки складних технічних виробів і товарів спеціального призначення, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2002 р. № 445.

Лекція 10 виключно для 1, 3

1. Поняття та ознаки зовнішньоекономічного договору.
2. Правовий статус суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхні види.
3. Порядок укладання, зміни та розірвання зовнішньоекономічного договору.
4. Особливості змісту та форми зовнішньоекономічних договорів.

Семинарське заняття 15

1. Поняття та ознаки та види зовнішньоекономічного договору.
2. Правовий статус суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх види
3. Порядок укладання, зміни та розірвання зовнішньоекономічного договору.
4. Особливості змісту та форми зовнішньоекономічних договорів.
5. Порядок застосування міжнародних договорів (конвенцій) при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.
6. Захист прав і законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (вирішення спорів). Міжнародний комерційний арбітраж.

Самостійна робота

1. Особливості змісту та форми зовнішньоекономічних договорів.
2. Захист прав і законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (вирішення спорів). Міжнародний комерційний арбітраж.

Практичні завдання до самостійної роботи

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. *Увезення на митну територію України товарів, призначених для споживання на її території, – це:*
  - а) імпорт;
  - б) реімпорт;
  - в) реекспорт;
  - г) експорт.
2. *З території України не заборонено експортувати:*

- а) предмети, які становлять історичне або культурне надбання українського народу;
- б) насіння зернових культур;
- в) природні ресурси, що вичерпуються, якщо обмеження встановлюються і до внутрішнього виробництва чи споживання;
- г) товари з порушенням прав інтелектуальної власності.

3. Вивезення товарів за межі території України товарів – це:

- а) імпорт;
- б) реімпорт;
- в) реекспорт;
- г) експорт.

Завдання

Складіть дві таблиці.

Перша – «ІНКОТЕРМС». У ній необхідно відобразити назви та скорочені позначення різних комерційних термінів, дати їхню стислу характеристику. Структура – вільна.

Зразок

Назва	Скорочена назва	Основні умови

Друга – «Спеціальні режими господарювання».

Зразок

Зона	Правовий режим здійснення господарської діяльності

Список рекомендованої літератури

Нормативно-правові акти

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
2. Про державний кордон України: Закон України № 1777-ХІІ від 4 листопада 1991 р. // Голос України. – 1991. – № 242.
3. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України № 2673-ХІІ від 13 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 50. – Ст. 676.

4. Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів : Указ Президента України № 567/94 від 4 жовтня 1994 р. // Урядовий кур'єр. – 1994. – 6 жовтня. – № 154–155 ; ІНКОТЕРМС-2000 (введені в дію з 1 січня 2000 р.) // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 63; Урядовий кур'єр. – 2002. – № 68.
5. Про затвердження Положення про порядок державної реєстрації іноземних інвестицій : Постанова Кабінету Міністрів України № 928 від 7 серпня 1996 р. / Урядовий кур'єр. – 1996. – № 186–187.
6. Про затвердження типового концесійного договору : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2000 р. // Офіційний вісник України. – 2000. – № 15. – Ст. 454.
7. Про захист іноземних інвестицій в Україні : Закон України № 1540а-ХІІ від 10 вересня 1991 р. / Голос України. – 1991. – № 185.
8. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
9. Про концесії : Закон України від 16 липня 1999 р. № 997-ХІV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 41. – Ст. 372.
10. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24 лютого 1994 р. / Відомості Верховної Ради України. – 1994. – 21 червня. – № 25. – Ст. 198.
11. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19 березня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 19. – Ст. 80.
12. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

Основна

13. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (заг. положення) : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – К. : Юстініан, 2007. – 280 с.
14. Боднар Т. В. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
15. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
16. Жилінкова І. В. Договірне право : конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.] ; за ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.

17. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
18. Бичкова С. С. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик [та ін.]; за заг. ред. С.С. Бичкової. – [2-ге вид., змін. та допов.]. – К. : КНТ, 2008. – 498 с.
19. Берестова І. Е. Цивільне право України. Особлива частина. Договірні зобов'язання : навч. посіб. / І. Е. Берестова, С. С. Бичкова, І. А. Бірюков [та ін.]; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 348 с.
20. Цивільне право України: Академічний курс : підручник: у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К. : Концерн «Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 408 с.

Додаткова

21. Бондарев Т. Іноземні інвестиції в Україні – законодавче регулювання / Т. Бондарев // Юридична газета. – 2004. – № 20. – С. 9.
22. Буткевич О. В. Комплексні виробничі зони в Україні як один з типів ВЕЗ / О. В. Буткевич // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 2. – С. 50–51.
23. Буткевич О. В. Визначення суб'єктів вільних економічних зон за чинним законодавством України / О. В. Буткевич // Вісник господарського судочинства. – 2004. – № 2. – С. 244–250.
24. Буткевич О. В. Сторони в договорі (контракті) на реалізацію інвестиційного проекту у вільній економічній зоні / О. В. Буткевич // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. – № 10. – С. 70–77.
25. Даценко І. Господарська діяльність на території України іноземних юридичних і фізичних осіб / І. Даценко // Юридичний вісник України. – 2004. – № 25. – С. 8–9.
26. Дозорець О. Деякі практичні аспекти здійснення іноземного інвестування в Україні / О. Дозорець // Юридична газета. – 2004. – 4 листопада. – № 20. – С. 12.
27. Єфімов О. «Нетрадиционные» формы расчетов во внешнеэкономической деятельности / О. Єфімов // Юридичний радник. – 2007. – № 4. – С. 50–55.
28. Зовнішньоекономічна діяльність в Україні // Право і практика. – 2008. – № 3. – С. 3-290.
29. Іноземне інвестування // Юридичний вісник України. – 2007. – № 40. – С. 1–48.

30. Котик О. Загальнотеоретичні питання захисту прав іноземних інвесторів в Україні / О. Котик // Юридична Україна. – 2007. – № 9. – С. 73–77.
31. Літвінчук І. А. Правові засади припинення існування пільгового режиму в спеціальній економічній зоні / І. А. Літвінчук // Митна справа. – 2004. – № 4. – С. 52–57.
32. Мілаш В. Договірна правосуб'єктність сторін зовнішньоекономічного договору / В. Мілаш // Право України. – 2004. – № 6. – С. 39–42.
33. Нагребельний В. П. Державні гарантії і пільги для іноземних інвесторів в Україні та проблеми їх реалізації / В. П. Нагребельний // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. – № 12. – С. 31–38.
34. Назаренко В. Особливості укладання, виконання та відповідальності за невиконання або неналежне виконання умов договору комісії на продаж сільськогосподарської продукції у сфері зовнішньоекономічної діяльності / В. Назаренко // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 12. – С. 72–76.
35. Назаренко В. Сторони договору комісії у сфері зовнішньоекономічної діяльності / В. Назаренко // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 10. – С. 87–91.
36. Поєдинок В. В. Гарантії для інвесторів у разі примусових вилучень інвестицій / В. В. Поєдинок // Вісник господарського судочинства. – 2004. – № 2. – С. 236–244.
37. Ручка О. А. Роль принципу реального виконання зовнішньоекономічного договору / О. А. Ручка // Адвокат. – 2004. – № 9. – С. 16–19.
38. Сидоров Я. О. Підстави та особливості припинення договору комерційної концесії / Я. О. Сидоров // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2007. – № 9. – С. 98–106.
39. Собакар А. Правове регулювання спеціальних економічних зон в Україні: шляхи удосконалення / А. Собакар // Право України. – 2003. – № 11. – С. 49–53.
40. Чабан О. Зміст інвестиційного договору (контракту) / О. Чабан // Юридична Україна. – 2007. – № 12. – С. 44–48.

ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

Індивідуальне навчально-дослідне завдання – це вид позааудиторної самостійної роботи студента навчального, навчально-дослідного чи проектно-конструкторського характеру, яке використовується в процесі вивчення програмного матеріалу навчальної дисципліни й завершується разом зі складанням рубіжного чи підсумкового контролю з навчальної дисципліни.

Ця група завдань має науково-дослідницький характер, спонукає до якнайповнішої реалізації творчих можливостей студентів, рекомендована тим із них, хто опанував базовий зміст навчальної програми й виявляє здібності та інтерес до такої роботи. Ці завдання складають варіативну частину модуля, і їхнє виконання заохочується додатковою сумою балів.

Індивідуальні заняття проводяться з урахуванням психофізичних особливостей та академічної успішності студентів, а саме: для здійснення більш ретельного контролю та деталізації навчально-методичних рекомендацій в опануванні дисципліни тими з них, хто має низьку академічну успішність, та створення умов для поглиблення знань та розвитку творчих здібностей обдарованих студентів. Під час проведення індивідуальних занять передбачається робота за такими напрямками: надання допомоги студентам, які потребують додаткових роз'яснень при підготовці до складання проміжного та підсумкового контролю (усне та письмове тестування, співбесіда, аналіз аналітичних оглядів, публікацій за визначеною проблемою, матеріалів розв'язання практичних ситуацій); рекомендації студентам у виконанні індивідуальних завдань, написанні есе та надання їхній роботі творчого спрямування (обговорення матеріалів наукового реферату з визначеної проблеми, підготовлених доповідей на студентську наукову конференцію, для участі в засіданнях гуртка «Ін Юре» та в дебатах на засіданнях клубу «Феміда», матеріалів публікацій у наукових виданнях, розробок сценаріїв дидактичної гри); підбиття підсумків виконання студентами письмових робіт (тестів, понятійних диктантів, модульних контрольних робіт) з подальшою корекцією напрямків самостійної роботи.

Есе (франц. essai – спроба, нарис, від лат. exagium – зважування) – це прозаїчний твір невеликого обсягу та вільної композиції, який виражає індивідуальні враження та міркування з конкретного приводу чи питання, не претендує на визначальне чи вичерпне трактування предмета. Як правило, есе пропонує новий, суб'єктивно забарвлений погляд на проблему, може мати філософський, науково-популярний чи суто белетристичний характер.

Написання студентом таких робіт (не більше однієї-двох із навчальної дисципліни) має сприяти виявленню його наукового,

творчого підходу до розуміння найважливіших питань теми, запропонованої викладачем або обраної самостійно за погодженням з останнім. Кожне есе, що відповідає вимогам до написання наукових робіт, дає змогу отримати позитивну оцінку. Студенту надається можливість виконати презентацію відповідної теми в аудиторії (не більше двох із навчальної дисципліни).

У процесі індивідуальної роботи студенти під керівництвом викладача повинні навчитись аналізувати деякі правові документи, нормативні акти, уміти оцінювати певні правові ситуації, правильно кваліфікувати окремі протиправні прояви та складати відповідні документи. Такі документи складаються з урахуванням вимог законодавства та повинні мати самостійний характер.

У разі, якщо студент працює над масштабнішою конкурсною науковою роботою, за погодженням із викладачем вона може бути зарахована замість есе та презентацій (якщо студент не потребує додаткових балів). Крім того, студент запрошується зі своїми роботами з господарського права на конкурси наукових праць, конференції. Здобуття призових місць є підставою для нарахування додаткових балів відповідно до наведеної шкали розподілу балів.

Указівки до виконання індивідуальних завдань

Однією з форм індивідуальної творчої роботи є **написання та захист реферату**.

Робота над рефератом складається з таких етапів: вибір теми на основі тематики, затвердженої кафедрою; накопичення інформаційного матеріалу; підготовка та написання реферату; захист реферату.

Реферат повинен мати таку структуру:

- план;
- короткий вступ;
- виклад основного змісту теми;
- висновки;
- список використаної літератури.

План – це логічна основа реферату, від нього залежить структура, зміст, логічний зв'язок частин реферату. Розробка плану розпочинається з ознайомлення з відповідною літературою, на основі якої складається попередній план із двох-трьох пунктів. План не слід занадто деталізувати: у ньому даються основні, центральні питання теми в логічній послідовності. Доцільно попередньо складений план реферату узгодити на консультації з викладачем.

Маючи попередній план, необхідно звернутися до бібліографії. Суттєву допомогу в ознайомленні з бібліографією можуть надати бібліотечні каталоги (алфавітний, предметний), довідкова література

(енциклопедії, словники, статистичні збірники), наукова та періодична література (монографії, журнали, газети).

Основному тексту в рефераті передує вступ. У ньому необхідно показати значення, актуальність проблеми, яка розглядається, обґрунтувати вибір теми, сформулювати основну мету, яка буде розкрита в рефераті.

В основній частині роботи велику увагу слід приділити глибокому теоретичному аналізу як теми в цілому, так і окремих її питань, правильно пов'язати теоретичні положення з практикою, розкрити матеріал відповідно до складеного плану.

Виклад основних питань завершується короткими висновками, де узагальнюються найважливіші положення, розглянуті в рефераті.

Реферат повинен бути написаний грамотно, без помилок, повторів, скорочень.

Важливе значення має правильне оформлення реферату. На титульному аркуші необхідно вказати назву вищого навчального закладу, факультету, реферату, групу, своє прізвище та ініціали, прізвище наукового керівника. На наступному аркуші наводиться план реферату з указаними сторінками відповідних розділів.

Зазначені в тексті цитати повинні відповідати посиланням на джерела, з яких вони наведені, та оформлені таким чином: [1, с. 25], де перша цифра – номер джерела за списком використаної літератури, а друга – номер сторінки. Текст реферату повинен бути набраним на комп'ютері з одного боку аркуша формату А4, шрифт – Times New Roman, розмір – 14, поля: верхнє та нижнє – 20 мм, ліве – 30 мм, праве – 10 мм, інтервал – 1,5. Кожен розділ плану починається з нової сторінки. Сторінки повинні бути пронумеровані в правому верхньому куті. Обсяг реферату – 12–15 сторінок.

У кінці реферату наводиться список використаної літератури (8–10 джерел), поданої в алфавітному порядку за прізвищем автора, з наведенням назви праці (статті), видавництва, року видання та загальної кількості сторінок із кожного літературного джерела.

Підготовлений реферат захищається на семінарському або індивідуальному занятті. Аргументом для підготовки до захисту реферату є позитивна рецензія наукового керівника, в іншому разі його необхідно доопрацювати відповідно до даних у ній рекомендацій. Реферат не допускається до захисту, якщо:

- текст реферату є копіяцією тексту підручника;
- основні питання не розкрито або викладено фрагментарно;
- текст містить помилки;
- реферат оформлено неправильно.

Підготовка до захисту реферату включає усунення недоліків і помилок, указаних у рецензії, та складання короткого резюме

реферату (визначення важливих понять, фактів, формулювання висновків), що буде сприяти закріпленню матеріалу в пам'яті й вільному його викладу під час захисту.

Рекомендована тематика для письмової доповіді (есе), реферату

1. Принципи договірної права України.
2. Джерела договірної права України.
3. Інтеграція українського господарства у світову економіку та розвиток вітчизняного договірної права.
4. Форма договору та правові наслідки порушення порядку його укладення.
5. Істотні умови цивільно-правового та господарського договору.
6. Правова природа попереднього договору .
7. Правова природа публічного договору.
8. Загальна характеристика підстав припинення зобов'язання .
9. Правове регулювання відмови від виконання договору та його розірвання.
10. Цивільно-правове регулювання застави рухомого майна.
11. Регресні зобов'язання у цивільному праві України.
12. Завдаток як спосіб забезпечення виконання зобов'язання .
13. Притримання як спосіб забезпечення виконання зобов'язання.
14. Особливості договору купівлі продажу об'єктів нерухомості.
15. Договір міни (бартеру).
16. Договір довічного утримання.
17. Правова природа ренти і відмежування від суміжних конструкцій.
18. Договір найму будівлі або іншої капітальної споруди.
19. Договір прокату.
20. Договір найму соціального житла.
21. Договір позички.
22. Особливості фінансового лізингу за законодавством України та країн ЄС: порівняльний аналіз.
23. Поняття та види договору підряду.
24. Права та обов'язки сторін за договором будівельного підряду.
25. Система підрядних договорів у будівництві та організація договірних зв'язків.
26. Договір побутового підряду.
27. Система генерального підряду у договірних підрядних відносинах.
28. Відповідальність сторін за договором будівельного підряду.
29. Договір на виконання проектних і пошукових робіт.
30. Поняття та система договорів про надання послуг.
31. Поняття та елементи ліцензійного договору.
32. Договір на проведення аудиту.

33. Договір про передання виключних майнових прав.
34. Договір про перевезення пасажирів та багажу.
35. Види перевезень та їх правове регулювання.
36. Особливості перевезення вантажу автомобільним транспортом.
37. Договір перевезення повітряним транспортом.
38. Договір зберігання цінностей у банку.
39. Загальна характеристика спеціальних видів зберігання .
40. Цивільно-правове регулювання посередницьких зобов'язань.
41. Договір консигнації та його особливості.
42. Управління майном в силу закону.
43. Поняття та види факторингу.
44. Банківські операції: правові засади здійснення.
45. Договір банківського рахунку.
46. Види банківських вкладів і їх оформлення.
47. Цивільно-правовий захист прав вкладників і інших клієнтів банку.
48. Поняття та основні форми безготівкових розрахунків.
49. Цивільно-правове регулювання розрахунків за акредитивом.
50. Цивільно-правове регулювання розрахунків за інкасо.
51. Цивільно-правове регулювання розрахунків із застосуванням чеків.
52. Цивільно-правове регулювання розрахунків із застосуванням платіжних карток.
53. Договір простого товариства.
54. Порівняльний аналіз договорів простого товариства та про спільну діяльність.
55. Засновницький договір як один із установчих документів юридичної особи.
56. Особливості припинення договору простого товариства.
57. Юридична природа засновницького договору.
58. Договір про надання туристичних послуг.
59. Договір транспортного експедирування.
60. Договори, що укладаються у сфері торгівельного мореплавства.
61. Експорт товарів як один з основних видів зовнішньоекономічної діяльності.
62. Правові засади іноземного інвестування шляхом часткової участі в юридичній особі.
63. Характеристика правового режиму іноземних інвестицій.
64. Вільні економічні зони: актуальні питання оподаткування.

Підготувати проект документа

1. Установчі документи господарської організації.

2. Заповнити реєстраційну картку на реєстрацію фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності, юридичної особи – суб'єкта господарювання.
3. Проект господарського договору (на вибір).
4. Протокол розбіжностей.
5. Претензія.
6. Позовна заява до господарського суду.
7. Позовна заява до загального суду про захист прав споживачів.

Поширеною формою індивідуальної роботи є *участь у роботі правознавчого дискусійного клубу «Феміда»* (підготовка доповіді, участь у дебатах, оформлення стінгазети).

Підготовку доповіді рекомендується здійснювати за такими етапами:

- вибір теми доповіді;
- підбір літератури та інших джерел;
- визначення форми й структури доповіді;
- підготовка тексту доповіді.

Обрати тему доповіді можна самостійно або із запропонованого кафедрою правознавства переліку й повідомити про це викладача, обраного як консультанта (керівника). Тема роботи визначається в межах загальної проблеми дискусії, запропонованої радою клубу «Феміда» й затвердженою кафедрою правознавства. Тема доповіді не обов'язково повинна бути суто юридичною за змістом, а може містити й певні правові аспекти питань, що пропонуються до розгляду. Важливо, щоб тема була актуальною, цікавою під кутом зору ситуації в українському суспільстві та світі та, безперечно, цікавою для самого доповідача. Також при визначенні теми слід урахувувати доступність необхідних для розгляду відповідної теми правових і літературних джерел (насамперед, наявність їх у бібліотеці). Отже, остаточний варіант теми доповіді доцільно формулювати разом із викладачем-консультантом.

Роботу над темою слід почати з підбору літератури – ознайомлення з підручниками, навчальними посібниками, науковими монографіями, статтями в збірниках і періодичних виданнях, нормативно-правовими актами, міжнародними договорами, матеріалами юридичної практики тощо. У разі потреби варто звернутися за рекомендаціями до викладача (щодо кількості та якості джерел, необхідних для належного розкриття відповідної теми). У процесі вивчення літератури доцільно робити виписки й записи, поступово формуючи матеріал з окремих питань доповіді. Оскільки доповідь призначена для обговорення під час дискусії, для її підготовки рекомендується широко використовувати публіцистичні матеріали, особливо ті, що написані «живою» мовою.

При оформленні матеріалів доповіді необхідно дотримуватись певних правил оформлення. Текст доповіді повинен включати титульну сторінку, план та інші структурні частини, передбачені планом. План подається на другій сторінці роботи й повинен включати: вступ (у ньому визначаються актуальність обраної теми, її взаємозв'язок із загальною проблемою дискусії та мета, якої студент намагатиметься досягти, розглядаючи цю тему); основну частину роботи, що складається з декількох розміщених у певній логічній послідовності питань відповідно до змісту теми; висновок (у ньому підбивається підсумок досягнення визначеної у вступі роботи мети, чітко окреслюється власне ставлення до проблеми, що є предметом дискусії, розкриваються практичні способи вирішення цієї проблеми); список літератури.

Робота повинна бути написана грамотно, розбірливим почерком або надрукована. Відповіді подаються відповідно до нумерації питань плану роботи й починаються із заголовків. Сторінки необхідно пронумерувати й скріпити. Обсяг тексту доповіді – 10–12 сторінок на папері формату А4 (210×297). При цьому обсяг вступу повинен становити не більше однієї сторінки, а висновку – двох сторінок. На титульній сторінці необхідно вказати: назву навчального закладу, тему роботи, прізвище, ім'я, по батькові студента, номер групи, прізвище та ініціали викладача-консультанта, рік і місце написання роботи.

Текст доповіді повинен містити посилання на використані літературні джерела. Цитати з використаних джерел необхідно брати в лапки й давати точні та повні посилання на ці джерела. Посилання робляться у вигляді виносок (у нижній частині сторінки). Виноски подаються за існуючими бібліографічними правилами (автор, назва роботи, місце та рік видання, номер сторінки). Посилання повинні бути пронумеровані. У кінці роботи з дотриманням бібліографічних правил подається список використаних правових джерел та літератури у такій послідовності:

- 1) нормативно-правові акти та інші правові документи (подаються за юридичною силою й датою прийняття);
- 2) література (подається в алфавітному порядку);
- 3) інші матеріали.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПІДСУМКОВОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ (ЕКЗАМЕНУ)

1. Поняття, предмет та метод договірнього права.
2. Принципи договірнього права та їх закріплення у чинному законодавстві.
3. Система договірнього права та характеристика його основних інститутів (складових).
4. Джерела договірнього права України.
5. Поняття та правова природа правочину. Види правочинів.
6. Поняття зобов'язання і договору, їх співвідношення.
7. Поняття підприємницького (господарського) договору та функції договору у підприємницькій (господарській) діяльності.
8. Класифікація договорів.
9. Форма підприємницького договору та наслідки недотримання форми договору.
10. Порядок укладення господарських договорів.
11. Зміст господарського договору.
12. Підстави та наслідки визнання договорів недійсними і неукладеними.
13. Підстави та порядок внесення змін до договору.
14. Порядок та підстави розірвання договору за законодавством України.
15. Поняття виконання договірних зобов'язань та порядок виконання умов договору.
16. Заміна осіб у договірному зобов'язанні. Випадки обмеження зміни осіб.
17. Підстави та порядок припинення договірних зобов'язань.
18. Загальна характеристика способів забезпечення виконання договірних зобов'язань.
19. Неустойка як спосіб забезпечення виконання договірнього зобов'язання.
20. Порука та гарантія як способи забезпечення виконання договірнього зобов'язання.
21. Завдаток як спосіб забезпечення виконання договірнього зобов'язання.
22. Застава як спосіб забезпечення виконання договірнього зобов'язання.
23. Притримання майна боржника як спосіб забезпечення виконання договірнього зобов'язання.
24. Відповідальність за порушення договірних зобов'язань у сфері підприємництва за Господарським та Цивільним кодексами України.
25. Відшкодування збитків у разі порушення договірних зобов'язань. Співвідношення відшкодування збитків та неустойки.
26. Порядок стягнення неустойки в разі порушення умов договору.
27. Загальна характеристика договору купівлі-продажу та його види.
28. Загальна характеристика договору роздрібної купівлі-продажу.
29. Порядок заняття торговельною діяльністю і правила обслуговування населення.

30. Відповідальність суб'єктів підприємництва за порушення правил торговельної діяльності і торговельного обслуговування покупців.
31. Поняття та ознаки оптової купівлі-продажу.
32. Поняття та значення товарних бірж, порядок їх створення та функціонування.
33. Договір поставки, його сторони та істотні умови.
34. Договір контракції сільськогосподарської продукції.
35. Договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу.
36. Міжнародні правила тлумачення торговельних термінів «ІНКОТЕРМС».
37. Договір міни: поняття та особливості.
38. Договір безоплатної передачі (дарування).
39. Приватизація державного та комунального майна в Україні.
40. Особливості укладання договору купівлі-продажу в процесі приватизації та його зміст.
41. Порядок закупівлі товарів, робіт та послуг за державні кошти, відповідальність за його порушення.
42. Поняття, предмет та зміст договору найму (оренди).
43. Загальна характеристика прав та обов'язків сторін за договором оренди.
44. Порядок визначення розміру орендної плати та порядок внесення плати за користування орендованим майном.
45. Договір оренди будівлі або іншої капітальної споруди. Договір найму (оренди) житла.
46. Особливості використання предмета оренди, зміна порядку використання орендованого майна.
47. Підстави для відмови від договору оренди та розірвання договору оренди.
48. Види договорів найму (оренди). Поняття договору прокату та особливості правового регулювання.
49. Особливості оренди державного і комунального майна.
50. Договір лізингу, істотні умови договору лізингу та його види.
51. Особливості договору фінансового лізингу.
52. Концесійний договір: поняття, сторони, істотні умови та їх види.
53. Поняття та види договорів про виконання робіт.
54. Загальна характеристика договору підряду, порядок його укладення, зміни та припинення.
55. Особливості договору підряду на капітальне будівництво.
56. Правове становище замовника, підрядника і субпідрядника. Передання результату робіт.
57. Істотні умови договору будівельного підряду.
58. Особливості договору підряду на проектні та пошукові роботи.

59. Загальна характеристики договорів про надання послуг. Відмежування договорів про надання послуг від договорів про виконання робіт.
60. Агентські відносини у сфері господарювання, сторони та предмет договору.
61. Поняття та зміст договору доручення.
62. Особливості договору комісії за законодавством України.
63. Договір консигнації.
64. Договір зберігання, його істотні умови та форма.
65. Спеціальні види зберігання: зберігання речей у готелях, камерах схову, охорона майна державними організаціями, нотаріусом тощо.
66. Особливості зберігання на товарному складі.
67. Договір страхування та його види.
68. Основні страхові поняття: страховий ризик; страховий випадок; страхова сума; страхова премія; франшиза; суброгація.
69. Транспортні договори та їх види.
70. Поняття і види договору перевезення вантажів.
71. Істотні умови договору перевезення вантажів. Перевізні документи та їх види.
72. Договір перевезення пасажирів і багажу.
73. Договір транспортної експедиції, сторони та істотні умови.
74. Порядок виконання договору перевезення.
75. Поняття та загальна характеристика договору позики.
76. Договір позики та кредитний договір: порівняльна характеристика.
77. Поняття та істотні умови кредитного договору.
78. Права та обов'язки сторін кредитного договору. Способи забезпечення виконання кредитних зобов'язань.
79. Договір банківського рахунку.
80. Права та обов'язки сторін за договором банківського вкладу.
81. Правове регулювання безготівкових розрахунків у підприємницькій діяльності.
82. Поняття готівкових розрахунків та порядок їх здійснення.
83. Договори про спільну діяльність.
84. Поняття договору простого товариства. Засновницький договір про створення юридичної особи.
85. Поняття та ознаки зовнішньоекономічного договору.
86. Правовий статус суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх види.
87. Порядок укладання, зміни та розірвання зовнішньоекономічного договору.
88. Види зовнішньоекономічних договорів та особливості їх застосування в Україні.

89. Порядок застосування міжнародних договорів (конвенцій) при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.
90. Захист прав і законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (вирішення спорів). Міжнародний комерційний арбітраж.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ²
(останнє питання кожного екзаменаційного білета)

Скласти розгорнутий план договору (із зазначенням усіх істотних умов та необхідних реквізитів):

1. Договору контрактації сільськогосподарської продукції.
2. Договору страхування.
3. Договору підряду на капітальне будівництво.
4. Договору дарування.
5. Договору кредиту.
6. Договору зберігання майна.
7. Договору банківського рахунку.
8. Договору транспортного експедирування.
9. Договору міни (бартеру).
10. Договору про спільну діяльність.
11. Договору перевезення вантажу.
12. Договору купівлі-продажу.
13. Договору поставки.
14. Договору перевезення пасажирів і багажу.
15. Зовнішньоекономічного договору поставки.
16. Договору факторингу.
17. Договору позики.
18. Договору простого товариства.
19. Договору роздрібної купівлі-продажу.
20. Договору на створення і передачу науково-технічної продукції.
21. Договору енергопостачання.
22. Договору оренди житла.
23. Договору доручення.
24. Договору комісії.
25. Договору комерційної концесії.
26. Біржового договору.
27. Договору позички.
28. Договору оренди майна.
29. Договору зберігання на товарному складі.
30. Агентського договору.

---

² Для виконання практичного завдання на іспиті дозволяється використання нормативно-правових актів. Завдання виконується останнім.

ПОРЯДОК І КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Поточне оцінювання знань студентів

Поточний контроль здійснюється при проведенні лекцій, семінарських (практичних, лабораторних), перевірки виконання індивідуальних і домашніх завдань та має на меті перевірку рівня засвоєння студентом навчального матеріалу навчальної дисципліни.

Під час проведення лекцій застосовуються такі методи контролю, як усне опитування студентів з питань, визначених планом лекцій та пов'язаних з матеріалом попередніх лекцій, дискусійне обговорення проблемних питань з теми лекції та інше.

Під час проведення семінарських занять застосовуються такі методи контролю, як усне та письмове опитування студентів з питань, визначених планом семінарських занять, дискусійне обговорення проблемних питань з теми заняття, письмове складання студентами тестів, відповідь у письмовій формі на індивідуальне теоретичне завдання, письмове виконання індивідуального практичного завдання (міжнародні приватно-правової ситуації), розв'язок термінологічних завдань (зокрема, кросвордів) тощо. Завдання можуть виконуватися як індивідуально, так і «малими групами» (у такому випадку бали виставляються відповідно до внеску кожного студента, а у разі, якщо його встановити неможливо – в однаковому для всіх розмірі за результатами виконання завдання).

Поточний контроль виконання студентами індивідуальних і домашніх завдань здійснюється за допомогою перевірки виконаних завдань (у письмовій, електронній чи іншій формі).

Поточний контроль, який застосовується під час проведення поточних модульних робіт, здійснюється шляхом перевірки виконання відповідних тестів в письмовій формі або за допомогою програмного забезпечення комп'ютерної підтримки освітнього процесу, шляхом перевірки виконання практичних ситуацій в письмовій формі тощо.

Поточна успішність студентів за виконання навчальних видів робіт на навчальних заняттях і за виконання завдань самостійної роботи оцінюються за допомогою національної шкали оцінок.

Оцінювання знань студентів при виконанні поточних модульних робіт (**поточний модульний контроль**) здійснюється за **100-бальною шкалою**.

Критерії оцінювання усної відповіді студента на семінарському (практичному) занятті

5 балів – вичерпна й глибока відповідь на питання семінарського (практичного) заняття. Студент виявив всебічне, систематичне й глибоке знання матеріалу, опрацював основну та додаткову літературу

з теми, рекомендовану планом. Доповідає активно й упевнено, не прив'язаний до конспекту. Відповідь вирізняється багатством і точністю використаних термінів. Матеріал викладається послідовно й логічно. У розумінні та викладі навчального матеріалу студент виявляє науковий підхід і творчі здібності. Після завершення доповіді відповідає на всі запитання викладача та товаришів (при цьому викладач має право поставити до трьох коротких запитань за темою заняття загалом, а не лише з питання, яке висвітлював студент).

4 бали – студент виявляє достатньо повне знання матеріалу, не припускається у відповіді суттєвих неточностей, засвоїв основну літературу, рекомендовану викладачем у плані семінарського (практичного) заняття. Дає відповіді на запитання викладача та одногрупників. Часто звертається до конспекту.

3 бала – студент виявляє знання матеріалу в обсязі, достатньому для подальшого навчання й роботи за спеціальністю. Доповідач прикутий до конспекту, припускається помилок. Матеріал частково розкриває проблему. Студент відповідає на поставлені запитання з помилками, однак спроможний зі сторонньою допомогою виправити їх.

2 бала – студент відповідає, читаючи з конспекту (ксерокопії), без допомоги якого матеріалом володіє недостатньо, допускає принципові помилки. Матеріал не розкриває проблему. Студент відповідає на поставлені запитання тільки зі сторонньою допомогою.

1 бала – студент читає з конспекту. Розкриває проблему поверхово чи фрагментарно. На запитання викладачів та товаришів відповісти не може.

0 балів – відповіді немає або вона абсолютно не розкриває сутності питання.

Отримані бали складають предметний та загальний рейтинг студента.

Якщо робочим навчальним планом при вивченні матеріалу навчальної дисципліни у семестрі навчального року передбачено виконання двох поточних модульних робіт і більше, то загальна оцінка за поточний модульний контроль визначається як середньоарифметична за формулою:

$$(M1 * K1 + M2 * K2 + \dots + Mn * Kn),$$

де n – кількість модулів;

$M1, M2$ – модуль 1, модуль 2;

$K1, K2$ – коефіцієнт кількості годин, відведених на модуль (у разі їх непропорційності), сума усіх коефіцієнтів = 1

Для навчальної дисципліни «Договірне право» $K1 = 0,35$; $K2 = 0,65$.

З метою мотивації студентів до активного та якісного виконання навчальної роботи протягом семестру до загальної оцінки за поточний модульний контроль можуть бути використані коефіцієнти мотивації.

Рішення про використання коефіцієнтів мотивації приймаються на засідання кафедри на кожен навчальний рік. Рішення про безпосереднє застосування коефіцієнтів мотивації до студентів певної групи приймаються викладачем.

складають після вивчення матеріалу модуля (для дисципліни «Договірне право» він один) у пропорціях (60 на 40).

Відтак, поточний модульний контроль здійснюється за 100-бальною шкалою. Ця оцінка є оцінкою за поточний модульний контролем і враховується для визначення підсумкової оцінки у поєднанні з оцінкою за складання іспиту у пропорціях 60 x 40.

З метою мотивації студентів до активного та якісного виконання навчальної роботи протягом семестру до загальної оцінки за поточний модульний контроль можуть бути використані коефіцієнти мотивації. Рішення про використання коефіцієнтів мотивації приймаються на засідання кафедри на кожен навчальний рік. Рішення про безпосереднє застосування коефіцієнтів мотивації до студентів певної групи приймаються викладачем.

Оцінювання самостійної роботи студента здійснюється шляхом перевірки його робочого зошита, де виконуються завдання, передбачені планом самостійної роботи, а також під час поточного тестування чи співбесіди, під час яких викладач визначає загальний рівень засвоєння студентом вузлових питань кожної з тем, винесених на самостійне опрацювання (зокрема під час семінарських (практичних) занять). Використання тестів для поточного контролю дозволяє раціонально використовувати навчальний час і виключити суб'єктивний підхід до оцінювання навчальних досягнень студента.

У рамках навчального навантаження студента з навчальної дисципліни «Договірне право» не передбачено часу на виконання *індивідуального навчально-дослідного завдання*, тобто на написання есе, реферату, наукової роботи чи підготовку презентації в аудиторії. Тож виконання таких робіт є добровільним і дає можливість отримати додаткові бали. Індивідуальна робота студента може *не дробитися на модулі*, а виконуватися впродовж усього часу вивчення дисципліни, що сприяє її інтегральному характеру, дозволяє студентам глибше зосередитись на проблемі, яка їх цікавить.

Здобуття призових місць на конференціях, в олімпіадах, конкурсах є підставою для нарахування додаткових балів відповідно до наведеної шкали розподілу балів.

Для ґрунтовного вивчення навчальної дисципліни «Договірне право» слід самостійно виконати всі дидактичні завдання, передбачені її програмою та відповідним методичним забезпеченням (підготовка словника основних понять і термінів, тезовий виклад відповідей на

теоретичні питання, письмове виконання практичних завдань для самостійної роботи). У додатковому контролі засвоєння студентом кожної з тем, винесених на самостійне опрацювання, потреби немає, оскільки цю функцію виконує рубіжний контроль (модульна контрольна робота). У ній рівномірно представлено весь навчальний матеріал модуля.

Поточна модульна робота (ПМР) складається з різнорівневих завдань, серед яких основну масу складають тестові. Тестові завдання з курсу «Договірне право», орієнтовані на системну контекстну інтерпретацію тієї чи іншої правової норми або конструкції, функціонально спрямовані на розвиток професійного мислення. Засвоєні студентом знання, якими він оперує, шукаючи правильну відповідь на питання тестового завдання, є необхідною передумовою виконання останнього, а не самоціллю тестування.

**Приклад побудови завдань для модульної
контрольної роботи
(орієнтовний, можливі зміни)**

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«Полтавський університет економіки і торгівлі»**

**Проміжний контроль із дисципліни «Договірне право»
за модулем 1**

Варіант № 1

1. Що є предметом договірного права?

- а) майнові відносини;
- б) відносини, що складаються в процесі організації та здійснення господарської діяльності;
- в) товарно-грошові відносини;
- г) відносини у сфері підприємництва.

Теоретичні питання

1. Поняття договірного права й законодавства. Предмет, метод і система договірного права.

2. Правовий статус товариства з додатковою відповідальністю.

Затверджено на засіданні кафедри правознавства.

Протокол № ___ від _____

Зав. кафедри _____

Апеляції з приводу оцінки подаються викладачеві чи завідувачу кафедри протягом 24 годин із часу її оголошення.

На іспит виносяться вузлові питання, проблеми, що потребують творчої відповіді та вміння синтезувати отримані знання й застосовувати їх при вирішенні поставлених завдань.

Завданням іспиту є перевірка знання та розуміння студентами програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язку між окремими розділами, здатності творчо використовувати накопичені знання, уміння сформулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни.

До іспиту допускаються всі студенти незалежно від кількості балів, набраних за результатами поточного модульного контролю.

Якщо студент не з'явився на іспит згідно з установленим графіком, у екзаменаційній відомості зазначається «не з'явився» та виставляється 0 балів. Студент, який з поважної причини не складав іспит згідно з визначеним графіком, зобов'язаний надати відповідний документ і може скласти іспит в інший день, призначений кафедрою правознавства.

Іспит проводиться у формі виконання письмових екзаменаційних завдань з їх подальшим захистом. Екзаменаційний білет містить 4 завдання, кожне з яких оцінюється від 0 до 25 балів залежно від правильності та повноти розкриття питання. Результати іспиту оцінюються від 0 до 100 балів (включно).

Приклад побудови екзаменаційного білета
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

Кафедра правознавства

Екзаменаційний білет № 1

з дисципліни «Договірне право» для студентів напряму підготовки
6.030401 «Правоознавство» / спеціальності 081 «Право»

1. Принципи договірного права та їх закріплення в чинному законодавстві.

2. Поняття та значення товарних бірж, порядок їх створення та функціонування.

3. Особливості договору комісії за законодавством України.

4. Скласти проект договору про надання послуг перевезення вантажу (основний зміст).

Зав. кафедри _____ Лаврик Г. В.

Екзаменатор _____ Кульчій О. О.

Затверджено на засіданні кафедри, протокол № _ від __ серпня 201_ р.

Студент не може одержати підсумкову оцінку нижчу, ніж та, яку він має за результатами ПМК. Студент має право звернутися до викладача та отримати обґрунтування виставленої оцінки. У разі незгоди з рішенням викладача студент може звернутись із письмовою апеляцією до завідувача кафедри в день оголошення результатів. Завідувач кафедри та викладач мають розглянути апеляцію в день її подання з урахуванням робочих нотаток студента під час іспиту й усної співбесіди з ним та прийняти остаточне рішення щодо оцінки студента. У результаті апеляції оцінка не може бути зменшена. Якщо студент не звернувся з апеляцією в установленний термін, то оцінка, виставлена викладачем, є остаточною.

Кількість балів (від 0 до 100 балів) вноситься до екзаменаційної відомості і є основою для визначення загальної успішності студента з «Договірного права».

Порядок перескладання іспиту з дисципліни «Договірне право» визначається відповідними положеннями ПУЕТ.

Шкала оцінювання знань студентів за результатами підсумкового контролю з навчальної дисципліни «Договірне право»

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	Відмінно
82-89	B	Добре
74-81	C	Дуже добре
64-73	D	Задовільно
60-63	E	Задовільно достатньо
35-59	FX	Незадовільно з можливістю повторного підсумкового контролю
0-34	F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням навчальної дисципліни та підсумковим контролем

Система нарахування додаткових балів за видами робіт з вивчення навчальної дисципліни «Договірне право»

Форма роботи	Вид роботи	Бали
1. Навчальна	1. Участь у предметних олімпіадах: університетських, міжвузівських, всеукраїнських, міжнародних	10-30
	2. Участь у конкурсах на кращого знавця дисципліни: університетських, міжвузівських, всеукраїнських, міжнародних	10-30
	3. Виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань підвищеної складності	1-15
	4. Написання і захист наукового реферату з визначеної проблеми	0-4
2. Науково-дослідна	1. Участь в наукових гуртках («Ін-Юре»)	5-20
	2. Участь в наукових студентських клубах («Феміда»)	5-20
	3. Участь в конкурсах студентських робіт: університетських, міжвузівських, всеукраїнських, міжнародних	5-15
	4. Участь в наукових студентських конференціях: університетських, міжвузівських, всеукраїнських, міжнародних	5-15
	5. Підготовка публікації в наукових виданнях.	20
	6. Оформлення сценарного плану дидактичної гри	10-20
Разом		*

За додаткові види навчальних робіт студент може отримати не більше 30 балів.

Додаткові бали додаються до загальної підсумкової оцінки за вивчення навчальної дисципліни, але не загальна підсумкова оцінка не може перевищувати 100 балів.

**Приклади розрахунку загальної підсумкової оцінки
при підсумковій формі контролю у вигляді екзамену (II семестр)**

Варіанти прикладів	Оцінка за ПМК 1 (K1=0,35)	Оцінка за ПМК 2 (K2=0,65)	Оцінка за здачу екзамену	Загальна підсумкова оцінка за 100-ою шкалою	Загальна підсумкова оцінка за національною шкалою	Загальна підсумкова оцінка за ECTS
Приклад 1.	95	89	90	90,66=91	Відмінно	A
(із коеф.)	33,25	57,85				
(сума)	91,1*0,6=54,66					
Приклад 2.	90	85	90	88,05=88	Добре	B
(із коеф.)	31,5	55,25				
(сума)	86,75*0,6=52,05		90*0,4=36			
Приклад 3.	68	75	70	71,53=72	Задовільно	D
(із коеф.)	23,8	48,75				
(сума)	72,55*0,6=43,53					
Приклад 4.	50	64	45	53,46=53	Незадовільно з можливістю повторного складання	FX
(із коеф.)	17,5	41,6				
(сума)	59,1*0,6=35,46					

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Агентська діяльність (комерційне посередництво) – вид підприємницької діяльності, що полягає в наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання при здійсненні ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє.

Акредитив – форма розрахунків, при якій банк-емітент за дорученням свого клієнта (заявника акредитива) зобов'язаний здійснити платіж третій особі (бенефіціару) за поставлені товари, виконані роботи та надані послуги, надати повноваження іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

Акредитована біржа – вид товарної біржі, якій відповідним державним органом надано висновок про відповідність щодо надання послуг з укладання біржових угод купівлі-продажу зерна та продуктів його переробки.

Акцепт тендерної пропозиції – прийняття замовником тендерної пропозиції та якщо замовником в установлений у тендерних документах строк подане письмове підтвердження виконавцю в акцепті тендерної пропозиції після визначення його переможцем процедури закупівлі.

Акцептант – особа, яка підписує вексель і тим самим бере на себе зобов'язання сплатити за переказним векселем (трасат або посередник в акцепті). Акцептант відповідає згідно з умовами свого акцепту.

Бартерна (товарообмінна) операція в галузі зовнішньоекономічної діяльності – вид експортно-імпортних операцій, оформлених єдиним договором між суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності України та іноземним суб'єктом господарської діяльності, що передбачає збалансований за вартістю обмін товарами, не опосередкований рухом грошових коштів у готівковій або безготівковій формі.

Бенефіціар – кінцевий одержувач фінансових ресурсів згідно з відповідним договором з МФО, що є юридичною особою, суб'єктом підприємницької діяльності, представницьким органом місцевого самоврядування або виконавчим комітетом ради згідно із чинним законодавством України.

Біржова торгівля – організоване укладання цивільно-правових угод, що спричиняють зміну права власності на цінні папери з обов'язковою наявністю в організатора торгівлі єдиного торговельного залу й правил торгівлі для осіб, які мають виключне право на укладання цих угод за власний рахунок для іншої особи.

Біржове брокерське місце – засвідчене відповідним договором право на здійснення біржової торгівлі в установленому порядку.

Біржовий ринок – оптовий ринок цінних паперів з обмеженим колом відомих учасників, для яких встановлено правила допуску до торгівлі цінними паперами, правила здійснення біржових угод та процедури вирішення спірних питань.

Боржник – суб'єкт підприємницької діяльності, неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами, у тому числі зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), протягом трьох місяців після настання встановленого строку їх сплати.

Брокер – фізична особа, яка є уповноваженою особою брокерської контори або учасника торговельно-інформаційної системи, яка здійснює цивільно-правові угоди щодо цінних паперів, що передбачають оплату цінних паперів проти їх поставки новому власнику на підставі договорів доручення чи комісії за рахунок своїх клієнтів.

Брокерська діяльність – професійна діяльність суб'єктів підприємницької діяльності на користь страхувальника або перестраховальника (цедента), спрямована на визначення його потреби в отриманні страхових послуг, консультуванні, наданні допомоги в розробці умов договору страхування, пошуку страховиків, які відповідають вимогам страхувальника, веденні переговорів та укладенні договорів страхування за дорученням страхувальника, здійсненні розрахунків за договорами страхування, підготовці документів для врегулювання питання про збитки в разі настання страхового випадку.

Валютні цінності – матеріальні об'єкти, визначені законодавством України про валютне регулювання як засоби валютно-фінансових відносин.

Варант – різновид опціону на купівлю, що випускається емітентом разом із власними привілейованими акціями чи облігаціями і надає його власнику право на придбання простих акцій цього емітента протягом певного періоду за певною ціною.

Варіаційна маржа – грошова сума, яка має бути нарахована на кліринговий рахунок учасника біржової торгівлі терміновими контрактами або списана із цього рахунка за підсумками клірингу щодо кожного біржового дня (торговельної сесії).

Вартість об'єкта експертної оцінки – вірогідна ціна, за яку об'єкт може бути проданий на конкурентній основі за соціально-економічних умов, що склалися на момент приватизації.

Ввезення в Україну й вивезення з України – фактичне переміщення через митний кордон України товарів та інших предметів.

Вексель – цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку певну суму грошей власнику векселя (векселетримачу).

Верифікація – експериментальна перевірка достовірності даних.

Винагорода – оплата творчої праці авторів винаходів, раціоналізаторських пропозицій, а також плата за використання винаходу, раціоналізаторської пропозиції.

Випуск цінних паперів – зареєстрована в установленому порядку сукупність цінних паперів одного емітента з одним державним реєстраційним номером, що можуть мати різні умови емісії, але надають однакові права.

Виробник – організація, що несе відповідальність за виробництво, поставку та забезпечення відповідності типовій конструкції кожного виготовленого нею екземпляра продукції.

Відкриті торги (тендер) – спосіб продажу активів платника податків, згідно з яким переможцем визнається учасник торгів за підсумками відкритого розгляду й обговорення тендерних пропозицій.

Відчуження майна – передавання права власності на державне майно, яке перебуває на балансі суб'єкта підприємницької діяльності, іншим юридичним чи фізичним особам шляхом його продажу за грошові кошти.

Вітчизняний виробник – суб'єкт підприємництва – резидент, який здійснює виробництво товарів, виконує роботи чи надає послуги на території України.

Власник юридичної особи та/або уповноважений власником орган – учасники (засновники) господарського товариства, загальні збори акціонерного товариства, засновники організації, інші особи або органи, до компетенції яких входить прийняття рішення про призначення (обрання) посадових осіб.

Галузь народного господарства – сукупність виробничих одиниць, які здійснюють переважно однакові або подібні види виробничої діяльності.

Господарська діяльність – 1. Будь-яка діяльність, у тому числі підприємницька, пов'язана з виробництвом та обміном матеріальних та нематеріальних благ, що мають форму товару. 2. Будь-яка діяльність особи, спрямована на отримання доходу в грошовій, матеріальній або нематеріальній формі, за умови, що безпосередня участь такої особи в організації цієї діяльності є регулярною, постійною й суттєвою. Під безпосередньою участю розуміється діяльність особи через її постійні представництва, філіали, відділення, інші відокремлені підрозділи, а також через довірену особу, агента або будь-яку іншу особу, яка діє від імені та на користь першої особи.

Господарський суд – незалежний орган, який вирішує будь-які господарські спори, що виникають між юридичними особами,

державними та іншими органами, а також розглядає справи про банкрутство.

Господарське зобов'язання – вид зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником відносин у сфері господарювання на підставах, що передбачені законом, у силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити на користь іншого суб'єкта певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо) або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Громадська організація – об'єднання громадян для задоволення та захисту законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів.

Громадське харчування – сукупність підприємств різних організаційно-правових форм господарювання й власності, громадян-підприємців, які займаються виробництвом, реалізацією та організацією споживання кулінарної продукції, борошняних кондитерських та булочних виробів.

Громадські послуги – послуги (муніципальні), що надаються органами місцевого самоврядування територіальній громаді, громадянам із метою задоволення їхніх потреб.

Грошові кошти, розрахунки та інші активи – розрахунки з дебіторами, короткострокові фінансові вкладення – фінансові вкладення на строк до одного року, грошові кошти – кошти в касі, на валютному та інших рахунках в установах банків, інші грошові кошти, інші оборотні активи.

Грошово-кредитна політика – комплекс заходів у сфері грошового обігу й кредиту, спрямованих на регулювання економічного розвитку, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення й вирівнювання платіжного балансу.

Грубе порушення ліцензійної угоди – одноразове порушення ліцензійних умов, яке свідчить про явне та умисне нехтування вимогами угоди з боку ліцензіата, що призвело до значної шкоди, заподіяної державі, навколишньому природному середовищу, юридичним чи фізичним особам.

Дані особистого характеру – будь-яка інформація, що стосується конкретно визначеної особи або особи, яка може бути конкретно визначеною (суб'єкт даних).

Дата операції (дата угоди) – день здійснення операції, тобто виникнення прав (активів) або зобов'язань.

Дата подання фінансової звітності підприємством – день фактичного передання звітності за належністю, а в разі надсилання її поштою – день отримання адресатом звітності, зазначений на штемпелі підприємства зв'язку, що обслуговує адресата.

Дата припинення ведення реєстру власників іменних цінних паперів – день, визначений емітентом згідно з вимогами відповідного положення, після якого не виконується жодних операцій у системі реєстру власників іменних цінних паперів.

Дата реорганізації підприємства – момент оформлення відокремлювального акта (у разі відокремлення чи поділу підприємства) або передавального (у разі злиття, приєднання та перетворення підприємства).

Дебітор – юридична та фізична особа, яка внаслідок минулих подій заборгувала підприємству певну суму грошових коштів, їхніх еквівалентів або інших активів.

Дебіторська заборгованість – сума боргів, що належить підприємству, організації, установі, від юридичних або фізичних осіб.

Деклараційний патент на винахід – різновид патенту, що видається за результатами формальної експертизи та експертизи на локальну новизну заявки на винахід.

Деклараційний патент на корисну модель – різновид патенту, що видається за результатами формальної експертизи заявки на корисну модель.

Декларування – заявлення митному органу в установленій формі відомостей про товари (вантажі) та інші предмети, що переміщуються через митний кордон України.

Делеговані повноваження – повноваження органів виконавчої влади, надані органам місцевого самоврядування законом, а також повноваження органів місцевого самоврядування, які передаються відповідним місцевим державним адміністраціям за рішенням районних, обласних рад.

Дематеріалізація випуску цінних паперів – комплекс дій із переведення випуску цінних паперів у бездокументарну форму.

Демпінг – увезення на митну територію країни імпорту товару за ціною, нижчою від порівняної ціни на подібний товар у країні експорту, що заподіює шкоду національному товаровиробнику подібного товару.

Демпінгова маржа – сума, на яку нормальна вартість перевищує експортну ціну.

Деномінація акцій – зміна номінальної вартості всіх випущених одним емітентом акцій, що супроводжується їхнім дрібненням або консолідацією.

Депозитарій – 1. Юридична або фізична особа, що створюється у формі відкритого акціонерного товариства, учасниками якого є

щонайменше десять зберігачів, і яка здійснює виключно депозитарну діяльність. При цьому частка одного учасника в статутному фонді депозитарію не може перевищувати 25 % цього фонду. 2. Юридична особа, що здійснює зберігання цінних паперів (сертифікатів цінних паперів) та/або облік прав власності як локальний депозитарій чи зберігач цінних паперів (національний і локальні депозитарії, а також зберігачі цінних паперів).

Депозитарій інвестиційного фонду – юридична особа, яка здійснює відповідальне зберігання активів, обслуговування операцій з активами інвестиційного фонду й облік руху активів на підставі депозитного договору.

Депозитарій Національного банку – структурні підрозділи Національного банку, які здійснюють депозитарну діяльність і можуть здійснювати кліринг, а також розрахунки за договорами про операції з цінними паперами.

Депозитарій цінних паперів – юридична особа, яка здійснює виключно депозитарну діяльність і може здійснювати кліринг та розрахунки за угодами про цінні папери.

Депозитарна діяльність – надання послуг зі зберігання цінних паперів незалежно від форми їх випуску, відкриття та ведення рахунків у цінних паперах, обслуговування операцій на цих рахунках (включаючи кліринг і розрахунки за угодами про цінні папери) та обслуговування операцій емітента з випущених ним цінних паперів.

Депозитарний договір – договір між зберігачем і вибраним ним депозитарієм, згідно з яким депозитарій веде для зберігача рахунки в цінних паперах, на яких відбиваються операції із цінними паперами, переданими зберігачем.

Депозитарний облік – облік цінних паперів на рахунках власників цінних паперів у зберігачів або облік на рахунках у цінних паперах, який здійснює депозитарій для зберігачів та емітентів.

Депозитарні активи – випущені в документарній формі знерухомлені цінні папери, глобальні сертифікати цінних паперів, що підтверджують випуск цінних паперів у бездокументарній формі, які передані на зберігання в депозитарій, записи депозитаріїв на кореспондентських рахунках у цінних паперах в інших депозитаріях, крім власних, а також записи зберігачів про депоновані до депозитарію на зберігання знерухомлені та/або бездокументарні цінні папери.

Державна акціонерна компанія – відкрите акціонерне товариство, у якому державі належить пакет акцій, що відповідно до законодавства забезпечує правочинність рішень загальних зборів акціонерів.

Державна система правової охорони інтелектуальної власності – установа й сукупність експертних, наукових, освітніх,

інформаційних та інших державних закладів відповідної спеціалізації, що входять до сфери управління установи.

Державна таємниця (секретна інформація) – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки й техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки й охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України і які визнані в установленому законодавством порядку державною таємницею та підлягають охороні державою.

Державне замовлення – засіб державного регулювання економіки шляхом формування на контрактній (договірній) основі складу й обсягів продукції, необхідної для державних потреб, розміщення державних контрактів на її поставку (закупівлю) серед підприємств, організацій та інших суб'єктів господарської діяльності України всіх форм власності.

Державне мито – грошовий збір, що справляється в судових та арбітражних органах, органах державного нотаріату, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства закордонних справ України, Державного патентного відомства України, міських, сільських і селищних радах народних депутатів та інших передбачених законодавством України органах за вчинення ними окремих дій і видання документів.

Державне підприємство – організація, заснована на загальнодержавній власності.

Державне підприємство комунальне – підприємство, засноване на власності адміністративно-територіальних одиниць.

Державний контракт – договір, укладений державним замовником від імені держави з виконавцем державного замовлення, у якому визначаються економічні та правові зобов'язання сторін і регулюються відносини замовника й виконавця.

Державний орган із питань сертифікації та реєстрації – юридично узаконений на державному рівні орган, який має право бути членом відповідних міжнародних чи регіональних організацій із сертифікації.

Державний реєстр патентів і деклараційних патентів України на винаходи – сукупність офіційних відомостей про державну реєстрацію патентів України на винаходи й деклараційних патентів України на винаходи, які постійно зберігаються на електронному та паперовому носіях. Цей реєстр формує Державний департамент інтелектуальної власності, що діє в складі Міністерства освіти й науки України.

Державний реєстр патентів України на промислові зразки – сукупність офіційних відомостей про державну реєстрацію патентів України на промислові зразки, які постійно зберігаються на електронному та паперовому носіях. Цей реєстр формує Державний

департамент інтелектуальної власності, що діє в складі Міністерства освіти й науки України.

Державний реєстр прав на нерухоме майно – державна інформаційна система відомостей про права, об’єкти та суб’єкти прав на нерухоме майно.

Державний реєстр свідоцтв України на знаки для товарів і послуг – сукупність офіційних відомостей про державну реєстрацію знаків для товарів та послуг, які постійно зберігаються на електронному та паперовому носіях. Цей реєстр формує Державний департамент інтелектуальної власності, що діє в складі Міністерства освіти й науки України.

Державний реєстр України назв місць походження та географічних зазначень походження товарів і прав на використання зареєстрованих кваліфікованих зазначень походження товарів – сукупність офіційних відомостей про кваліфіковані зазначення походження КЗП товарів та/або осіб, які мають право на використання зареєстрованих КЗП товарів, що постійно зберігаються на електронному й паперовому носіях.

Державні гарантії захисту інвестицій – система спрямованих на захист інвестицій правових норм, що не стосуються питань фінансово-господарської діяльності учасників інвестиційної діяльності та сплати ними податків, зборів (обов’язкових платежів). Такі гарантії не можуть бути скасовані або звужені щодо інвестицій, здійснених у період дії цих гарантії.

Державні капітальні вкладення спрямовані на створення й відновлення основних фондів інвестиції, джерелом фінансування яких є кошти державного бюджету, державних підприємств та організацій, а також місцевих бюджетів.

Державні капітальні вкладення централізовані – інвестиції, спрямовані на створення й відновлення основних фондів і фінансуються за рахунок коштів державного бюджету та бюджетних позичок.

Державні кошти – кошти Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, державних цільових фондів, Пенсійного фонду України, а також державні кредитні ресурси.

Державні цінні папери – визначені законодавством боргові зобов’язання, що емітуються державою в особі її уповноважених органів і в порядку, визначеному чинним законодавством України.

Джерело інформації – передбачені або встановлені законом носії інформації (документи та ін.), які становлять матеріальні об’єкти, що зберігають інформацію, а також повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи.

Дивіденд – частина прибутку акціонерного товариства, яка розподіляється між акціонерами у вигляді доходу відповідно до кількості та видів акцій, що їм належать.

Дивіденди – прибуток, отриманий підприємством від здійснення корпоративних прав, включаючи доходи, нараховані у вигляді відсотків на акції або на внески до статутних фондів, за винятком доходів, отриманих від торгівлі корпоративними правами, і доходів від операцій з борговими зобов'язаннями та вимогами.

Дилер – фізична особа, яка є уповноваженим представником брокерської контори або учасником торговельно-інформаційної системи, що здійснює цивільно-правові угоди із цінних паперів, які передбачають оплату цінних паперів проти їх поставки новому власнику від власного імені та за власним коштом із метою перепродажу третім особам.

Дискредитація суб'єкта господарювання – поширення в будь-якій формі неправдивих, неточних або неповних відомостей, пов'язаних з особою чи діяльністю суб'єкта господарювання, які завдали або могли завдати шкоди його діловій репутації.

Дії в інтересах підприємства – дії працівника, які не входять в його виробничі завдання чи до прямих обов'язків. Наприклад, надання допомоги іншому працівнику, дії із запобігання можливим аваріям або рятування людей та майна підприємства.

Ділова репутація – сукупність підтвердженої інформації про особу, що дає можливість зробити висновок про професійні та управлінські здібності такої особи, її порядність і відповідність її діяльності вимогам закону.

Діяльність друкованих засобів масової інформації – збирання, створення, редагування, підготовка інформації до друку та видання друкованих засобів масової інформації з метою її поширення серед читачів.

Діяльність з ведення реєстру власників іменних цінних паперів (реєстраторська діяльність) – професійна діяльність на ринку цінних паперів з отриманням дозволу комісії, що включає збирання, фіксацію, обробку, зберігання та надання даних, які становлять систему реєстру власників іменних цінних паперів, щодо іменних цінних паперів, їхніх емітентів та власників, а також виконання інших функцій.

Діяльність з управління цінними паперами – діяльність, яку здійснює банк від свого імені за винагороду на підставі відповідного договору протягом визначеного терміну з управління портфелем цінних паперів, що визначені цим договором і належать на правах власності іншій особі, в інтересах цієї особи або визначених цією особою третіх осіб.

Добровільне страхування – вид страхування, що здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови й порядок здійснення такого страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог закону. Конкретні умови страхування визначаються при укладанні договору страхування відповідно до законодавства.

Доброчинна, благодійна діяльність – діяльність, пов'язана з наданням допомоги та підтримки тим, хто її потребує, виходячи із загальнолюдських принципів гуманності та взаємодопомоги, яка здійснюється виключно безкорисливо (без мети отримання прибутку чи іншої вигоди).

Довгостроковий договір (контракт) – будь-який договір на виготовлення, будівництво, установа або монтаж матеріальних цінностей, що входять до складу основних фондів замовника або складових таких основних фондів, а також на створення нематеріальних активів, пов'язаних із виготовленням, будівництвом, установа або монтажем (послуг типу «інжиніринг», науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт та розробок) цих цінностей, за умови, що такий контракт не планується завершити раніше ніж через дев'ять місяців із моменту здійснення перших витрат або отримання авансу (передоплати).

Доведення до банкрутства – умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення власником або посадовою особою суб'єкта підприємницької діяльності дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта підприємницької діяльності, якщо це завдало істотної шкоди державним чи громадським інтересам або правам та інтересам кредиторів, які охороняються законом.

Довірена особа клієнта – фізична особа (член сім'ї, працівник клієнта – юридичної особи та ін.), визначена в договорі між емітентом і клієнтом, якій клієнт довірив виконувати операції з платіжною картою за рахунок частини або всіх коштів із його карткового рахунка.

Довіреність – письмове уповноваження, яке видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами.

Довірче товариство – товариство з додатковою відповідальністю, яке здійснює представницьку діяльність відповідно до договору, укладеного з довірцями майна щодо реалізації їхніх прав власників. Майном довірителя є кошти, цінні папери й документи, які засвідчують право власності довірителя.

Договір – усна чи письмова угода між споживачем і продавцем (виконавцем) про якість, терміни, ціну та інші умови, за якими здійснюються купівля-продаж, роботи та послуги. Письмова угода

може оформлятися квитанцією, товарним чи касовим чеком, квитком, путівкою, талоном або іншими документами.

Договір дарування – вид договору, згідно з яким одна сторона передає безоплатно другій стороні майно у власність.

Договір добровільного страхування – вид договору, згідно з яким страхова організація зобов'язується при настанні зазначеної в договорі події (страхового випадку) за майновим страхуванням відшкодувати страхувальнику або іншій особі, на користь якої укладено договір, понесену шкоду (виплатити страхове відшкодування) у межах обумовленої в договорі суми (страхової суми), а коли майно застраховане не в повній вартості – відповідну частину шкоди, якщо інше не передбачене правилами страхування, за особистим страхуванням – сплатити страхувальнику або іншій особі, на користь якої укладено договір, обумовлену в договорі страхову суму незалежно від належних йому сум за державним соціальним страхуванням, соціальним забезпеченням і сум, належних у порядку відшкодування шкоди.

Договір доручення – вид договору, згідно з яким одна сторона (повірений) зобов'язується виконати від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії.

Договір комісії – вид договору, згідно з яким одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за винагороду вчинити одну або кілька угод від свого імені за рахунок комітента.

Договір концесії (концесійний договір) – вид договору, відповідно до якого уповноважений орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування (концесіодавець) надає на платній та строковій основі суб'єкту підприємницької діяльності (концесіонеру) право створити (побудувати) об'єкт концесії чи суттєво поліпшити його та/або здійснювати його управління (експлуатацію) відповідно до цього закону з метою задоволення громадських потреб.

Договір купівлі-продажу – вид договору, згідно з яким продавець зобов'язується передати майно у власність покупцю, а покупець – прийняти майно й сплатити за нього певну грошову суму.

Договір лізингу (лізинговий контракт) – укладена в письмовій формі угода між лізингодавцем і лізингоодержувачем, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків у зв'язку з предметом лізингу.

Договір майнового найму – вид договору, згідно з яким наймодавець зобов'язується надати наймачу майно в тимчасове користування за плату.

Договір міни – вид договору, згідно з яким між сторонами здійснюється обмін одного майна на інше.

Договір на здійснення незалежної оцінки майна – договір між замовником оцінки й експертом, визначеним на конкурсних засадах у порядку, установленому Фондом державного майна, відповідно до якого експерту доручається здійснити незалежну оцінку майна.

Договір обов'язкового страхування – вид договору, згідно з яким страхова організація при настанні передбаченої законом події (страхового випадку) відшкодовує страхувальнику або іншій особі, якій належить застраховане майно, заподіяну їй шкоду: при повній загибелі майна – у повній сумі страхового забезпечення, а при частковому пошкодженні – у розмірі відповідної частини страхового забезпечення. При цьому страхувальник зобов'язаний вносити встановлені страхові платежі.

Договір оренди землі – угода сторін про взаємні зобов'язання, відповідно до яких орендодавець за плату передає орендарю у володіння й користування земельну ділянку для господарського використання на обумовлений договором строк.

Договір перевезення вантажу – вид договору, згідно з яким транспортна організація (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй відправником вантаж до пункту призначення й видати його уповноваженій на отримання вантажу особі (одержувачу), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

Договір підряду – вид договору, згідно з яким підрядник зобов'язується виконати на власний ризик певну роботу за завданням замовника з його або своїх матеріалів, а замовник зобов'язується прийняти й оплатити виконану роботу.

Договір позики – вид договору, згідно з яким одна сторона (позикодавець) передає другій стороні (позичальнику) у власність (в оперативне управління) гроші або речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцю таку ж суму грошей або кількість речей такого самого роду та якості.

Договір поставки – вид договору, згідно з яким організація-постачальник зобов'язується передати в певні строки або строк організації-покупцю (замовнику) у власність (в оперативне управління) певну продукцію за обов'язковим для обох організацій плановим актом розподілу продукції, а організація-покупець зобов'язується прийняти продукцію та оплатити її за встановленими цінами.

Договір про надання страхових агентських послуг (агентська угода) – письмова угода між страховиком і страховим агентом, де визначаються права та обов'язки сторін щодо порядку укладання, обслуговування та виконання договорів страхування, порядок внесення страхових платежів, умови здійснення взаєморозрахунків,

відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов зазначеної угоди, інші умови за згодою сторін.

Договір про надання страхових брокерських послуг (брокерська угода) – письмова угода між страхувальником і страховим брокером, де визначаються права та обов'язки сторін, порядок і умови набуття чинності договором страхування, що укладається за посередництва страхового брокера, порядок внесення страхових платежів та інформування страхувальника про набуття чинності договором страхування, умови здійснення взаєморозрахунків, відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов зазначеної угоди, інші умови за згодою сторін.

Договір про спільну діяльність – вид договору, згідно з яким сторони зобов'язуються діяти спільно для досягнення спільної господарської мети, як-от: будівництво й експлуатація міжколгоспного або державно-колгоспного підприємства чи установи (що не передаються в оперативне управління організації, яка є юридичною особою), будівництва водогосподарських споруд і пристроїв, будівництво шляхів, спортивних споруд, шкіл, пологових, житлових будинків та ін.

Договір схову – угода, за якою одна сторона (охоронець) зобов'язується зберігати передане їй другою стороною майно й повернути його цілим.

Договір чартеру – угода між фрахтувальником і авіаперевізником про виконання чартерного рейсу.

Документ контролю за доставкою товарів – документ (попередня вантажна митна декларація, попередня декларація на підакцизні товари, попереднє повідомлення та ін.), що містить відомості про переміщувані товари, відправника, одержувача тощо й потрібний для здійснення контролю за переміщенням цих товарів між митницями.

Документарна форма цінного папера – сертифікат цінних паперів, що містить реквізити відповідного виду цінних паперів певної емісії, дані про кількість цінних паперів і засвідчує сукупність прав, наданих цими цінними паперами.

Домінуюче положення – виключне положення суб'єкта господарювання на товарному ринку, що дає йому змогу самостійно або спільно з іншими суб'єктами господарювання диктувати умови споживачам і/або конкурентам, ускладнювати доступ на ринок іншим суб'єктам господарювання чи в інший спосіб обмежувати конкуренцію.

Досягнення неправомірних переваг у конкуренції – отримання таких переваг відносно іншого господарюючого суб'єкта (підприємця) шляхом порушення чинного законодавства, що підтверджено рішенням наділеного відповідною компетенцією державного органу.

Економічна конкуренція (конкуренція) – змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, унаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначити умови обороту товарів на ринку.

Експорт – продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів.

Експортер – суб'єкт господарсько-правових відносин, що вивозить із країни експорту товар (товари).

Експортно-імпорتنі операції – міжнародні розрахунки, у процесі яких регулюються платежі за грошовими вимогами та зобов'язаннями, що виникають у підприємств щодо експорту чи імпорту товарів і послуг.

Емісія – здійснення операцій із відкриття картрахунків і випуску платіжних карток певної платіжної системи.

Емітент – юридична особа, яка від власного імені випускає акції та виконує обов'язки, що впливають з умов їхнього випуску.

Єдина державна регуляторна політика у сфері підприємництва – діяльність, спрямована на досягнення оптимального регулювання державою підприємницької діяльності, усунення правових, економічних та адміністративних перешкод у реалізації права на підприємницьку діяльність.

Забезпечення якості – комплекс заходів, що плануються й систематично реалізуються з метою досягнення впевненості в тому, що здійснювані види діяльності відповідають вимогам нормативних документів.

Заборгованість – прострочена понад два роки заборгованість юридичних осіб-резидентів щодо відшкодування витрат Державного бюджету України, пов'язаних із виконанням гарантійних та кредитних зобов'язань Кабінету Міністрів України.

Завдаток – грошова сума, що видається однією з договірних сторін у рахунок належних з неї за договором платежів другій стороні для підтвердження укладання договору й забезпечення його виконання.

Загальнодержавний ринок – ринок товарів, територіальні (географічні) межі якого охоплюють територію держави.

Зайняті особи стосовно боржника – створені за участю боржника юридичні особи, керівник боржника, особи, що входять до складу органів управління боржника, головний бухгалтер (бухгалтер) боржника, у тому числі й звільнені з роботи за рік до порушення

провадження в справі про банкрутство, а також особи, які перебувають у родинних стосунках із зазначеними особами та підприємцем (фізичною особою) – боржником, а саме подружжя та їхні діти, батьки, брати, сестри, онуки. Заінтересованими особами стосовно керуючого санацією чи кредиторів визнаються особи в такому ж переліку, як і заінтересовані особи стосовно боржника.

Законний векселетримач – 1. Векселетримач, який обґрунтовує своє право володіння векселем на підставі законодавства про вексельний обіг. 2. Особа, яка може довести своє право вимоги за векселем на підставі власне векселя. Такою визнається особа, чие право ґрунтується на безперервному ряді індосаментів. Законний векселетримач зобов'язаний повернути вексель попередньому власнику векселя лише в тому разі, якщо він придбав вексель недобросовісно або при придбанні векселя здійснив грубу необережність.

Законні джерела існування – заробітна плата, прибуток від підприємницької діяльності або власності, пенсія, стипендія, аліменти, соціальні виплати, допомога, власні фінансові заощадження або фінансова допомога від членів сім'ї, інших фізичних та юридичних осіб, які мають законні доходи.

Законні представники – батьки (усиновителі), опікуни або інші особи, уповноважені законом представляти інтереси осіб, які страждають на психічні розлади, у тому числі здійснювати захист їхніх прав, свобод і законних інтересів при наданні їм психіатричної допомоги.

Законодавство – у правовій системі сукупність законів та інших нормативно-правових актів, що регламентують певну сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права. Цей термін без наведення його визначення використовує Конституція України (ст. 9, 19, 118, п. 12 Перехідних положень). У законах залежно від важливості та специфіки суспільних відносин, що регулюються, цей термін вживається в різних значеннях: в одних ідеться лише про закони, в інших, насамперед кодифікованих, у це поняття включаються як закони та інші акти Верховної Ради України, так і акти Президента України, Кабінету Міністрів України, а в окремих випадках і – нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади.

Законодавчо регульована сфера – сфера, у якій вимоги до продукції та умови введення її в обіг регламентуються законодавством.

Закрите акціонерне товариство – вид акціонерного товариства, акції якого розподіляються між засновниками й не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купуватись і продаватись на біржах.

Залік взаємної заборгованості – здійснення безготівкових розрахунків, при яких взаємні вимоги та зобов'язання боржників і кредиторів погашаються в рівнозначних сумах. Залік взаємної заборгованості, що виконується банком, здійснюється незалежно від наявності першочергових претензій до учасників цього заліку.

Зарубіжні перевезення – транспортування вантажів або пасажирів морськими (річковими) суднами з портів України в зарубіжні порти й навпаки та між зарубіжними портами, оформлені перевізними документами закордонного сполучення й сплачені в іноземній валюті.

Замовник – 1. Суб'єкт господарської діяльності, який надає давальницьку сировину. 2. Учасник контракту, який визначає умови його складання, приймає закінчені роботи й здійснює розрахунки за них із підрядником. Замовником може бути інвестор або за його дорученням інші фізичні та юридичні особи. 3. Особа, яка видає замовлення, укладає контракт, контролює процес його виконання, приймає завершені роботи. 4. Міністерство, інший центральний орган виконавчої влади, орган законодавчої, судової влади, місцевий орган виконавчої влади та орган місцевого самоврядування, а також підпорядковані їм установи та організації, підприємства та установи, уповноважені відповідно Кабінетом Міністрів України або місцевими органами виконавчої влади здійснювати закупівлю товарів, робіт і послуг для державних потреб.

Застава – внесення на депозит органу досудового розслідування або суду підозрюваним, обвинуваченим, підсудним, іншими фізичними чи юридичними особами грошей або передання їм інших матеріальних цінностей із метою забезпечення належної поведінки, виконання зобов'язання не відлучатися з місця постійного проживання або з місця тимчасового перебування без дозволу слідчого чи суду, явки за викликом до органу розслідування й суду особи, щодо якої застосовано запобіжний захід.

Застереження – одностороння заява в будь-якому формулюванні та під будь-якою назвою, зроблена державою при підписанні, ратифікації, прийнятті чи затвердженні договору або приєднанні до нього, за допомогою якого вона бажає виключити або змінити юридичну дію певних положень договору в їх застосуванні до цієї держави.

Застрахована особа – найманий працівник, а в передбачених законодавством випадках й інші особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства та члени їхніх сімей, які проживають в Україні, якщо інше не передбачене міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України), на користь яких здійснюється загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням.

Захист інвестицій – комплекс організаційних, технічних та правових заходів, спрямованих на створення умов для збереження інвестицій, досягнення цілей внесення інвестицій, ефективної діяльності об'єктів інвестування та реінвестування, захисту законних прав та інтересів інвесторів, у тому числі права на отримання прибутку (доходу) від інвестицій.

Захист інформації – 1. Сукупність організаційно-технічних заходів і правових норм для запобігання заподіянню шкоди інтересам власника інформації та осіб, які користуються інформацією. 2. Заходи, спрямовані на збереження інформації від небажаних наслідків дій, що навмисно або випадково призводять до модифікації, розкриття чи руйнування даних.

Заява – звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їхніх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їхньої діяльності.

Заявка – сукупність документів, необхідних для видачі установою патенту (деклараційного патенту) на винахід чи деклараційного патенту на корисну модель.

Заявка на здійснення сертифікації – офіційне звернення заявника у відповідній формі до Укравіатрансу на отримання чи продовження дії сертифіката експлуатанта або внесення змін у спеціальні експлуатаційні положення.

Заявник – український суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності, який звернувся до Держекспортконтролю за дозволом на міжнародне передання за митну територію (на митну територію) або транзит через митну територію України товару, що підлягає експортному контролю.

Зберігання інформації – забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв.

Зберігач – комерційний банк або торговець цінними паперами, який має дозвіл на зберігання й обслуговування обігу цінних паперів і операцій емітента із цінними паперами на рахунках у цінних паперах як щодо тих цінних паперів, що належать йому, так і тих, які він зберігає згідно з договором про відкриття рахунка в цінних паперах; при цьому зберігач не може вести реєстр власників цінних паперів, щодо яких здійснює угоди.

Зберігач цінних паперів – банк та/або торговець цінними паперами, що має дозвіл здійснювати депозитарну діяльність стосовно цінних паперів, які він зберігає від імені та за розпорядженням власника згідно з депозитарним або іншим договором, на підставі якого він обслуговує цього власника.

Збитки – 1. Незаконні грошові або матеріальні витрати, здійснені кредитором – об'єктом ревізії (перевірки), утрата або пошкодження його майна, а також не отримані кредитором доходи, які б він отримав, якби зобов'язання були виконані боржником у межах строку позовної давності. 2. Ступінь пошкодження застрахованого об'єкта в грошовому вираженні.

Збір за видачу дозволу на розміщення об'єкта торгівлі – плата за оформлення та видачу дозволу на торгівлю в спеціально відведених для цього місцях.

Зворотний лізинг – 1. Договір лізингу, який передбачає набуття лізингодавцем майна у власника й передання цього майна йому в лізинг. 2. Вид лізингу (якщо він передбачений національним законодавством сторін), згідно з яким постачальник предмета лізингу продає його лізинговій компанії, а остання, у свою чергу, здає цей предмет у лізинг колишньому постачальнику предмета лізингу.

Здавання в майновий найм – передання права користування і/або володіння оригіналом чи примірником твору, фонограми, відеограми на певний строк з метою отримання прямої чи опосередкованої комерційної вигоди.

Здійснення контролю – володіння безпосередньо або через деяку кількість взаємопов'язаних фізичних чи юридичних осіб найбільшою часткою (паєм, пакетом акцій) статутного фонду платника податку або управління найбільшою кількістю голосів у керівному органі такого платника податку або володіння часткою (паєм, пакетом акцій) щонайменше 20 % статутного фонду платника податку.

Здійснення поставки – дата виконання нерезидентом усіх зобов'язань щодо поставки, покладених на нього за договором.

Здійснення розрахунків через уповноважені банки – здійснення розрахунків у безготівковій формі, якщо інше прямо не встановлене законодавством.

Злиття – 1. Припинення діяльності двох (чи кількох) комерційних банків як юридичних осіб і передання за передаточним балансом усіх майнових прав і зобов'язань банку – юридичній особі, що створена в результаті реорганізації. 2. Об'єднання підприємств (шляхом створення нової юридичної особи або приєднання підприємств до головного підприємства), у результаті якого власники (акціонери) об'єднаних підприємств контролюватимуть усі чисті активи об'єднаних підприємств із метою досягнення подальшого спільного розподілу ризиків і вигод від об'єднання. При цьому жодна зі сторін не може бути визначена як покупець.

Зловживання владою або посадовим становищем – умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб використання посадовою особою влади чи посадового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної

шкоди державним чи громадським інтересам або правам та інтересам окремих фізичних чи юридичних осіб, які охороняються законом.

Знак для товарів і послуг – позначення, за яким товари й послуги одних осіб відрізняються від однорідних товарів і послуг інших осіб.

Зобов'язання – 1. Заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди. 2. Відповідальність розпорядника коштів бюджету як споживача товарів, робіт, договорів (угод, замовлень), згідно з якими він повинен сплатити належну суму виконавцю за умов реалізації цих договорів. 3. Вимоги до активів банківської установи, що становлять її зобов'язання сплатити фіксовану суму грошових коштів у визначений момент у майбутньому. При веденні обліку й складанні звітності до зобов'язань включаються також кредиторська заборгованість за нарахованими відсотками та відстрочена дебіторська заборгованість за доходами, але не включаються доходи, прибуток і внутрішньобанківські розрахунки. 4. Будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладання контракту (угоди), придбання товару, послуга чи інші ідентичні операції протягом бюджетного року, згідно з якими необхідно здійснити платежі з бюджету протягом цього ж бюджетного року або в майбутньому.

Зобов'язання грошове – зобов'язання боржника заплатити кредитору певну грошову суму відповідно до цивільно-правового договору та на інших передбачених законодавством підставах. Склад і розмір грошових зобов'язань, у тому числі розмір заборгованості за передані товари, виконані роботи й надані послуги, сума кредитів з урахуванням відсотків, які зобов'язаний сплатити боржник, визначаються на день подання до господарського суду заяви про порушення провадження у справі про банкрутство, якщо інше не передбачене законом.

Зовнішньоекономічна діяльність – діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на відносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами.

Зовнішньоекономічний договір (контракт) – матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхніх зарубіжних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їхніх взаємних прав і обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

Зовнішньоторговельний контракт – контракт на закупівлю товарів, укладений між бенефіціаром та зарубіжним постачальником, згідно з якими бенефіціар закуповує товари, придбання яких передбачене відповідним договором з МФО.

Зона митного контролю – чітко визначене в пункті пропуску через державний кордон України або в інших місцях митної території України відокремлене місце, у межах якого митні органи здійснюють митний контроль.

Ідентифікаційний номер – цифровий код, що складається з десяти символів (присвоюється кожній особі згідно з визначеною системою кодування на підставі даних про дату народження й стать особи).

Іменний вексель – вексель без права його індосації першим векселедержателем іншій особі. При цьому в текст векселя векселедавець включає вказівку «без права передавання» або інше рівнозначне. Однак іменний вексель може бути переданий у порядку й із наслідками звичайної цесії.

Іммігрант – іноземець (чи особа без громадянства), який отримав дозвіл на імміграцію й прибув в Україну на постійне проживання або, перебуваючи в Україні на законних підставах, отримав дозвіл на імміграцію й залишився в Україні на постійне проживання.

Імміграція – прибуття в Україну чи залишення в Україні в установленому законом порядку іноземців та осіб без громадянства на постійне проживання.

Імпорт – ввезення на митну територію країни імпорту товару (товарів), призначеного для споживання в цій країні.

Імпорт товарів – купівля (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктів господарської діяльності товарів із ввезенням або без ввезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами.

Імпортер – суб'єкт господарсько-правових відносин, що декларує надходження на митну територію України товару (товарів).

Інвентаризація – періодична перевірка наявності товарно-матеріальних цінностей банку, стану їх зберігання, правильності ведення складського господарства й реальності даних обліку.

Інвестиційна привабливість підприємства – рівень задоволення фінансових, виробничих, організаційних та інших вимог чи інтересів інвестора щодо конкретного підприємства, яке може визначатися чи оцінюватися значеннями відповідних показників, у тому числі інтегральної оцінки.

Інвестиційний керуючий – торговець цінними паперами, з яким укладено угоду про управління інвестиційним фондом.

Інвестиційний портфель – портфель, до складу якого входять усі боргові цінні папери, що перебувають у власності банківської установи, і акціонерні (пайові) цінні папери, що перебувають у власності банківської установи, у разі, якщо їй належить менше 20 % загальної суми статутного капіталу суб'єкта господарської діяльності.

Інвестиційний сертифікат – цінний папір, що випускається виключно інвестиційним фондом або інвестиційною компанією й дає його власнику право на отримання доходу у вигляді дивідендів.

Інвестиційний фонд – юридична особа, заснована у формі закритого акціонерного товариства з урахуванням вимог, установлених відповідним Положенням, що здійснює виключну діяльність у галузі спільного інвестування.

Інвестиційний (взаємний) фонд – інвестиційний фонд, а також взаємний фонд інвестиційних компаній, що здійснюють спільне інвестування та створені до набуття чинності Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)».

Інвестиційні зобов'язання – зобов'язання покупця щодо внесення інвестицій у вигляді коштів та інших видів майна, необхідних для ефективного функціонування об'єкта оцінки та випуску ним конкурентоспроможної продукції.

Інвестор – 1. Головне підприємство, головний партнер, фізична особа або корпорація, здатні істотно впливати на одержувача інвестицій. 2. Будь-яка фізична або юридична особа однієї договірної сторони, яка зробила, робить або має намір зробити інвестиції на території іншої договірної сторони.

Індивідуальне підприємство – організація, заснована на особистій власності фізичної особи й виключно на її праці.

Індивідуально визначене майно – інвентарні об'єкти або групи інвентарних об'єктів та інше окреме майно, що може реалізуватися способами, визначеними законодавством як окремий самостійний об'єкт.

Індивідуально визначене майно – інвентарний об'єкт – будівлі, споруди, машини, устаткування та інші облікові одиниці основних засобів, нематеріальні активи, малоцінні та швидкозношувані предмети, виробничі запаси, незавершене виробництво, готова продукція, незавершене капітальне будівництво та інші цінності, що реалізуються окремо як самостійний об'єкт продажу.

Індикативна ціна – ціна на товар, яка відповідає цінам, що склалися чи складаються на відповідний товар на ринку експорту або імпорту на момент здійснення експортної (імпортної) операції з урахуванням умов поставки та здійснення розрахунків, визначених згідно із законодавством України.

Індосамент – спеціальний напис на векселі, за яким векселедержатель передає всі або певні права придбавачу векселя. Індосамент має бути безумовним. Частковий індосамент недійсний. Індосамент буває передаточним, передорученим і заставним, кожен з яких, у свою чергу, може бути іменним, бланковим і на пред'явника.

Індосат – векселедержатель, який отримав вексель за індосаментом.

Інжиніринг – надання послуг (виконання робіт) зі складання технічних завдань, виконання наукових досліджень, складання проектних пропозицій, здійснення техніко-економічних обстежень та інженерно-розвідувальних робіт із будівництва об'єктів, розробка технічної документації, проектування та конструкторське опрацювання об'єктів техніки й технології, консультації та авторський нагляд під час монтажних та пусконаладжувальних робіт, а також консультації економічного, фінансового або іншого характеру, пов'язані з такими послугами (роботами).

ІНКОТЕРМС – міжнародні правила інтерпретації комерційних термінів, розроблені Міжнародною торговельною палатою.

Інновації – новостворені (застосовані) і/або вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і/або соціальної сфери.

Інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання й комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг.

Інноваційне підприємство (інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор та ін.) – підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє й реалізує інноваційні продукти й/або продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вираженні перевищує 70 % загального обсягу продукції та/або послуг.

Інноваційний проект – комплекс взаємопов'язаних заходів інвестиційного характеру, спрямованих на комерційне застосування науково-технічних розробок, освоєння нових видів продукції, послуг, упровадження новітніх технологій. Такий проект оформляється відповідно до вимог Державного інноваційного фонду у вигляді формалізованого опису й включає техніко-економічне обґрунтування та бізнес-план.

Іноземна валюта – іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної зарубіжної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти в грошових одиницях зарубіжних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться в банківські та інші кредитно-фінансові установи за межами України.

Іноземні інвестиції – усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються іноземними суб'єктами господарської діяльності в Україні, у результаті чого утворюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект.

Інформаційний продукт (продукція) – документована інформація, підготовлена й призначена для задоволення потреб користувачів.

Інформаційний ринок – система економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу й купівлі інформаційних ресурсів, технологій, продукції та послуг.

Інформаційний фонд реєстру – спеціально створена для надання широкому колу користувачів інформації з реєстру комп'ютерна інформаційна система у формі окремої бази даних, у якій зберігаються копії еталонних текстів нормативно-правових актів.

Інформація – відомості в будь-якій формі та вигляді, на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, органограми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відео-, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи часткове відтворення їхніх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості.

Іпотека – застава землі, нерухомого майна, згідно з якою земля та/або майно, що становить предмет застави, залишається в заставодавця або третьої особи.

Іпотечний договір – договір застави нерухомого майна.

Істотна шкода, що полягає в заподіянні матеріальних збитків – шкода, що в п'ять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; тяжкими наслідками за тієї самої умови вважається шкода, яка у 25 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Істотний недолік – недолік, який робить неможливим чи недопустимим використання товару (роботи, послуги) відповідно до його цільового призначення й не може бути усунутий або для його усунення необхідні великі затрати праці та часу, або він робить товар (роботу, послугу) іншим, ніж передбачено договором, або виявляється знову після його усунення.

Капітал – різниця між загальними сумами активів і зобов'язань банківської установи. У фінансовій звітності капітал становить нефіксовану, неконтрактну частину вимог (претензій) до активів банку. Такі вимоги виникають у момент надання акціонерами (пайовиками, засновниками) коштів банку шляхом придбання акцій. Крім того, до капіталу входить не тільки сума випущених акцій, а й фонди банку, загальні резерви, нерозподілений фінансовий результат минулих років, фонд переоцінки основних засобів і результат поточного року.

Капітальна інвестиція – господарська операція, що передбачає придбання будівель, споруд, інших об'єктів нерухомої власності, інших основних фондів та нематеріальних активів, які підлягають амортизації згідно із законом.

Квота антидемпінгова – граничний обсяг імпорту в Україну певного товару (товарів), що є об'єктом антидемпінгового розслідування та/або антидемпінгових заходів, який дозволено імпортувати в Україну протягом установленого строку і який визначається в натуральних та/або вартісних одиницях.

Квота експортна (імпортна) – граничний обсяг певної категорії товарів, який дозволено експортувати з території України (імпортувати на територію України) протягом установленого строку і який визначається в натуральних чи вартісних одиницях.

Квота (контингент) індивідуальна – квота, що встановлюється за товаром (товарами) з визначенням конкретної країни, у яку товар (товари) може експортуватись або з якої може імпортуватись.

Квота (контингент) глобальна – квота, що встановлюється за товаром (товарами) без зазначення конкретних країн (груп країн), у які товар (товари) експортується або з яких імпортується.

Квота (контингент) групова – квота, що встановлюється за товаром (товарами) з визначенням групи країн, у які товар (товари) експортується або з яких імпортується.

Квота компенсаційна – граничний обсяг імпорту в Україну певного товару (товарів), що є об'єктом антисубсидійного розслідування та/або компенсаційних заходів, який дозволено імпортувати в Україну протягом установленого строку і який визначається в натуральних та/або вартісних одиницях.

Квота спеціальна – граничний обсяг імпорту в Україну певного товару (товарів), що є об'єктом спеціального розслідування та/або спеціальних заходів, який дозволено імпортувати в Україну протягом установленого строку і який визначається в натуральних та/або вартісних одиницях.

Кінцева продукція професійної фінансової групи – продукція, включаючи науково-технічну документацію та інші об'єкти права інтелектуальної власності, з метою виробництва якої створюється ця група.

Кінцевий споживач – суб'єкт підприємницької діяльності України, Збройні Сили, інше військове формування України, іноземний суб'єкт господарської чи іншої діяльності, що безпосередньо є споживачем товарів, імпортованих в Україну або експортованих з України, з наданням гарантій щодо використання в заявлених цілях.

Кінцевий споживач товару – юридична особа, яка використовує товар для власних потреб.

Кліринг – система безготівкових розрахунків між банками шляхом заліку взаємних грошових вимог і зобов’язань.

Клірингова вимога – документ на переказ, сформований кліринговою установою за результатами клірингу, на підставі якого шляхом списання/зарахування коштів на рахунки членів платіжної системи, відкритих у розрахунковому банку цієї платіжної системи, здійснюються взаєморозрахунки між ними.

Клірингова установа – юридична особа, яка за результатами здійсненого нею клірингу формує клірингові вимоги та надає інформаційні послуги. Функції клірингової установи може виконувати юридична особа, що має відповідний дозвіл Національного банку України.

Клопотання – письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав, свобод тощо.

Кодекс ustalеної практики (звід правил) – документ, що містить практичні правила чи процедури проектування, виготовлення, монтажу, технічного обслуговування, експлуатації обладнання, конструкцій чи виробів. Такий кодекс може бути стандартом, частиною стандарту або окремим документом.

Комерсант (торговець) – юридичні особи, фізичні особи – суб’єкти підприємницької діяльності, які здійснюють діяльність без створення юридичної особи, постійне представництво юридичної особи-нерезидента, що здійснюють свою діяльність у сфері продажу товарів і надання послуг відповідно до законодавства України.

Комерційна діяльність із цінних паперів (дилерська діяльність) – здійснення цивільно-правових угод про цінні папери, що передбачають оплату цінних паперів проти їх поставки новому власнику від свого імені та за власний рахунок із метою перепродажу третім особам (дилерська діяльність), крім випадків, передбачених законодавством.

Комерційний документ – рахунки, документи про відвантаження, про право власності, подібні або будь-які інші документи, які не є фінансовими документами.

Комісійна діяльність із цінних паперів (брокерська діяльність) – здійснення цивільно-правових угод про цінні папери, що передбачають оплату цінних паперів проти їх поставки новому власнику на підставі договорів доручення чи комісії за рахунок своїх клієнтів.

Компенсаційний лізинг – форма лізингу, яка передбачає як лізингові платежі поставку лізингоодержувачем лізингодавцю товарів, вироблених із використанням об’єкта лізингу.

Компенсація грошова – відшкодування вартості майна в повному розмірі, що виплачується за цінами, установленними на момент припинення права власності.

Конвертована валюта – іноземна валюта, зарахована до цієї категорії Національним банком України.

Конкуренція – змагальність суб'єктів господарювання, коли їхні самостійні дії ефективно обмежують можливості кожного з них однобічно впливати на загальні умови обігу товарів на відповідному товарному ринку й стимулюють виробництво необхідних споживачеві товарів.

Конкурс (тендер) – форма розміщення замовлення на виконання робіт, послуг, поставку продукції (медичної техніки, обладнання), яка передбачає вибір претендента шляхом оцінки його пропозиції.

Консенсус – загальна згода, яка характеризується відсутністю істотних заперечень щодо суттєвих питань у більшості заінтересованих сторін і досягається в результаті процедури, спрямованої на врахування думки всіх сторін і зближення розбіжних поглядів.

Консорціум – тимчасове статутне об'єднання промислового та банківського капіталу для досягнення спільної мети.

Контрафактний товар – об'єкт інтелектуальної власності, переміщення якого через митний кордон України призводить до порушення прав правовласника, що захищаються відповідно до законодавства та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Контрольний пакет акцій – пакет акцій, який дає змогу здійснювати контроль за діяльністю відповідного суб'єкта господарювання.

Концесіодавець – орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, уповноважений відповідно Кабінетом Міністрів України чи органами місцевого самоврядування на укладання концесійного договору.

Концесіонер – суб'єкт підприємницької діяльності, який відповідно до закону на підставі договору отримав концесію.

Концесія – надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній або фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та/або управління (експлуатацію) об'єкта концесії (строкове платне володіння) за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань зі створення (будівництва) та/або управління (експлуатації) об'єктом концесії майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику.

Кооператив – вид підприємства, що створене громадянами України, які добровільно об'єдналися на основі членства для спільного здійснення господарської та іншої діяльності.

Координаційна рада з питань біржового товарного ринку – консультативно-дорадчий орган Міністерства аграрної політики України, який сприяє забезпеченню реалізації державної політики щодо розвитку біржового ринку продукції агропромислового комплексу та необхідних для його потреб матеріально-технічних ресурсів.

Копіювання зовнішнього вигляду виробу – відтворення зовнішнього вигляду виробу іншого господарюючого суб'єкта (підприємця) і введення його в господарський обіг без однозначного зазначення виробника копії, що може призвести до змішування з діяльністю іншого господарюючого суб'єкта (підприємця).

Корисна модель – нове й промислово придатне конструктивне виконання пристрою.

Корпоратизація – перетворення державних підприємств, закритих акціонерних товариств, більше 75 % статутного фонду яких перебуває в державній власності, а також виробничих і науково-виробничих об'єднань, правовий статус яких раніше не був приведений у відповідність із чинним законодавством, на відкриті акціонерні товариства.

Корпорація – договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з її учасників.

Кошти – валютні цінності, виражені в гривнях або в іноземній валюті.

Країна експорту – країна походження товару, що імпортується в Україну. Країною експорту може вважатися також країна-посередник (митний союз або економічне угруповання), за винятком випадків, коли зазначений товар перевозиться транзитом через цю країну, у ній не виробляється або в цій країні немає порівняної ціни для цього товару.

Країна походження – країна (митний союз або економічне угруповання), у якій товар повністю вироблено або піддано значній переробці чи обробці.

Кредит – кошти й матеріальні цінності, які надаються резидентами або нерезидентами в користування юридичним або фізичним особам на визначений строк під відсотки. Кредит поділяється на фінансовий, товарний, інвестиційний, податковий, під цінні папери, що засвідчують відносини позики.

Кредитна спілка – громадська організація, основна мета якої полягає у фінансовому та соціальному захисті її членів шляхом залучення їхніх особистих заощаджень для взаємного кредитування.

Кредитор – юридична або фізична особа, яка має в установленому порядку підтверджені документами вимоги щодо грошових

зобов'язань до боржника, щодо виплати заборгованості із заробітної плати працівникам боржника, а також органи Державної податкової служби та інші державні органи, які здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю справляння податків і зборів (обов'язкових платежів).

Кредиторська заборгованість – кошти підприємства, організації або установи, які підлягають сплаті відповідним юридичним або фізичним особам.

Кредитоспроможність – наявність передумов для отримання кредиту й здатність повернути його. Визначається показниками, які характеризують позичальника: акуратність при розрахунках за раніше отримані кредити, його поточний фінансовий стан, здатність у разі потреби мобілізувати кошти з різних джерел.

Купівля-продаж товарів, виконання робіт, надання послуг із примусовим асортиментом – купівля-продаж одних товарів, виконання робіт, надання послуг за умови купівлі-продажу інших товарів, виконання робіт, надання послуг, не потрібних споживачу або контрагенту.

Лізинг – підприємницька діяльність, що спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням із лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

Лізинг – фінансова оренда – вид інвестиційно-підприємницької діяльності, пов'язаної з придбанням і передаванням майна в користування за договором державі в особі її уповноважених органів, фізичній або юридичній особі на визначений термін із метою отримання прибутку (доходу) або досягнення соціального ефекту з урахуванням амортизації предмета лізингу за участю лізингодавця, постачальника, лізингоодержувача та інших учасників лізингового проекту.

Лізинговий платіж – платіжна операція лізингоодержувача (фінансова, майнова або інша) на адресу лізингодавця, що включає вартість амортизації предмета лізингу, плату за залучені кредитні ресурси на реалізацію лізингової угоди, лізингову маржу й ризикову премію та інші платежі відповідно до договору лізингу та національного законодавства.

Лізинговий проект (операція, угода) – комплекс дій (багатосторонніх, консенсуальних, реальних, відплатних) суб'єктів і учасників міждержавної лізингової діяльності, спрямованих на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків щодо предмета лізингу.

Лізингодавець – суб’єкт підприємницької діяльності, у тому числі банківська або небанківська фінансова установа, який передає в користування об’єкти лізингу за договором лізингу.

Лізингодержувач – суб’єкт підприємницької діяльності, який отримує в користування об’єкти лізингу за договором лізингу.

Ліквідаційна маса – усі види майнових активів (майно й майнові права) банку, які належать йому на праві власності на день відкриття ліквідаційної процедури та виявлені в процесі ліквідації.

Ліквідація – припинення діяльності суб’єкта підприємницької діяльності, визнаного господарським судом банкрутом, з метою здійснення заходів задоволення визнаних судом вимог кредиторів шляхом продажу його майна.

Ліквідність – здатність банку забезпечити своєчасне виконання грошових зобов’язань. Ліквідність банку визначається збалансованістю активів і пасивів балансу банку, відповідністю строків розміщення активів строкам залучення пасивів банку.

Лістинг – внесення цінних паперів до списку цінних паперів, які котируються на фондовій біржі або можуть бути предметом укладання угод у торговельно-інформаційній системі, якщо це передбачене їхніми правилами.

Ліцензіар – орган, уповноважений Кабінетом Міністрів України видавати ліцензії на певні види підприємницької діяльності.

Ліцензіат – суб’єкт господарювання, який отримав ліцензію на здійснення певного виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню.

Ліцензійний реєстр – список суб’єктів господарювання – ліцензіатів, який формується й ведеться органом ліцензування відповідно до отриманої ліцензіатами ліцензії як автоматизована система збирання, нагромадження, захисту та обліку відомостей про цих суб’єктів.

Ліцензійні операції – продаж і придбання виключних прав на запатентований винахід або дозволу на використання винаходу чи ноу-хау з дотриманням певних юридичних заходів.

Ліцензійні умови – установлені з урахуванням вимог законів вичерпний перелік організаційних, кваліфікаційних та інших спеціальних вимог, обов’язкових для виконання при здійсненні певного виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню.

Ліцензія – 1. Документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов. 2. Дозвіл власника патенту (ліцензіара), що видається іншій особі (ліцензіату), на використання винаходу (корисної моделі) на певних умовах.

Ліцензія антидемпінгова – відповідно оформлене право на імпорт в Україну протягом установленого строку певного товару (товарів), який є об'єктом антидемпінгового розслідування та/або антидемпінгових заходів.

Ліцензія виключна – передання власником патенту або його правонаступником (ліцензіаром) права на користування зазначеним у патенті об'єктом права інтелектуальної власності будь-якій особі (ліцензіату), включаючи право продажу ліцензій третім особам.

Ліцензія відкрита (індивідуальна) – дозвіл на експорт (імпорт) товару протягом певного періоду (але не менше одного місяця) з визначенням його загального обсягу.

Ліцензія генеральна – відкритий дозвіл на експортні (імпортні) операції з певним товаром (товарами) та/або з певною країною (групою країн) протягом строку дії режиму ліцензування щодо цього товару (товарів).

Ліцензія експортна (імпортна) – відповідно оформлене право на експорт (імпорт) протягом установленого строку певних товарів або валютних коштів з метою інвестицій і кредитування.

Ліцензія компенсаційна – відповідно оформлене право на імпорт в Україну протягом установленого строку певного товару (товарів), який є об'єктом антисубсидійного розслідування та/або компенсаційних заходів.

Ліцензія на виконання окремої операції для банківської корпорації – документ, який видає Національний банк України банківській корпорації в порядку й на умовах, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність» та відповідним Положенням, виходячи з розміру зведеного (консолідованого) регулятивного капіталу банків – учасників банківської корпорації, і на підставі якого банківська корпорація має право виконувати окрему операцію.

Ліцензія разова (індивідуальна) – разовий дозвіл, що має іменний характер і видається для здійснення кожної окремої операції конкретним суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності на період, не менший за необхідний для здійснення експортної (імпортної) операції.

Ліцензія спеціальна – відповідно оформлене право на імпорт в Україну протягом установленого строку певного товару (товарів), який є об'єктом спеціального розслідування та/або спеціальних заходів.

Ліцензування – видання, переоформлення й анулювання ліцензій, видання дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за дотриманням ліцензіатами ліцензійних умов, видання розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов і законодавства у сфері ліцензування.

Ліцитатор – член аукціонної комісії, який проводить аукціон.

Локальний депозитарій – депозитарій, утворений на умовах, визначених відповідним Положенням, для здійснення зберігання, обліку, клірингу та розрахунків за угодами із цінними паперами при отриманні відповідного дозволу, грошових розрахунків та клірингу грошових зобов'язань і вимог, що випливають з угод із цінними паперами та виконання інших операцій для держателів рахунків у цьому депозитарії.

Майно підприємства – основні фонди та обігові кошти, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства.

Майнове право – права володіння, користування й розпоряджання своїм майном.

Майновий пай – частка майна члена підприємства в пайовому фонді, виражена у грошовій формі та у відсотках розміру пайового фонду.

Майновий сертифікат – іменний документ, який видається споживчим товариством, споживчою спілкою пайовику й засвідчує право на пай (частку) у майні споживчого товариства, підприємства споживчої спілки.

Майново-господарські зобов'язання – цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин під час здійснення господарської діяльності, зважаючи на зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматись від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Мала архітектурна форма для здійснення підприємницької діяльності – невелика споруда, яка виконується з полегшених конструкцій і встановлюється тимчасово без улаштування фундаментів.

Маржа банківська – різниця між середньозваженою ставкою доходу, який банківська установа отримує від підпроцентних активів, і середньозваженою ставкою витрат, які банківська установа виплачує за своїми підпроцентними зобов'язаннями.

Матеріальне виробництво – галузі, які визначаються видами діяльності, що створюють, відновлюють або знаходять матеріальні блага (продукцію, енергію, природні ресурси), а також продовжують виробництво у сфері обігу (реалізації) шляхом переміщення, зберігання, сортування, пакування продукції чи інших видів діяльності.

Меценатство – добровільна безкорислива матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними особами набувачів благодійної допомоги.

Мирова угода – домовленість між боржником і кредитором (групою кредиторів) про відстрочку та/або розстрочку платежів або припинення зобов'язання за угодою сторін.

Митний орган – спеціально уповноважений орган виконавчої влади в галузі митної справи, на який відповідно із законодавством покладене безпосереднє здійснення митної діяльності.

Міжбанківські розрахунки – система безготівкових розрахунків за грошовими вимогами та зобов'язаннями, що виникають між банківськими установами або їхніми клієнтами в процесі їхньої діяльності.

Міжнародний лізинг – договір лізингу, що здійснюється суб'єктами лізингу, які перебувають під юрисдикцією різних держав або якщо майно чи платежі перетинають державні кордони.

Міжнародні торги (тендер) – спосіб приватизації, що застосовується для продажу на конкурентних засадах пакетів акцій високоефективних і привабливих для покупців підприємств та може здійснюватися за участю уповноважених Фондом державного майна України осіб – комерційних банків та інвестиційних компаній.

Монополізація – досягнення суб'єктом господарювання монопольного (домінуючого) становища на ринку товару, підтримання або посилення цього становища.

Монопольна ціна – ціна, яка встановлюється суб'єктом господарювання, що займає монопольне становище на ринку, і призводить до обмеження конкуренції або порушення прав споживача.

Монопольне утворення – підприємство, об'єднання, господарське товариство чи інше утворення, що займає монопольне становище на ринку.

Моральна шкода – шкода, яку заподіяно особистим немайновим правам суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та яка призвела або може призвести до збитків, що мають матеріальне вираження.

Назва місця походження товару – назва географічного місця, яка вживається як позначення в назві товару, що походить із зазначеного географічного місця й має особливі властивості, виключно або здебільшого зумовлені характерними для цього географічного місця природними умовами або поєднанням цих природних умов із характерним для цього географічного місця людським фактором.

Національне агентство України з управління державними корпоративними правами – центральний орган виконавчої влади, уповноважений Кабінетом Міністрів України здійснювати управління корпоративними правами держави на території України та за її межами.

Національний товаровиробник – сукупність виробників подібного товару або тих із них, сукупне виробництво яких становить основну частину сукупного обсягу виробництва в Україні цього товару.

Недобросовісна конкуренція – будь-які дії в конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності.

Недобросовісна реклама – реклама, яка внаслідок неточності, недостовірності, двозначності, перебільшення, замовчування, порушення вимог щодо часу, місця та способу поширення та інших передбачених законодавством України вимог уводить або може ввести в оману споживачів реклами, завдати шкоди особам і державі.

Некомерційне господарювання – самостійний систематичний вид господарської діяльності суб'єктів господарювання, спрямований на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети отримання прибутку. Здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки в галузях (видах діяльності), де відповідно до законодавства забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи місцевого самоврядування.

Нематеріальні активи – об'єкти інтелектуальної, у тому числі промислової, власності, а також інші аналогічні права, визнані в порядку, установленому відповідним законодавством, об'єктами права власності резидента.

Непереборна сила – наслідки надзвичайних ситуацій техногенного, природного або екологічного характеру (великі аварії в системах водо-, тепlopостачання й водовідведення, руйнування цих систем, спричинені землетрусами, повеннями, буреломами тощо), які унеможливають роботу централізованих систем водо-, тепlopостачання й водовідведення та надання відповідних послуг.

Неправомірне використання товару іншого виробника – введення в господарський обіг під своїм позначенням товару іншого виробника шляхом змін чи зняття позначень виробника без дозволу уповноваженої на те особи.

Неправомірне збирання комерційної таємниці – добування протиправним способом відомостей, що відповідно до законодавства України становлять комерційну таємницю, якщо це завдало чи могло завдати шкоди господарюючому суб'єкту (підприємцю).

Неправомірне укладання угод між підприємцями – укладання угод, спрямованих на встановлення (підтримання) монопольних цін (тарифів), знижок, надбавок (доплат), націнок, розподіл ринків за територіальним принципом, асортиментом товарів, обсягом їхньої реалізації чи закупівель за колом споживачів чи за іншими ознаками з метою їх монополізації, усунення з ринку або обмеження доступу на нього продавців, покупців, інших підприємців.

Нерухоме майно (нерухомість) – земельні ділянки й усе, що розташоване на них та тісно пов'язане з ними, тобто об'єкти, перемістити які без непропорційної шкоди їхньому призначенню неможливо. До нерухомого майна належать також повітряні та морські судна, судна внутрішньодержавного плавання, космічні об'єкти.

Ноу-хау – конфіденційна інформація технічного, економічного, адміністративного та фінансового характеру, яка є власністю продавця й не доступна будь-якій іншій особі.

Об'єднання підприємств – господарська організація, утворена в складі двох або більше підприємств із метою координації їхньої виробничої, наукової та іншої діяльності при розв'язанні спільних економічних та соціальних завдань.

Оперативний лізинг – договір лізингу, у результаті укладання якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, не менший від такого, за який амортизується 90 % вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладання договору.

Оперативно-господарські санкції – заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються сторонами зобов'язання в односторонньому порядку.

Організаційно-правова форма – форма юридичної особи – суб'єкта господарювання, що характеризує специфіку його створення, майнового статусу, характеру його прав та особливості відповідальності за зобов'язаннями суб'єкта.

Оренда – засноване на договорі строкове платне користування майном, що необхідне орендареві для здійснення підприємницької та іншої діяльності.

Пайовий лізинг – здійснення лізингу за участю суб'єктів лізингу на основі укладання багатостороннього договору й залучення одного або кількох кредиторів, які беруть участь у здійсненні лізингу, інвестуючи свої кошти. При цьому сума інвестованих кредиторами коштів не може перевищувати 80 % вартості набутого для лізингу майна.

Перереєстрація – необхідна умова продовження здійснення підприємницької діяльності в разі зміни назви, організаційно-правової форми суб'єкта господарювання, а також форми власності, що здійснюється в порядку, установленому для державної реєстрації.

Перетворення – різновид реорганізації, коли суб'єкт господарювання – юридична особа змінює організаційно-правову форму.

Підприємницька діяльність – спрямована на отримання прибутку економічна діяльність із виробництва товарів, виконання робіт,

надання послуг, яка має самостійний, ініціативний, систематичний, ризикований характер.

Підприємство – самостійний статутний суб'єкт господарювання, що має права юридичної особи й здійснює виробничу, науково-дослідницьку та комерційну діяльність із метою отримання прибутку.

Підприємство з іноземними інвестиціями – створений відповідно до законодавства України суб'єкт господарювання будь-якої організаційно-правової форми, іноземна інвестиція в статутному фонді якого становить не менше 10 %.

Підприємство колективне – вид підприємства, заснований на власності трудового колективу підприємства, кооперативу, іншого статутного товариства, громадської чи релігійної організації.

Підприємство приватне – підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їхньої) праці чи з використанням найманої праці. Приватним вважається також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи.

Поділ – різновид реорганізації, коли юридична особа поділяється на дві або більше нових осіб, а всі майнові права та обов'язки реорганізованої особи переходять за відокремлювальним актом до нових суб'єктів.

Право господарського відання – речове право суб'єкта підприємництва, який володіє, користується й розпоряджається майном, що закріплене за ним власником, з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених законом.

Промислово-фінансова група – об'єднання, до якого можуть входити промислові, сільськогосподарські підприємства, банки, наукові та проектні установи, інші установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, і яке створюється за рішенням Кабінету Міністрів України.

Реклама – спеціальна інформація про осіб чи продукцію, що поширюється в будь-якій формі та в будь-який спосіб з метою прямого або опосередкованого отримання прибутку.

Рекламодавець – особа, яка є замовником реклами для її виробництва та/або поширення.

Реорганізація суб'єкта господарювання (юридичної особи) – форма припинення діяльності, коли відбувається універсальне правонаступництво.

Спеціальна (вільна) економічна зона – частина території України, на якій встановлюються й діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок заснування й дії законодавства України.

Споживча кооперація – система самоврядних організацій громадян (споживчих товариств, їхніх спілок, об'єднань), а також підприємств і установ цих організацій, яка є самостійною організаційною формою кооперативного руху.

Статут суб'єкта господарювання – статут, що повинен містити відомості про найменування й місцезнаходження, мету і предмет діяльності, розмір і порядок утворення статутного та інших фондів, порядок розподілу прибутків і збитків, про органи управління й контролю, їхню компетенцію, про умови реорганізації та ліквідації суб'єкта господарювання, а також передбачені законодавством інші відомості, пов'язані з особливостями організаційної форми суб'єкта господарювання.

Створення перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції – дискредитація суб'єкта господарювання, купівля-продаж товарів, виконання робіт, надання послуг із примусовим асортиментом, схилення до бойкоту суб'єкта господарювання, схилення постачальника до дискримінації покупця (замовника), схилення суб'єкта господарювання до розірвання договору з конкурентом, підкуп працівника постачальника, підкуп працівника покупця (замовника), досягнення неправомірних переваг у конкуренції.

Суб'єкт господарювання – юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності або фізична особа, яка займається діяльністю з виробництва, реалізації, придбання товарів, іншою господарською діяльністю, будь-яка юридична або фізична особа, яка здійснює контроль над суб'єктами господарювання, група суб'єктів господарювання, якщо один або кілька з них здійснюють контроль над іншими. Суб'єктами господарювання визнаються також органи державної влади, місцевого самоврядування, адміністративно-господарського управління та контролю в частині їхньої діяльності з виробництва, реалізації, придбання товарів або іншої господарської діяльності.

Суб'єкт підприємницької діяльності – фізична або юридична особа, яка здійснює підприємницьку діяльність.

Товариство господарське – підприємство, установа чи організація, створена на засадах угоди юридичними особами й громадянами шляхом об'єднання їхнього майна та підприємницької діяльності з метою отримання прибутку. До господарських належать такі товариства: акціонерні, з обмеженою, додатковою відповідальністю, повні та командитні.

Товариство з додатковою відповідальністю – товариство, статутний фонд якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів. Учасники такого товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного фонду, а при

недостатності цих сум – додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного учасника.

Товариство з обмеженою відповідальністю – господарське товариство, що має статутний фонд, розділене на частки, розмір яких визначається установчими документами. Учасники товариства несуть відповідальність у межах їхніх внесків до статутного фонду.

Товариство командитне – вид товариства, у якому разом з одним або більше учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, є один або більше учасників, відповідальність яких обмежується внеском у майні товариства (вкладників).

Товариство повне – товариство, учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю й несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном.

Товариство споживче – самоврядна організація громадян, які на основі добровільності членства, майнової участі та взаємодопомоги об'єднуються для спільної господарської діяльності з метою колективного організованого забезпечення своїх економічних і соціальних інтересів. Це товариство є юридичною особою й діє на основі статуту.

Товарна біржа – організація, яка об'єднує юридичних і фізичних осіб, що здійснюють виробничу й комерційну діяльність, і має на меті надання послуг в укладанні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту й пропозиції на товари, вивчення, упорядкування й полегшення товарообігу та пов'язаних із ним торговельних операцій.

Торговий патент – державне свідоцтво, яке засвідчує право суб'єкта господарювання чи його структурного (відокремленого) підрозділу займатися окремими видами діяльності.

Торгово-промислова палата – недержавна неприбуткова самоврядна організація, яка об'єднує юридичних осіб, що створені та діють відповідно до законодавства України, громадян України, зареєстрованих як підприємці, та їхні об'єднання.

Туристсько-рекреаційна зона – вільна економічна зона, яка створюється в регіоні з багатим природним, рекреаційним та історико-культурним потенціалом для ефективного його використання й збереження, а також активізації підприємницької діяльності у сфері рекреаційно-туристичного бізнесу.

Установчий документ – статут та/або установчий договір, необхідні для регулювання порядку, умов узгодженої діяльності засновників, а також визначення правового статусу створюваного суб'єкта підприємництва – юридичної особи.

Учасник відносин у сфері господарювання – суб'єкт господарювання, споживач, орган державної влади та місцевого

самоврядування, наділений господарською компетенцією, а також громадянин, громадська та інша організація, що є засновником суб'єктів господарювання або здійснює щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

Філія – відокремлений підрозділ юридичної особи, розташований поза місцем її знаходження, що здійснює всі або частину її функцій.

Фінансовий лізинг – договір лізингу, у результаті укладання якого лізингоодержувач за власним замовленням отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, за який амортизується 60 % вартості об'єкта лізингу, з можливістю його подальшого викупу за залишковою вартістю.

Фондова біржа – організаційно оформлений, постійно діючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами. Як правило, створюється у вигляді акціонерного товариства, яке зосереджує попит і пропозицію цінних паперів, сприяє формуванню їхнього біржового курсу й здійснює діяльність відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондову біржу».

Холдингова компанія – суб'єкт господарювання, який володіє контрольним пакетом акцій інших суб'єктів господарювання для здійснення оперативного-господарського управління.

Цінні папери – документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошове або інше майнове право та визначають відносини між суб'єктом господарювання, який їх випустив, і власником, передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його випуску, а також можливість передання прав, що випливають із цього документа, іншим особам.

Штрафні санкції – господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити в разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання.

Юридична особа – організація, яка має відокремлене майно, відповідає за своїми зобов'язаннями всім своїм майном, виступає від свого імені в суді, господарському суді та третейському суді.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові акти

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. (Зі змінами і доповненнями від 08.12.2004 р.).
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. / Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
4. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 р. // Голос України. – 2001. – 20 листопада. – С. 3–12.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 12 липня 1984 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51 (додаток). – Ст. 1122.
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
7. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань : Закон України від 22 листопада 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 5. – Ст. 28.
8. Про господарські товариства : Закон України від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
9. Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб : Закон України від 22 грудня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 3. – Ст. 9.
10. Про електронний цифровий підпис : Закон України № 852-IV від 22 травня 2003 р. // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 119.
11. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України № 851-IV від 22 травня 2003 р. // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 119.
12. Про заставу : Закон України від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 47. – Ст. 642.
13. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг : Закон України від 6 липня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 28. – Ст. 205.
14. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України № 236/96-ВР від 7 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 36. – Ст. 164.

15. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.
16. Про захист прав покупців сільськогосподарських машин : Закон України № 900-IV від 5 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 38. – Ст. 315.
17. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 30. – Ст. 379. (У редакції від 01.12.2005 р. згідно з ЗУ № 3161-IV).
18. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
19. Про іпотеку : Закон України від 5 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 38. – Ст. 313.
20. Про концесії : Закон України від 16 липня 1999 р. № 997-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 41. – Ст. 372.
21. Про метрологію та метрологічну діяльність : Закон України № 113/98-ВР від 11 лютого 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 30–31. – Ст. 194.
22. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24 лютого 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 25. – Ст. 198.
23. Про оренду державного та комунального майна : Закон України від 10 квітня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 416.
24. Про оренду землі : Закон України в редакції Закону № 1211-IV від 2 жовтня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 10. – Ст. 102.
25. Про стандартизацію : Закон України від 17 травня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 31. – Ст. 145.
26. Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 р. у редакції ЗУ № 2745-III від 4 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 7. – Ст. 50.
27. Про товарну біржу : Закон України № 1956-XII від 10 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – Ст. 139.
28. Про третейські суди : Закон України № 1701-IV від 11 травня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 35. – Ст. 412.
29. Про фінансовий лізинг : Закон України від 16 грудня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 16. – Ст. 68.
30. Про ціни і ціноутворення : Закон України № 507-XII від 3 грудня 1990 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1990. – № 52. – Ст. 52.

31. Про затвердження Типового договору оренди землі : Постанова Кабінету Міністрів України № 220 від 3 березня 2004 р. // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 50.
32. Про затвердження типового концесійного договору : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2000 р. // Офіційний вісник України. – 2000. – № 15. – Ст. 454.
33. Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів : Указ Президента України № 567/94 від 4 жовтня 1994 р. // Урядовий кур'єр. – 1994. – № 154–155 ; ІНКОТЕРМС-2000 (введені в дію з 1 січня 2000 р.); // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 63 ; Урядовий кур'єр. – 2002. – № 68.
34. Інструкція про порядок приймання продукції виробничо-технічного призначення і товарів народного споживання за якістю : затв. Постановою Держарбітражу при Раді Міністрів СРСР № II-7 від 25 квітня 1966 р. // Податки та бухгалтерський облік. – 2006. – № 75 ; Все для бухгалтера в торгівлі. – 2006. – № 33.
35. Інструкція про порядок приймання продукції виробничо-технічного призначення і товарів народного споживання за кількістю : затв. Постановою Держарбітражу при Раді Міністрів СРСР № II-6 від 15 червня 1965 р. // Податки та бухгалтерський облік. – 2006. – № 75 ; Все для бухгалтера в торгівлі. – 2006. – № 33.
36. Про затвердження договорів оренди : Наказ Фонду державного майна України № 1774 від 23 серпня 2000 р. // Офіційний вісник України. – 2000. – № 52. – Ст. 2281.

Основна

37. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (заг. положення) : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – К. : Юстініан, 2007. – 280 с.
38. Боднар Т. В. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
39. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
40. Жилінкова І. В. Договірне право : конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.] ; за ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.
41. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.

42. Бичкова С. С. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик [та ін.]; за заг. ред. С. С. Бичкової. – [2-ге вид., змін. та допов.]. – К. : КНТ, 2008. – 498 с.
43. Берестова І. Е. Цивільне право України. Особлива частина. Договірні зобов'язання : навч. посіб. / І. Е. Берестова, С. С. Бичкова, І. А. Бірюков [та ін.]; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 348 с.
44. Цивільне право України: Академічний курс : підручник: у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К. : Концерн «Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 408 с.

Додаткова

45. Ансон Вильям Р. Основы договорного права / пер. с 18-го англ. изд. А. С. Александровского, А. С. Ахманова, С. М. Рапопорта ; под ред. Д. Ф. Рамзайцева. – М. : Международная книга, 1947. – 458 с.
46. Бежевец А. Договорные отношения на энергорынке / А. Бежевец // Юридическая практика. – 2004. – № 43. – С. 15–16.
47. Беляневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) / О. А. Беляневич. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.
48. Беляневич О. А. До питання про недійсність господарських договорів / О. А. Беляневич // Вісник господарського судочинства. – 2004. – № 2. – С. 200–207.
49. Беляневич О. А. Договір як засіб саморегуляції господарських відносин: загальна характеристика / О. А. Беляневич // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – № 8. – С. 40–48.
50. Беляневич О. А. Про види джерел господарського договірного права / О. А. Беляневич // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – № 10. – С. 46–55.
51. Білоус Ж. Проблеми визнання господарських договорів недійсними / Ж. Білоус // Юридична Україна. – 2004. – № 11. – С. 31–40.
52. Богун В. Правовое регулирование договорных отношений по новым Гражданскому и Хозяйственному кодексам Украины / В. Богун // Частный предприниматель. – 2003. – № 21. – С. 6–9.
53. Брагинский М. И. Договорное право Кн. 1 : Общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – [2-е изд., стер.] – М. : Статут, 2003. – 841 с.
54. Брагинский М. И. Договорное право Кн. 2. : Договоры о передаче имущества / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 2003. – 795 с.

55. Брагинский М. И. Договорное право Кн. 3 : Договоры о выполнении работ и оказании услуг / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – [2-е изд., стер.]. – М. : Статут, 2002. – 800 с.
56. Брагинский М. И. Договорное право Кн. 4 : Договоры о перевозке, буксировке, транспортной экспедиции и иных услугах в сфере транспорта. / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 2004. – 909 с.
57. Брагинский М. И. Договорное право / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 2006. – Кн. 5, Т. 1 : Договоры о займе, банковском кредите и факторинге. Договоры, направленные на создание коллективных образований. – Ярославль : Ярославский полиграфкомбинат, 2006. – 734 с.
58. Брагинский М. И. Договорное право / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 2006. – Кн. 5, Т. 2 : Договоры о банковском вкладе, банковском счете; банковские расчеты. Конкурс, договоры об играх и пари. – Ярославль : Ярославский полиграфкомбинат, 2006. – 621 с.
59. Буткевич О. В. Сторони в договорі (контракті) на реалізацію інвестиційного проекту у вільній економічній зоні / О. В. Буткевич // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. – № 10. – С. 70–77.
60. Віхров О. Роль і місце організаційно-господарських зобов'язань у сучасній економіці / О. Віхров // Право України. – 2004. – № 4. – С. 53–56.
61. Волкова К. Особливості регулювання договорів доручення на управління корпоративними правами держави / К. Волкова // Юридичний вісник України. – 2004. – № 25. – С. 29.
62. Воловенко І. Неточності при складанні господарських договорів / І. Воловенко // Справочник економіста. – 2007. – № 2. – С. 53–55.
63. Дмитрієва Ю. Визначення поняття «договору простого товариства» та його правова кваліфікація / Ю. Дмитрієва // Право України. – 2007. – № 9. – С. 96–100.
64. Договір у цивільному і трудовому праві : довідник / за ред. Ю. С. Шемшученка, Я. М. Шевченко ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Ч. 1 : Я. М. Шевченко, О. М. Молякко, І. Ф. Севрюкова [та ін.]. – К. : Юридична книга, 2000. – 280 с.
65. Договір у цивільному і трудовому праві : довідник / за ред. Ю. С. Шемшученка, Я. М. Шевченко ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Ч. 2 : Зразки документів / Я. М. Шевченко, О. М. Молякко, І. Ф. Севрюкова [та ін.]. – К. : Юридична книга, 2000. – 96 с.

66. Договори в підприємницькій діяльності / Податки та бухгалтерський облік. – 2004. – № 15/16. – С. 3–108 – (Спецвипуск).
67. Євстігнєєв А. Істотні умови договору за Цивільним та Господарським кодексами: порівняльний аспект / А. Євстігнєєв // Юридичний журнал. – 2006. – № 1. – С. 22–23.
68. Єфімов О. Господарський та цивільно-правовий договори у підприємницькій діяльності / О. Єфімов // Аудитор України. – 2009. – № 9/10. – С. 59–63.
69. Клейменова С. До питання про систему договорів лізингу / С. Клейменова // Вісник прокуратури. – 2006. – № 8. – С. 62–66.
70. Коломієць Н. Становлення господарського зобов'язання як правової категорії / Н. Коломієць // Право України. – 2006. – № 4. – С. 48–52.
71. Корецький А. Д. Теоретико-правовые основы учения о договоре / А. Д. Корецький ; отв. ред. д.ю.н., акад. РАЕН П. П. Баранов. – С.Пб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 211 с.
72. Костенко Л. Ціна є обов'язковою умовою господарського договору / Л. Костенко // Бухгалтерія. – 2006. – № 26. – С. 85–87.
73. Кравчук В. Правові наслідки недійсності договорів про відчуження часток в статутному капіталі товариства / В. Кравчук // Юридична Україна. – 2007. – № 10. – С. 36–42.
74. Крижна В. М. Договір за ЦКУ та господарський договір за ГКУ / В. Крижна // Бухгалтерія. – 2005. – № 3/4. – С. 66–71.
75. Крижна В. М. Права та обов'язки сторін за договором комерційної концесії / В. М. Крижна // Економіка. Фінанси. Право. – 2004. – № 7. – С. 14–18.
76. Крисенко Т. Договір у господарській діяльності підприємств / Т. Крисенко // Секретар-референт. – 2005. – № 9. – С. 16–22.
77. Луговець Л. Особливості укладання господарських договорів згідно з новим законодавством України / Л. Луговець // Справочник економіста. – 2004. – № 6. – С. 23–28 ; Справочник економіста. – 2004. – № 7. – С. 70–73.
78. Луговець Л. Особливості укладання господарських договорів згідно з новим законодавством України / Л. Луговець // Справочник економіста. – 2004. – № 8. – С. 47–49 ; № 9. – С. 33–37.
79. Мілаш В. До питання про підприємницькі комерційні договори з посиленням публічним інтересом / В. Мілаш // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 10. – С. 45–50.
80. Мілаш В. Договірна правосуб'єктність сторін зовнішньоекономічного договору / В. Мілаш // Право України. – 2004. – № 6. – С. 39–42.

81. Мілаш В. Інтерес як системоутворюючий конструктивний елемент підприємницького комерційного договору / В. Мілаш // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 6. – С. 74–80.
82. Мілаш В. Нові підходи до визначення договору в господарському праві / В. Мілаш // Право України. – 2007. – № 9. – С. 31–36.
83. Мілаш В. Принцип свободи підприємницького комерційного договору / В. Мілаш // Право України. – 2005. – № 2. – С. 36–40.
84. Мілаш В. Проблема визначення кола учасників підприємницьких комерційних договірних відносин / В. Мілаш // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 12. – С. 7–13.
85. Мілаш В. Теоретичні аспекти співвідношення свободи підприємницького комерційного договору та обмежувальних чинників / В. Мілаш // Українське комерційне право. – 2005. – № 6. – С. 51–64.
86. Мілаш В. Теоретичні аспекти тлумачення господарського договору: історія та сучасність / Мілаш В. // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 5. – С. 31–35.
87. Мілаш В. С. До питання про правосуб'єктність сторін господарсько-договірних відносин / В. С. Мілаш // Вісник господарського судочинства. – 2004. – № 3. – С. 257–263.
88. Мілаш В. С. Конструктивні системоутворюючі елементи підприємницького комерційного договору: постановка питання / В. С. Мілаш // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 3. – С. 203–214.
89. Мілаш В. С. Про підстави недійсності підприємницького комерційного договору / В. С. Мілаш // Вісник господарського судочинства. – 2006. – № 2. – С. 194–204.
90. Назаренко В. Особливості укладання, виконання та відповідальності за невиконання або неналежне виконання умов договору комісії на продаж сільськогосподарської продукції у сфері зовнішньоекономічної діяльності / В. Назаренко // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 12. – С. 72–76.
91. Назаренко В. Сторони договору комісії у сфері зовнішньоекономічної діяльності / В. Назаренко // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 10. – С. 87–91.
92. Наранович А. Право підписи: директора компаній совершают большую ошибку, когда позволяют подписывать договоры не уполномоченным на это должностным лицам предприятия / А. Наранович // Финансовая консультация. – 2005. – № 20. – С. 27–28.

93. Ярема А. Г. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : у 4 т. / А. Г. Ярема, В. Я. Карабань, В. В. Кривенко, В. Г. Ротань ; Акад. суддів України. – К. : А.С.К.; Севастополь : Ін-т юрид. дослідж. – Т. 3 : Договірні зобов'язання. Недоговірні зобов'язання. Спадкове право. – 2006. – 927 с.
94. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – [3-тє вид., перероб. і допов.] / О. О. Кот, Т. В. Бондар, С. І. Шимон [та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – Т. 2. – 1087 с.
95. Ніколенко Л. Правові проблеми класифікації господарських зобов'язань / Л. Ніколенко // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 11. – С. 39–42.
96. Орлова І. Визначення державних гарантій виконання господарських зобов'язань / І. Орлова // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 9. – С. 104–106.
97. Пашков В. Проблеми визначення учасників господарсько-договірних відносин у галузі охорони здоров'я / В. Пашков // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 5. – С. 34–38.
98. Подцерковний О. П. Ціна як умова господарського договору / О. П. Подцерковний // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 6. – С. 144–151.
99. Посполітак В. Зобов'язання за договором про спільну діяльність. Договір простого товариства / В. Посполітак, Р. Ханик-Посполітак // Українське комерційне право. – 2003. – № 4. – С. 35–49.
100. Про затвердження примірних договорів купівлі-продажу : Наказ від 22 серпня 2005 р. № 2411 / Фонд державного майна України // Інвестгазета. – 2005. – № 43. – С. 4–21 ; Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2005. – № 11. – С. 43–62 ; Офіційний вісник України. – 2005. – № 38. – С. 124–156 (з текстами примірних договорів).
101. Проценко І. Деякі аспекти вибору права для регулювання зобов'язань, що виникли внаслідок недобросовісної конкуренції / І. Проценко // Юридичний журнал. – 2003. – № 11. – С. 24–26.
102. Резнікова В. Укладення господарського договору про спільну діяльність: проблемні аспекти правового регулювання / В. Резнікова // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 9. – С. 100–104.
103. Ручка О. А. Роль принципу реального виконання зовнішньоекономічного договору / О. А. Ручка // Адвокат. – 2004. – № 9. – С. 16–19.
104. Серебрякова Ю. Підстави визнання договору оренди нерухомості неукладеним: господарсько-правовий аспект / Ю. Серебрякова // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 2. – С. 92–94.

105. Сидоров Я. О. Підстави та особливості припинення договору комерційної концесії / Я. О. Сидоров // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2007. – № 9. – С. 98–106.
106. Сисуєв С. Ю. До проблеми визначення поняття «господарський договір» / С. Ю. Сисуєв // Юриспруденція: теорія і практика. – 2006. – № 8. – С. 49–52.
107. Січко Д. С. Суб'єктивний склад договору фінансового лізингу / Д. С. Січко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2005. – № 2. – С. 180–184.
108. Стаматіна М. Договір поставки у нових Цивільному кодексі України та Господарському кодексі України / М. Стаматіна // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 9. – С. 25–28.
109. Створення, реорганізація та ліквідація підприємств у запитаннях та відповідях: Нормативна база; Відповіді на запитання, зразки статуту ТОВ і засновницького договору: метод. посіб. – Дніпропетровськ: Баланс-Клуб, 2004. – 144 с.
110. Таненок О. Зобов'язання в господарському праві: (договірні зобов'язання і їхнє значення в регулюванні ринкової економіки) / О. Таненок // Персонал. – 2005. – № 6. – С. 74–79.
111. Тараба Н. Поняття договору міжнародного фінансового лізингу / Н. Тараба // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 2. – С. 11–14.
112. Томчишен С. В. Визнання договору неукладеним за Цивільним та Господарським кодексами України / С. В. Томчишен // Вісник господарського судочинства. – 2006. – № 4. – С. 178–188.
113. Трофімова О. В. Поняття та ознаки договору лізингу / О. В. Трофімова // Вісник господарського судочинства. – 2004. – № 4. – С. 173–180.
114. Урусова Г. Господарські договори: укладення, зміна, розірвання за ГКУ / Г. Урусова // Бухгалтерія. – 2004. – № 46. – С. 82–84.
115. Федорчук Д. Забезпечення виконання зобов'язань у підприємницькій діяльності / Д. Федорчук // Юридична газета. – 2006. – № 18. – С. 14.
116. Чабан О. Зміст інвестиційного договору (контракту) / Чабан О. // Юридична Україна. – 2007. – № 12. – С. 44–48.
117. Черешнюк В. Відшкодування збитків як форма відповідальності за порушення господарського договору / В. Черешнюк // Юридична Україна. – 2006. – № 9. – С. 65–70.
118. Черешнюк В. Укладення попереднього господарського договору та його правові наслідки / В. Черешнюк // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 1. – С. 22–25.
119. Черешнюк В. Штрафні санкції за порушення господарських договорів / В. Черешнюк // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 7. – С. 83–87.

120. Чучковська А. Форма господарських договорів, що вчиняються через мережі електров'язку, зокрема через Інтернет / А. Чучковська // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 12. – С. 8–11.
121. Штумп Г. Лицензионный договор / Г. Штумп ; пер. с нем. А. К. Кудряшова, В. В. Драгунова ; под ред. и со вступ. ст. М. М. Богуславского. – М. : Прогресс, 1998. – 478 с.
122. Щербакова Н. В. Поняття та правова природа договорів про злиття та приєднання господарських товариств / Н. В. Щербакова // Вісник господарського судочинства. – 2006. – № 4. – С. 209–217.